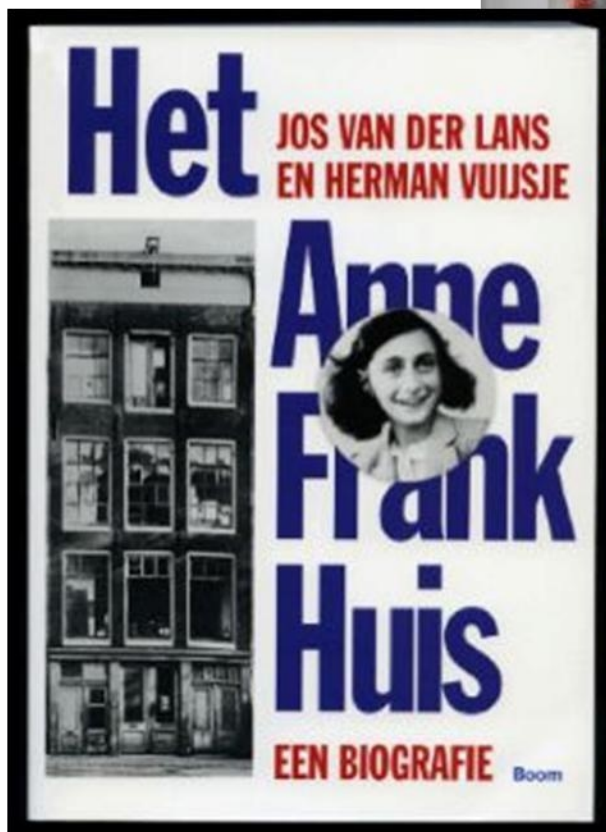

Anne Frank House 50th Anniversary 2010

5 mei-lezing door Wim Kok

Echt Vrij

Vooraf

In 2010 is het 65 jaar geleden dat aan de Tweede Wereldoorlog een einde kwam. En daarmee aan de Duitse bezetting van Nederland en de Japanse bezetting van het toenmalige Nederlands-Indië. De Nationale Viering van de Bevrijding op 5mei heeft in 2010 plaats onder het motto *Vrijheid wereldwijd; wat is daarvoor nodig?* De Nationale Start van die dag vindt 's ochtends plaats in Roermond in aanwezigheid van premier Balkenende en vele honderden genodigden. Daar spreekt Wim Kok (1938), oud-premier en Minister van Staat, op uitnodiging van het Nationaal Comité 4 en 5mei de 5mei-lezing *Echt vrij* uit. In die lezing gaat hij vooral in op de grensoverschrijdende dimensie van vrijheid. De start van de Nationale Viering van de Bevrijding vormt de overgang tussen de ingetogenheid van de Nationale Herdenking op 4mei 's avonds en de uitbundigheid waarmee we in de middag en avond van 5 mei de vrijheid vieren. Z.K.H. de Prins van Oranje hield in 2005 ter gelegenheid van de 60ste Viering van de Bevrijding de 5mei-lezing *Aan de vrijheid verplicht*. Daarin riep hij ons op om als vrije en verantwoordelijke burgers *Zivildcourage* te tonen. Zijn generatiegenoten spoorde hij aan om hun eigen verantwoordelijkheid voor de vrijheid op te pakken. De aansporing van de Prins vormt het uitgangspunt voor de opzet van de 5mei-lezing in de jaren erna. Ter voorbereiding van zijn 5mei-lezing is Wim Kok in gesprek gegaan met een tiental studenten uit het hele land over het thema *Vrijheid wereldwijd; wat is daarvoor nodig?* Voor meer informatie: www.4en5mei.nl/herdenken

Echt Vrij

Gisteren herdachten wij – zoals ieder jaar weer – de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Ontelbaar veel mensen hebben die gruwelijke oorlog niet overleefd: miljoenen joden zijn vermoord in de gaskamers van de concentratiekampen. Grote aantallen geallieerde en Nederlandse militairen en verzetsstrijders moesten de hoogst mogelijke prijs betalen vooraleer de bezetters zich definitief gewonnen gaven: op 5mei hier in Europa, een paar maanden later – op 15 augustus – in toenmalig Nederlands-Indië. Daarom kunnen wij vandaag de 65ste verjaardag van onze Bevrijding vieren. Mijn gedachten gaan op deze dag terug naar die vijfde mei 1945: ik

was toen een jongetje van bijna zeven jaar en ik had de laatste paar jaren van de Duitse bezetting al vrij bewust meegemaakt. Het angstaanjagende geluid van laag overvliegende bommenwerpers en de dreunende stappen van soldatenlaarzen in onze stille straat zijn toen blijvend in mijn herinnering opgeslagen, net als de dagelijkse gang naar de gaarkeuken in de Hongerwinter. Aan de hand van mijn moeder, want vader was gedwongen zich een deel van de oorlog schuil te houden. Ernstiger ongemakken zijn ons gezin gelukkig bespaard gebleven. Pas in de jaren na de oorlog ben ik voluit gaan beseffen hoe onvoorstelbaar groot het leed is geweest dat in die inktzwarte jaren aan onschuldige mannen, vrouwen, kinderen en hun nabestaanden is aangedaan. Een oorlog blijft voor de rest van je leven in je lijf zitten, al is het nog zo lang geleden. Je raakt er nooit meer van los. Een mens weet iets bijzonder kostbaars als vrijheid des te meer te waarderen, denk ik, als je zelf hebt meegemaakt wat het voor je betekent om er voor korte of langere tijd van verstoken te zijn. Het is een beetje als met geluk of gezondheid. Ook die kun je pas echt op juiste waarde schatten in tijden waarin je geluk ontbeert of als je serieuze problemen met je gezondheid hebt. Voor mensen van mijn generatie en ouder zijn de herinneringen aan de oorlogsjaren onverbrekkelijk verbonden met het besef dat in vrijheid kunnen leven allerm minst vanzelfsprekend is. Wil ik hiermee zeggen dat je per se zelf de oorlogsjaren moet hebben meegemaakt om je in te willen zetten voor het tegengaan van onvrijheid en onderdrukking ergens anders? Nee, natuurlijk niet; indrukwekkende aantallen jonge mensen die op allerlei manieren steun geven aan acties en initiatieven voor vrede, ontwikkeling en rechtvaardigheid elders in de wereld bewijzen iedere dag het tegendeel. Maar het is tegelijkertijd zo dat een steeds groter deel van de bevolking zich geen enkele voorstelling meer kan maken van een eigen leven zonder vrijheid. Wat vlak na de oorlog nog een schier onbereikbaar droombeeld leek – ‘nooit meer oorlog’ als dragende gedachte bij de grondleggers van een verenigd Europa en de stapsgewijze opbouw daarvan – is enkele generaties later niet iets waar veel mensen nog warm of koud van worden. Verreweg de meesten nemen hun vrijheid eenvoudig voor lief, alsof het niet anders kan en nooit anders geweest is.

Het is ook daaruit te verklaren dat voor menig een het begrip vrijheid in de eerste plaats nauw verbonden is met zijn of haar persoonlijke leefsituatie: kunnen gaan en staan waar je wilt, kunnen doen en laten waar je zelf zin in hebt, zonder opgelegde beperkingen of verplichtingen, je kunnen ontplooiën in een richting waar jij voor hebt gekozen, zelf invulling kunnen geven aan je eigen leven. Dat mensen hun vrijheidsidealen alleen maar vormen inhoud kunnen geven in verantwoordelijkheid voor elkaar en met elkaar is een notie waarvan niet iedereen altijd even sterk doordrongen lijkt. Zonder de naleving van wetten en rechtsregels zou een samenleving als de onze niet ordelijk kunnen functioneren. Maar niet alles laat zich in voorschriften en wetten vastleggen. Je hoeft er echt niet zo diep over na te denken om in te zien dat de vrijheid van de eenling of van enkelen fricties kan vertonen of zelfs kan botsen met de belangen of met de mate van bescherming van anderen. Vrijheid en verantwoordelijkheid horen bij elkaar als een Siamese tweeling. Absolute, ongelimiteerde vrijheid bestaat niet en behoort ook niet te worden

nagestreefd. Je moet elkaar respecteren en rekening houden met elkaar, zowel binnen je eigen samenleving als ook over nationale grenzen heen. Ook vrijheid is een kwestie van geven en nemen. Het frappeerde mij bij het voorbereiden van deze lezing hoeveel jongeren zich aangesproken voelen door de internationale dimensie van vrijheid of het ontbreken daarvan. Dat is ook wel te verklaren. Jonge mensen reizen veel vaker en veel verder dan vroeger, leggen contacten, maken vrienden, en er komen ongekende hoeveelheden informatie op ze af. En ook al wordt het begrip vrijheid in eerste instantie nog zozeer vanuit de eigen leefsituatie benaderd, van onvrijheid of onderdrukking, in het verleden of elders in de wereld, gaat een sterk appellerende werking uit, zeker als er een aansprekend gezicht of verhaal bij hoort. Ik geef twee illustraties die iedereen zal herkennen. De eerste heeft betrekking op de Tweede Wereldoorlog. Het levensverhaal van Anne Frank, opgetekend op haar onderduikadres in het Achterhuis aan de Prinsengracht, is ontroerend. Haar dagboek wordt over de hele wereld gelezen. Anne was geen held, zij is een symbool. Een onschuldig pubermeisje, verstoken van vrijheid, met haar gezin jarenlang ondergedoken op een zolderkamer, in de zomer van 1944 verraden, opgepakt en weggevoerd, en daarna omgekomen door een moorddadig regime. Wat haar verhaal zo bijzonder maakt is de beschrijving van haar volwassen worden in een onderduik, met alle stemmingen en emoties die daarbij horen: angst, optimisme, vrolijkheid, depressie, hoop... Anne geeft een gezicht aan al die andere, vaak naamloze joden die de oorlog evenmin hebben overleefd. De tweede illustratie betreft onvrijheid en onderdrukking hier ver vandaan: Zuid Afrika. Op 11 februari was het precies 20 jaar geleden dat Nelson Mandela als een vrij man de gevangenis verliet, na een opsluiting van 27 jaar op Robbeneiland. Ik weet nog precies waar ik was en wat ik deed op die elfde februari 1990 – ik moest huilen van vreugde en ontroering en ik zal vast niet de enige zijn geweest. Zijn verzet tegen het apartheidsregime, dat aan de gekleurde bevolking van Zuid Afrika fundamentele mensenrechten onthield, had de blanke minderheid eindelijk op de knieën gekregen. En steun vanuit Nederland had hem daarbij geholpen. Zelfs toen Mandela eerder al de vrijheid kreeg aangeboden weigerde hij die te aanvaarden zolang anderen onvrij en onderdrukt zouden blijven. Honderden miljoenen mensen over de hele wereld kennen zijn levensverhaal – van verzetsheld tot vader van de natie – en weten daardoor veel beter wat onvrijheid elders betekent. Pratend met jongeren over vrijheid in eigen land en elders in de wereld vallen mij een paar dingen in het bijzonder op. Vooral de overheersende opvatting dat de vrijheid in eigen land nog lang niet af is en dat we daar samen aan moeten blijven werken. Gedoeld wordt dan bijvoorbeeld op de grote betekenis van privacy en bescherming van de persoonlijke levenssfeer als belangrijke voorwaarden om vrij te kunnen zijn in je doen en laten. Hetzelfde geldt voor veiligheid: ook die wordt als onmisbaar beschouwd om je vrij te voelen. Maar het is zonneklaar dat er een fikse spanning zit tussen die twee: wat noodzakelijk wordt geoordeeld voor het waarborgen van individuele en collectieve veiligheid wordt al snel als belemmerend ervaren voor de bescherming van de privacy. Hoe breng je de verhouding daartussen in balans? En wie beslist en legt daarover verantwoording af? Er zijn tal van andere

spanningsvelden waar voorwaarden voor vrijheid of voor vrijheidsbeleving en grondrechten met elkaar schuren of botsen, bijvoorbeeld waar de vrijheid van meningsuiting als een vrijbrief wordt beschouwd om andere burgers of bevolkingsgroepen te beledigen of te kwetsen. Zo gezien is de aanhoudende behoefte aan reflectie en bezinning over dit soort dilemma's heel begrijpelijk. Maar ik plaats er wel een kanttekening bij: laten wij vooral de internationale context steeds goed in het oog blijven houden. Kunnen leven zonder angst voor oorlog of geweld is de meest essentiële voorwaarde voor vrijheid wereldwijd. Helaas zijn er weinig redenen hierover optimistisch te zijn. Grote delen van de wereldbevolking moeten ook vandaag nog onder barre omstandigheden leven, te midden van gewapende conflicten, bloedvergieten en bittere armoede. De noodzaak om daar met elkaar iets aan te doen wordt alleen maar groter. Wij mogen niet zo gepreoccupeerd raken met het vervolmaken van onze eigen vrijheid dat we ons doof en blind tonen voor gebrek aan vrijheid in andere delen van de wereld. Wij mogen dan hier al 65 jaar in vrede leven, onderdrukking, armoede en onvrijheid elders gaan ook ons aan. Er valt een merkwaardige paradox waar te nemen: naarmate de interdependentie op wereldschaal steeds meer toeneemt, we zijn immers steeds nauwer met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk, neemt bij velen de neiging toe om zich achter de eigen polderdijken te verschansen, met de blik veel meer naar binnen gericht dan naar buiten. Het van oudsher internationaal en Europees ingestelde Nederland raakt, als we niet oppassen, steeds meer in zichzelf gekeerd. De financiële crisis en de economische recessie die daarop is gevolgd vormen daarvoor wellicht een gedeeltelijke verklaring. De huidige tijd maakt veel mensen angstig en onzeker, vooral als ze moeite hebben om het hoge tempo van veranderingen bij te benen of het aanpassingsvermogen missen dat dit tempo van ze vraagt. Mensen voelen zich daardoor sterker op zichzelf teruggeworpen, in tijden die juist vragen om meer geborgenheid en verbondenheid. Daaruit vloeit een soort afweerhouding voort tegenover veel wat anders is of van elders komt en alleen al daarom snel als een bedreiging wordt ervaren. De neiging om in vormen van protectionisme te vervallen groeit en zeker niet alleen in Nederland. Het zou funest zijn als die trend zich zou voortzetten: protectionisme heeft de mensheid in het verleden nog nooit iets goeds gebracht. De vier vrijheden zoals in 1941 geformuleerd door president Roosevelt hebben sedertdien niets van hun waarde en relevantie verloren. Volgens Roosevelt moest ieder mens in deze wereld vrij kunnen zijn van angst en gebrek aan voedsel, een dak boven het hoofd hebben, vrijheid van godsdienst en vrijheid van meningsuiting hebben. De wereld ziet er nu – een kleine zeventig jaar later – geheel anders uit dan toen. Denk alleen al aan de sterke internationale verwevenheid en aan de rol van digitale media en communicatie: onbeperkte toegang tot informatie en kennisverspreiding en – vergaring worden algemeen beschouwd als kenmerken van een vrije samenleving. Niet in strijd met de vier vrijheden, wel een aanvulling daarop. Hetzelfde geldt voor de vrijheid om je als individu te kunnen ontplooiën in een richting en op een wijze die je zelf verkiest. Verdraagzaamheid en inlevingsvermogen, ruimte geven aan minderheden en aan culturele en religieuze diversiteit, met respect voor de ander, naleving van universele

mensenrechten, het zijn even zo vele wezenskenmerken van een vrije samenleving. Voor het bestrijden van armoede en gebrek elders in de wereld en om mensen en volkeren daar betere kansen te geven op een leven in vrijheid blijven internationale inspanningen hard nodig. Ik weet het: niet alle hulp komt altijd even goed terecht, er is nog te veel corruptie, hulp is vaak nog niet sterk genoeg gericht op het stimuleren van ontplooiing, participatie en zelfredzaamheid, maar laten dit vooral geen overwegingen zijn om de andere kant op te gaan kijken. Het zijn even zovele aansporingen om het in de toekomst anders en beter te doen. Het is geen toeval dat juist in de armste landen de democratie vaak onder druk staat, mensenrechten worden geschonden en de rechtsstaat een papieren begrip is. Andermans vrijheid gaat ook ons aan. Meer dan ooit tevoren grijpen alle grote vraagstukken in elkaar en zijn ze mondiaal van karakter. Toegang tot steeds schaarser wordende grondstoffen, zoals energie en in toenemende mate ook water, wordt in de toekomst een thema van steeds strategischer betekenis. De tijdbom van de klimaatproblematiek, die na de halve mislukking van Kopenhagen om een nieuwe geconcentreerde internationale inspanning vraagt, tikt door. Overdracht van financiële middelen moet minder ontwikkelde landen in staat stellen ook daaraan hun bijdrage te leveren. Zoals de geallieerde bondgenoten zich tijdens de Tweede Wereldoorlog ons lot aantrokken en grote offers brachten voor onze vrijheid, zoals massieve steun van buitenaf ons geholpen heeft om na de oorlog ons land en onze welvaart weer op te bouwen, zo behoort ons nu de bittere armoede en het gebrek aan perspectief elders in de wereld evenzeer aan te gaan. Op deze 65ste verjaardag van de Bevrijding van ons land is het mijn vurige wens dat we aan het bestrijden van onvrijheid wereldwijd tenminste evenveel waarde gaan hechten en inhoud zullen weten te geven als aan het vervolmaken van de eigen, persoonlijke vrijheid. Als dat gaat lukken dan zullen we pas echt vrij zijn.

Nazi Lauck NSDAP/AO

Steun de NSDAP/AO !

De NSDAP/AO is toegewijd in de verdediging van het Blanke ras. Overleving van ons Blanke ras – en van de andere Blanke naties – is onze "eerste richtlijn".

Onze wereldbeschouwing, genoemd "Nationaal Socialisme", is gebaseerd op de wetten van de natuur en de lessen van de historie. "Ras en Natie" zijn onze twee hoogste waarden. "White Power !" is ons streven.

De activiteit en lidmaatschap van de NSDAP/AO zijn internationaal. Nationaal Socialistische kameraden over de hele wereld worden bevoorraad met Nationaal Socialistische literatuur gepubliceerd in verscheidene talen, inclusief Engels, Duits, Nederlands, Deens, Zweeds, Hongaars, Frans, Spaans, Portugees en Italiaans.

De NSDAP/AO houdt zich bezig met een legale, geweldloze politieke activiteit in de V.S., Denemarken en andere landen waar ons werk niet verboden is door een onderdrukkend regime. (In die landen, zijn we gedwongen ondergronds te werken, maar we gebruiken ondanks dat een geweldloze verzet. Wij trachten legalisatie en deelneming in het politieke proces – geen geweld.)

Is het overleven van het Blanke ras belangrijk voor je? Ben je bereid maar een paar dollars per maand te doneren om ons werk te steunen?

Word vandaag een OFFICIEEL AANHANGER!

() Ik wens een OFFICIEEL SUPPORTER van de NSDAP/AO te worden. Ik beloof mijn maandelijks contributie van 10 NLG op een prompte en regelmatige basis te betalen. Bijgevoegd is mijn aanvangscontributie van 60 NLG (minimaal). - Een Officieel Supporter krijgt automatisch een abonnement op de taal editie van zijn keuze zonder extra kosten.

NSDAP/AO: PO Box 6414, Lincoln, NE 68506 USA

NSDAP/AO Nederlands

Nazi Lauck NSDAP/AO

Nederlands / Holländisch / Dutch

Computer Animation

[Will Kaka](#)

1. [NS-NIEUWSBULLETIN](#)
2. [De Internationale NS-Pers](#)
3. [Prijzen Lijst](#)
4. [#701 Propaganda CD](#)
5. ["Comics"](#)
6. [Steun de NSDAP/AO!](#)
7. [Het Internet gebruiken als één Propaganda Wapen !](#)
8. [Een geblokkeerde site binnen te gaan !](#)
9. [Nazi Doom \(NSDAP-AO\) Nederlands.zip](#)

10. HELDENDOM: [Adolf Hitler](#); [Reinhard Heydrich](#); [Jochen Peiper](#); [Dietrich Eckart](#); [Michael Kühnen](#); [Friedrich Nietzsche](#); [Oprecht Heldendom](#)

11. [DEMONSTRATIE TEGEN DE JEW.S.A. AGRESSIE IN DEN HAAG](#)

12. *Nieuw!* [Mein Kampf Nederlandstalige bewerking](#) (3.32MB)

Kreditkarte-Bestellungen Online - siehe <http://www.third-reich-books.com>

Webhosten - siehe <http://www.zensurfrei.com>

[Adolf Hitler](#) , [Mein Kampf](#) , [Schutzstaffel](#) , [Waffen-SS](#) , [Nazi Book Excerpt List](#)

NSDAP/AO - Box 6414 - Lincoln NE 68506 - USA <http://www.nazi-lauck-nsdapao.com>

[NSDAP/AO Home Page](#)

Intermediary Foundation of the Universal
Declaration of Human Rights
T.a.v. de heer J.P. van den Wittenboer
Postbus 324
5660 AH GELDROP

Amsterdam, 16 mei 2008

Onze ref. : DI/08-094/sm
Betreft : Anne Frank hyve

Geachte heer Van den Wittenboer,

Dank voor uw brief van 14 mei waarin u ons er op attent maakt dat ene drs. W. Kok, deel uitmaakt van de Gary Lauck website.

Ik laat u graag weten dat de voorzitter van onze Raad van Toezicht, Wim Kok, geen doctorandus is en zich verre houdt van nazi-websites.

Met vriendelijke groet,
ANNE FRANK STICHTING

Drs. J.F. Westra
Algemeen directeur

MONITOR RACISME EN EXTREEM RECHTS

TWEEDE RAPPORTAGE
DE MEDIA

Universiteit Leiden

LISWO

White Nationalist Resource Page

Monitor Racisme en Extreem-Rechts

Tweede rapportage

Media

Jaap van Donselaar
Fanda Claus
Carien Nelissen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Donselaar, Jaap van

Monitor racisme en extreem-rechts. Tweede rapportage: media / Jaap van Donselaar, Fanda Claus, Carien Nelissen – Leiden: Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (LISWO). – met lit. opgave.

ISBN: 90-76400-03-2

Trefwoorden: monitor / racisme / extreem-rechts / media / internet

© Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1998

Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek
Wassenaarseweg 52, 2333 AK Leiden, tel. 071 – 5273845, fax 071 – 5273788

Ontwerp omslag: HGVB, Bert Hoogeveen
Druk: Drukkerij Sinteur, Leiden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without the prior written permission from the publisher.

Inhoud

1	Inleiding	1
1.1	Media	1
1.2	Vraagstelling	2
1.3	Bronnen en methode	4
2	Media en racistische voorvallen	7
2.1	Inleiding	7
2.1.1	Stimulerende effecten	9
2.1.2	Remmende effecten	10
2.2	Journalisten aan het woord	12
2.2.1	Nieuwswaarde en selectie van het nieuws	14
2.2.2	Stimulerende effecten	17
2.2.3	Remmende effecten	26
2.2.4	Overige effecten	32
2.3	Slot: conclusies en discussie	33
3	Media en racistische organisaties	37
3.1	Inleiding	37
3.2	Vijandige betrekkingen	39
3.3	Interactie media en racistische organisaties	44
3.3.1	Benaderingen van racistische organisaties door de media	46
3.3.2	Benaderingen van de media door racistische organisaties	67
3.4	Slot: conclusies en discussie	76
4	Racisme, extreem-rechts en internet	79
4.1	Inleiding	79
4.2	Racisme en extreem-rechts op internet: een typologie	82
4.3	De respons op 'schadelijke en illegale inhoud'	114
4.3.1	Repressieve respons	118
4.3.2	Zelfregulering	121
4.3.3	Educatieve respons	124
4.4	Slot: conclusies en discussie	128
5	Slotbeschouwing	131
5.1	Media en racistische voorvallen	131
5.2	Media en racistische organisaties	134
5.3	Racisme, extreem-rechts en internet	136
	Literatuur	139

1 Inleiding

Dit is de tweede rapportage van het project *Monitor racisme en extreem-rechts*, dat wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het monitor-project heeft twee centrale doelstellingen:

1. monitor racisme en extreem-rechts: het waarnemen van deze verschijnselen in Nederland, alsmede van de overheidsrespons op deze verschijnselen;
2. periodieke rapportage, op twee manieren:
 - (a) 'generale rapportage': een algemene rapportage aan de hand van een vast stramien;
 - (b) een 'verdiepingsslag': rapportage waarin een speciaal onderwerp wordt belicht.

De periodiciteit van het project houdt in dat in het ene jaar een generale rapportage verschijnt en in het andere een 'verdiepingsslag'. De eerste rapportage van 1997 was een generale, waarin het gaat om een breed beeld van de verschijnselen racisme en extreem-rechts in Nederland, alsmede van overheidsreacties daarop. Ook die van het komende jaar (1999) zal een generale rapportage zijn. Deze voorliggende tweede rapportage is gewijd aan een 'speciaal' onderwerp: de relatie tussen enerzijds de media en anderzijds racisme en extreem-rechts.

1.1 Media

Media vormen een belangrijke en onderbelichte¹ factor bij het doorgronden van de verschijnselen extreem-rechts, racistisch en extreem-rechts geweld. Welke impact kunnen de media hebben? Zowel de opkomst als ook de neergang van extreem-rechtse partijen worden in niet onbelangrijke mate beïnvloed door de nieuwsmedia. Dat gold voor de Boerenpartij in de jaren zestig en meer recent geldt het niet minder voor de Centrumdemocraten.²

Racistisch geweld heeft vaak een serieel karakter waarbij media een (onbedoeld) stimulerende rol vervullen, het zogeheten *contagion-effect*. Zoals een politiefunctionaris eens zei: 'één valse bommelding in de krant en ik weet dat ik er de komende weken wel tien aan m'n broek krijg'.³ Maar vaak wordt ook juist via de media het problematische karakter van racistisch geweld aan de kaak gesteld en het zoeken naar oplossingen bevorderd. Media spelen een rol bij het formuleren van normen. Bij een brandbomaanslag in het Duitse Hünxe in 1991 liepen twee Libanese meisjes, respectievelijk vijf en negen jaar oud, zware brandwonden op. Het blad *Bild* publiceerde foto's van de gewonde kinderen,

¹ Zie Buijs & Van Donselaar, 1994: 95-101, 114.

² Voor Boerenpartij, zie Van Donselaar, 1991: 121-133, 139-141.

³ Vgl. Buijs & Van Donselaar, 1994: 96.

die levenslang zwaar getekend zullen blijven, en haalde fel uit naar de daders ('jetzt reicht's!'). In de publieke opinie vond een omslag plaats.⁴ Uitgebreide publiciteit over een gewelddadig racistisch voorval, zo heeft de ervaring geleerd, kan ook leiden tot de cruciale opsporingstip.

Het nieuwe medium internet is een belangrijk platform voor uitingen van racisme en rechts-extremisme, onder andere omdat regulering vanwege het grensoverschrijdende karakter lastig is en deze uitingen derhalve moeilijk kunnen worden geweerd. Internet leidt niet zozeer tot nieuwe delicten in de racistische en extreem-rechtse sfeer, maar de bestaande krijgen meer ruimte en snelheid. Internet heeft op racistische en extreem-rechtse uitingen wat men zou kunnen noemen een *turbo-effect*. Maar aan de andere kant kan dit nieuwe medium ook een belangrijk platform worden voor weerwerk tegen racisme en extreem-rechts.

1.2 Vraagstelling

De relatie tussen de media en racisme en extreem-rechts is dus complex en bestaat uit een scala van uiteenlopende en soms zelfs tegenstrijdige effecten en mechanismen. Een *systematische en op empirisch onderzoek gebaseerde inventarisatie* van al deze effecten ontbreekt, evenals inzicht in de werking ervan. Dit is om allerlei redenen een gemis. Zoals in *De staat paraat?* (Van Donselaar, 1995) is aangetoond verkeren extreem-rechtse organisaties permanent in een 'aanpassingsdilemma'. Zij kampen met twee existentiële bedreigingen: aan de ene kant moeten zij zien te voorkomen dat zij publiekelijk gecriminaliseerd worden en daardoor blootgesteld kunnen worden aan repressieve overheidsmaatregelen, aan de andere kant moeten zij zich publiekelijk onderscheiden van andere rechtse organisaties omdat een te vaag of gematigd politiek profiel hun voortbestaan eveneens in gevaar kan brengen. Het bestaan en functioneren van extreem-rechtse maar ook van racistische organisaties is, met andere woorden, onlosmakelijk verbonden met *het beeld* dat de buitenwereld (van justitie tot potentiële aanhangers) zich van hen vormt. Bij dit proces van beeldvorming nu, spelen de media een cruciale rol. Inzicht in dit proces is niet alleen een *conditio sine qua non* om de aard van extreem-rechts en racisme beter te kunnen doorgronden maar ook om beleid – al dan niet van overheden – te kunnen ontwikkelen dat aan dergelijke maatschappelijke verschijnselen het hoofd kan bieden. Immers, pas wanneer we meer weten over hoe en met welke gevolgen de beeldvorming over racisme en extreem-rechts in de media tot stand komt, zal duidelijk worden in hoeverre dit proces kan worden beïnvloed. Daarmee is de doelstelling van deze editie van de monitor geformuleerd.

Op voorhand kunnen de te onderzoeken effecten en mechanismen onderscheiden worden in *facilitating* en *inhibiting mechanisms*, in *reinforcing* en *calming down effects*.⁵ Oftewel: in enerzijds bevorderende/stimulerende invloeden en

⁴ Zie Van Donselaar, 1995: 107 e.v.

⁵ Vgl. Bjørge, 1997b: 247-271.

anderzijds belemmerende/remmende invloeden. Dat brengt ons tot de volgende vraagstelling:

Welke remmende en stimulerende effecten hebben media op racisme en rechts-extremisme?

Deze vraag zullen we in drie deelstudies trachten te beantwoorden. Aan de keuze van de onderwerpen van deze deelstudies ligt een aantal methodologische en praktische overwegingen ten grondslag, die we hier kort zullen toelichten. Omdat het onderwerp nog zo weinig geëxploreerd is, beogen we met onze studie vóór alles de effecten en mechanismen die zich in de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts voordoen zo volledig en betrouwbaar mogelijk te inventariseren. Op de mate waarin allerlei effecten zich voordoen ligt het accent minder, al doen we daar zo nu en dan wel een beredeneerde veronderstelling over. De nadruk ligt dus op *probleemrepresentativiteit* en niet op *statistische representativiteit*. Het doel van ons onderzoek is de *aard* van de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts te ontrafelen en te beschrijven. De resultaten van deze *kwalitatieve analyse* zouden vervolgens heel goed gebruikt kunnen worden als uitgangspunt voor een kwantitatieve studie naar de spreiding van de aangetroffen effecten. Het feit dat de relatie media – racisme/extreem-rechts een nauwelijks ontgonnen terrein van wetenschappelijk onderzoek is maakt deze volgorde van benaderingswijzen onontkoombaar. Het heeft immers weinig zin te onderzoeken in welke mate effecten zich voordoen zolang onbekend is om welke effecten het nu eigenlijk gaat.

Bij de selectie van nieuwsmedia valt de keuze natuurlijk in de eerste plaats op ‘traditionele’ media: dag- en weekbladen, televisie en radio. Daarnaast vinden we het echter evenzeer van belang ruim aandacht te besteden aan het relatief jonge medium internet. Internet wint voor de verbreiding van racistische en rechts-extremistische denkbeelden in hoog tempo aan betekenis en bovendien maakt dit medium, door een aantal unieke eigenschappen, de ontwikkeling van een nieuwe overheidsrespons noodzakelijk. De relatie tussen racisme/rechts-extremisme en de traditionele nieuwsmedia heeft – dat zal duidelijk zijn – een langere geschiedenis dan die tussen deze verschijnselen en internet. Hoewel deze studie in haar geheel een explorerend karakter heeft, geldt dat voor het ‘nieuwe’ medium internet in sterkere mate dan voor de traditionele media. Bij de bestudering van de relatie tussen racisme/rechts-extremisme en de traditionele media, konden we gebruik maken van buitenlands onderzoek naar verwante verschijnselen. Materiaal over de aard van en ontwikkelingen in deze relatie wordt bovendien sedert jaren verzameld, terwijl dergelijke elementaire gegevens over internet goeddeels ontbreken. Dergelijke verschillen hebben uiteraard consequenties voor de beantwoording van de vraagstelling. Al deze overwegingen en omstandigheden hebben ons doen besluiten tot het verrichten van deelstudies naar de volgende drie onderwerpen:

- de berichtgeving van de nieuwsmedia over racistische voorvallen;
- de interactie tussen nieuwsmedia en racistische organisaties;
- racisme, extreem-rechts en internet.

In de eerste twee deelstudies komen de 'traditionele' media en hun relatie met racisme respectievelijk extreem-rechts aan bod. De eerste van deze twee heeft tot doel te inventariseren welke effecten publiciteit over racistische incidenten kan hebben. Hoewel het in principe om racistische (gewelddadige) voorvallen gaat, is het niet te vermijden dat ook extreem-rechts incidenten ter sprake komen. Deze twee soorten incidenten zijn in de alledaagse werkelijkheid vaak moeilijk te ontwarren. Voortbouwend op eerder onderzoek in andere landen, wordt onder Nederlandse journalisten onderzocht welke effecten zich voordoen en in hoeverre en op welke manier zij daarmee bij hun berichtgeving rekening houden.

In de tweede deelstudie wordt het proces van beeldvorming over extreem-rechts in de media onder de loep genomen: op welke manieren berichten journalisten over extreem-rechts en, omgekeerd, hoe probeert extreem-rechts invloed uit te oefenen op de beeldvorming; welke effecten kan de uitkomst van deze interactie tussen media en extreem-rechts hebben? De resultaten van de analyse van deze interactie worden in de vorm van een typologie gepresenteerd. Bij de selectie van journalisten en nieuwsmedia in deelstudie één en twee is er, overeenkomstig de eisen van een *probleemrepresentatieve* benadering, op toegezien dat relevante achtergrondkenmerken (signatuur, bereik, verschijningsfrequentie etc.) voldoende gevarieerd vertegenwoordigd zijn.

De derde deelstudie heeft, zoals hierboven uiteengezet, vooral een probleem-verkennend karakter. Op basis van empirisch onderzoek op internet, is een typologie ontwikkeld van de verschillende vormen van racisme en rechts-extremisme waar Nederlandse bezoekers van dit medium toegang tot hebben. Daarnaast worden in deze deelstudie de diverse patronen van de respons geïnterpreteerd en geanalyseerd.

1.3 Bronnen en methoden

Voor deze drie deelstudies werd op allerlei manieren en in verschillende periodes materiaal verzameld. De berichtgeving over racisme/extreem-rechts in de 'traditionele' media wordt sedert de jaren '80 op verschillende plaatsen gevolgd en gedocumenteerd. Voor de analyse van de berichtgeving in de schrijvende pers en op de televisie (radio in mindere mate omdat dit materiaal minder goed toegankelijk is) kon gebruik worden gemaakt van ons eigen archief en dat van de Anne Frank Stichting. Op het materiaal dat deze beide archieven bevatten zijn de eerste twee deelstudies voor een deel gebaseerd, waarbij we vooral – maar niet uitsluitend – geput hebben uit de berichtgeving van na 1990. Verder zijn gegevens verzameld onder journalisten. Ten behoeve van deelstudie één is gesproken met achttien schrijvende, televisie- en radiojournalisten, die geselecteerd zijn op het feit dat zij zich gespecialiseerd hebben in het volgen van racisme/rechts-extremisme. Ten behoeve van deelstudie twee kon gebruik gemaakt worden van de veelvuldige contacten die we in de loop der jaren met vertegenwoordigers van de verschillende media hebben gehad. Inzichten over journalistieke benaderingswijzen van extreem-rechts zijn mede tijdens gesprekken met journalisten ontstaan en getoetst. De analyse van effecten die deze benaderingswijzen kunnen hebben op extreem-rechts berust mede op

overleg ter zake met de Binnenlandse Veiligheidsdienst en met andere waarnemers.

Wat internet betreft, ruwe data voor dit deelonderzoek waren in veel mindere mate voorhanden en moesten dus door ons zelf via intensief en nauwgezet 'surfen' verzameld worden. De gegevens die geanalyseerd worden dateren, door de aard van het medium, van wat recentere datum (met name tweede helft van de jaren '90) dan die in de eerste twee deelstudies.

Voorts is voor alle deelstudies gebruik gemaakt van binnen- en vooral buitenlandse wetenschappelijke literatuur (voorzover aanwezig) over de relatie tussen media en racisme/extreem-rechts als ook van nota's, artikelen en brochures van meer of minder wetenschappelijke aard.

2 Media en racistische voorvallen

2.1 Inleiding

Turken weggepest uit Urk, Shoarmazaak sluit deuren, Vluchteling zit tussen de hakenkruisen, Rechts overvalt tentenkamp vluchtelingen, Asielcentrum bewaakt na dreiging met brandstichting, Moskeebrand gesticht, Brand moskee lijkt aanslag, Panden beklad met hakenkruisen, Neonazi's aangehouden voor mishandeling, Roep om hardere straffen tegen racisme, Rechter veroordeelt agressieve skinheads tot celstraffen.

Zie hier een kleine greep uit de krantenkoppen van artikelen die de laatste jaren verschenen zijn over racistische en extreem-rechtse (gewelddadige) voorvallen. Deze verschijnselen zijn in de jaren negentig sterk in de belangstelling komen te staan. Dit komt onder andere tot uiting in de ruime aandacht die de nieuwsmedia eraan besteden.

Racistisch geweld, wat weten we er eigenlijk van? Tot voor kort niet zo bar veel, want naar dit verschijnsel is in Nederland maar weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan.¹ Maar als gevolg van de recent toegenomen betekenis van het probleem in kwestie, zowel in Nederland als ook elders, is de onderzoeksmatige aandacht gegroeid. Een belangrijke exponent is de dissertatie van Witte (1995), waarin de overheidsreacties op racistisch geweld in Engeland, Frankrijk en Nederland met elkaar worden vergeleken. Een verwant onderzoek is *De staat paraat?* (Van Donselaar, 1995), waarin de reacties van overheden op uitingen van rechts-extremisme en racisme in vijf West-Europese landen onder de loep zijn genomen. Beide studies waren primair gericht op vormen van overheidsrespons. Het onderzoek *De staat paraat?* werd verricht in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Dit departement gaf in 1993 opdracht om de stand van kennis over rechts-extremisme in Nederland in kaart te brengen. Initiatiefnemer binnen het ministerie was de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De resultaten werden gepubliceerd in *Extreem-rechts; aanhang, geweld en onderzoek* (Buijs & Van Donselaar, 1994). In deze studie wordt onder meer aandacht besteed aan de taaie afbakenings- en definiëringsproblemen die zich voordoen bij de benadering van de verschijnselen racistische, extreem-rechtse (gewelddadige) voorvallen. Deze problemen betreffen met name het onderscheid tussen racisme en extreem-rechts, het onderscheid tussen gewelddadig en niet-gewelddadig, alsmede het verschijnsel dat bij de meeste incidenten het daderschap onbekend blijft, zodat men vaak in het ongewisse blijft over motieven en achtergronden. Deze afbakeningsproblematiek is niet exclusief voor de wetenschap, maar is ook relevant voor de politie, justitie en – zoals in dit hoofdstuk zal worden belicht – voor de journalistieke beroepspraktijk.

¹ Zie Groenendijk, 1990 en Van Donselaar, 1993.

Trouw DINSDAG 31 MAART 1998

Binne

Shoarmazaak sluit deuren

Volgens burgemeester Urk waren rellen geen racisme

Van een onzer verslaggeefsters
URK – De Turkse gemeenschap is „zeer eergevoelig” en de Urkse gemeenschap is „zeer op elkaar betrokken”. S. Veninga, burgemeester van Urk, denkt dat ‘cultuurverschillen’ de rellen in de binnenstad hebben veroorzaakt. Op een persconferentie sprak Veninga gisteren sussende woorden, oplossingen had hij niet.

De eigenaren van de shoarmazaak ‘Shalom’ op Urk, waar afgelopen zaterdag hevige rellen uitbraken, hebben al wel duidelijke conclusies getrokken: ze sluiten hun zaak. Volgens woordvoerder S. Alan is de opstelling van veel Urker jongeren te gewelddadig en te discriminerend. „Urk is voor mij afgelopen”, aldus Alan.

Maandenlang waren er al incidenten, zaterdagavond barstte de bom. Hooguit een tiental jongeren, zo schatte politievoorman B. van Eewijk gisteren, trachtten de shoarmazaak te vernielen. Omdat de politie wist dat er rellen konden komen, aldus nog steeds Van Eewijk, waren er voldoende agenten op de been om de beginnende vechtpartij in de zaak in de kiem te smoren. Buiten de zaak stonden hetzelfde moment echter al honderden mensen klaar. Om te kijken, zeggen Veninga en Van Eewijk. Om de Urkse jongeren te steunen, zeggen bewoners van de binnenstad, die helaas steeds meer aan herrie en vernielingen tijdens uitgaarsavonden gewend raken.

De politie pakte drie Urkse jongens van 17, 18 en 19 jaar wegens openlijke geweldpleging op. De drie gooiden met bierflesjes en stenen naar de zaak. Van Eewijk verwacht nog méér aanhoudingen te kunnen doen, maar juist omdat de toegestroomde mensenmassa binnen een mum van tijd zo groot was, valt het de politie moeilijk de ‘echte’ raddraaiers te pakken. Want daar waren Van Eewijk en Veninga het gisteren roerend over eens: de daders van dit weekend vormen maar een kleine groep. Belangrijker nog, hun actie duidt niet op een structureel probleem en zeker niet op discriminatie van buitenlanders door de jongeren uit Urk. „In het tumult zijn wel racistische uitingen gedaan. Daar moet justitie zich over buigen”, ontweek Veninga handig. In gesprekken met inwoners worden

ook andere oorzaken genoemd. Voor de jongeren van Urk – de helft van de 15.000 inwoners is jonger dan 24 jaar – zijn er te weinig kroegen en cafés, ondanks dat hier al lange tijd om wordt gevraagd. Veel gehang op straat dus, en in de zomer op het strand, waar het aan het eind van de dag altijd wemelt van het glas. Om deze berg van kapotte bierflesjes te voorkomen, verordonneerde de politie een glasverbod, maar veel helpt dit niet. Mensen uit Urk accepteren nou eenmaal geen gezag, analyseert een man die vlakbij ‘Shalom’ woont, dat is ook dit weekend weer gebelegen.

Toch veronderstelden de twee vertegenwoordigers van het wettelijk gezag op de persconferentie dat dit conflict tot een uit de hand gelopen vete tussen enkele jongeren en de Turkse eigenaren van de shoarmazaak beperkt blijft. Al toen deze Turkse familie zich dreigde te gaan vestigen, kwam het tot incidenten. Eerst werd de voorpui een keer aangereiden, daarna was er een wat onduidelijke aanrijding op straat, vervolgens werd dezelfde voorpui nog een keer vernield, en kreeg een meisje uit Urk verkering met een lid van de bevuste Turkse familie. „Met die relatie gingen anderen zich bemoeien”, weet Van Eewijk, „wij hebben vaak met de familie én met jongeren gepraat, maar konden dit niet voorkomen.” Burgemeester Veninga, die benadrukte zelf ook „niet van Urk” te zijn,

is ervan overtuigd dat integratie van buitenlanders in Urk wel degelijk kan. Hij erkende dat zo’n integratieproces vaak met horten en stoten verloopt, en verwachtte gistermiddag nog dat de familie zonder problemen binnen zijn gemeentegrenzen zou kunnen leven en verkopen. Toen was nog niet bekend dat de eigenaren van ‘Shalom’ de tent sluiten.

„Wij hebben nog een eilandcultuur”, stelde Veninga gisteren, „inwoners van Urk zijn solidair en als er dan een vijand van buiten komt, ontstaat de neiging zich op de vreemde

te richten. Ik kan me echter niet voorstellen dat deze rellen met iets anders te maken hebben dan met de gebruikelijke spanning die bij dit soort cultuurverschillen hoort.”

Bovendien gaat deze betrokkenheid volgens Veninga met nieuwsgierigheid gepaard. „Alles gaat hier als een lopend vuurtje rond. Vijfhonderd mensen hebben een mc-bakke.” Vandaar, weet de burgemeester, waren honderden mensen direct ter plekke toen het begon. „Ze hadden in familiekring al gezegd dat er later op de avond wat te beleven viel.”

In 1997 verschenen twee verslagen van studies die eveneens in opdracht van de BVD werden uitgevoerd: *Het zijn onze feesten: jeugdculturen en geweld tegen allochtonen in Nederland* (Schoppen, 1997) en *Racistisch geweld in Nederland: aard en omvang, strafrechtelijke afdoening, dadertypen* (Bol & Wiersma, 1997). De vraag hoe allochtonen reageren op racistisch geweld was onderwerp van een explorerend onderzoek van Van Donselaar, *Reacties op racistisch geweld; het perspectief van allochtonen* (1996). Tenslotte moet hier worden genoemd het meer journalistiek georiënteerde *Racisme als leerzaam incident* (Bais, 1995), waarin vijf casus van racistische geweldpleging worden beschreven.

Uit al deze studies kan worden afgeleid dat de rol van de nieuwsmedia bij racistisch geweld een factor van betekenis is. Weten we van allerlei aspecten van racistisch geweld inmiddels meer, de relatie tussen racistisch geweld en de media is voor een belangrijk deel *terra incognita*.

In het buitenland is specifiek aan deze relatie aandacht besteed door Bjørgo. In *Role of the media in racist violence* (1993) brengt hij in kaart welke effecten publiciteit kan hebben op racistisch geweld en racistische en extreem-rechtse groeperingen in Scandinavië. Daarbij baseert hij zich op de wetenschappelijke literatuur over 'terrorisme en media', alsmede op de visie die daders van racistisch geweld zelf geven op hun relatie met de media. Uit hun uitlatingen distilleert hij een aantal patronen, die hij vervolgens ordent in een typologie van effecten die publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld tot gevolg kan hebben. Deze verdeelt Bjørgo weer verder onder in effecten die een stimulerende ('aggravating') en effecten die een remmende ('restraining') werking hebben. Zijn typologie bevat vijf stimulerende en vier remmende effecten, die hieronder kort zullen worden toegelicht.²

2.1.1 Stimulerende effecten

Imitatie-effect (the contagion effect)

Net zoals bij bommeldingen, kan van publiciteit voor racistisch/extreem-rechts geweld een 'aanstekelijke' werking uitgaan; publicitaire aandacht kan leiden tot imitatiegedrag of navolging. 'Individuals or groups read, hear and, especially, see on TV that such acts have taken place elsewhere, and note the great resonance this creates in the media. This gives rise to the idea of doing something similar (...).'

Het imitatie-effect hoeft niet beperkt te blijven tot georganiseerde extreem-rechtse groeperingen, maar kan ook optreden onder jongeren zonder rechts-extremistische achtergrond, die uit verveling en op een idee gebracht door de publiciteit het slechte voorbeeld volgen.

Beloningseffect (the status enhancement effect)

De behoefte om op te vallen bij de media en 'opgemerkt' te worden in de maatschappij (status enhancement) is bij veel aanslagen op migranten en asielzoekers een belangrijk motief. Publiciteit vormt voor daders als het ware een beloning: door het plegen van geweld krijgen zij de aandacht die zij wensen. Ook

² Zie Bjørgo, 1993: 96-112. Zie ook Bjørgo, 1997b: 247-271.

voor dit effect geldt dat het zich zowel voor kan doen onder georganiseerde groepen als onder niet-georganiseerde, niet-racistische individuen.

Anticipatie-effect (the anticipation effect)

Veel aandacht in de media voor, met name dramatische, aanslagen kan het idee doen postvatten dat er sprake is van een trend en dat men rekening moet houden met de mogelijkheid dat er nog meer aanslagen zullen komen. Op die manier kan het gebeuren dat journalisten, die anticiperen op meer, nieuwe voorvallen in dit licht gaan interpreteren, ook als dat niet gerechtvaardigd is. Dit kan indirect leiden tot bevordering van het imitatie- en het beloningseffect.

Rekruterings-effect (organisation building effect)

Berichtgeving over extreem-rechts en racistisch geweld kan fungeren als gratis 'reclame'. De publiciteit kan potentieel geïnteresseerden attenderen op het bestaan van racistische en extreem-rechtse organisaties en hen doen besluiten zich aan te melden: media als wervingskanaal. Daarnaast kan veel negatieve publiciteit over deze organisaties leiden tot een versterking van het zogenaamde 'wij-gevoel', de onderlinge banden tussen de leden kunnen worden verstevigd.

Versterking angstgevoelenseffect (the terror dissemination effect)

Publiciteit over racistische en extreem-rechtse gewelddadige incidenten kan het effect van dit soort incidenten versterken. Zij kan leiden tot paniek en angst onder (potentiële) slachtoffers en daarnaast ook onder hen die zich identificeren met de slachtoffers. Angst en intimidatie onder allochtonen is vaak precies wat daders met hun extreem-rechtse acties willen bereiken. Publiciteit kan dit effect in de hand werken.³

2.1.2 Remmende effecten

Sociale sanctie-effect (punishment effect)

In sommige gevallen kan veroordelende publiciteit tot gevolg hebben dat de daders zich de ernst van hun daden realiseren en spijt krijgen of zelfs publiekelijk afstand nemen van wat ze gedaan hebben. Berichtgeving in de media fungeert op dat moment als een negatieve sociale sanctie.

Ontmaskeringseffect (disclosure effect)

Goed geïnformeerde onderzoeksjournalistiek kan leiden tot het lamleggen of zelfs het vernietigen van gewelddadige organisaties door het onthullen van zaken die de groep zelf het liefst verborgen zou houden.

Tegen-mobilisatie-effect (counter-mobilisation effect)

Berichtgeving in de media kan de publieke opinie zo beïnvloeden dat mensen zich tegen deze vormen van geweld gaan afzetten; publiciteit kan tegenbewegingen mobiliseren. Op die manier kunnen reacties tegen gewelddadige racistische trends in gang worden gezet.

³ Zie ook *Reacties op racistisch geweld* (Van Donselaar, 1996).

Educatie-effect (educational effect)

Feitelijke informatie en een publiek debat over de aard, achtergronden en gevolgen van racistisch en extreem-rechts geweld kunnen een bijdrage vormen in de bestrijding van vijandige opvattingen over en gewelddadig gedrag jegens migranten.

De typologie van Bjørge schematisch weergegeven:

Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld
Stimulerende effecten <ul style="list-style-type: none"> • imitatie • beloning • anticipatie • rekrutering • versterking angstgevoelens
Remmende effecten <ul style="list-style-type: none"> • sociale sanctie • ontmaskering • tegen-mobilisatie • educatie

Bjørge richt zich hoofdzakelijk op racistisch geweld in zijn visie, dat wil zeggen: op geweld gericht tegen migranten en asielzoekers. Een aanslag op een autochtone burgemeester die zich heeft ingezet voor asielzoekersopvang in zijn gemeente valt daarmee dus buiten zijn onderzoek. Geweld met een extreem-rechts karakter maar gericht tegen niet-allochtone doelwitten, willen wij echter wel in ons onderzoek betrekken. Bjørge's typologie behoeft dan ook enige verfijning om haar toe te kunnen passen op de relatie tussen media en racistisch en extreem-rechts geweld in Nederland.

Zo kan het *organisation building effect* gesplitst worden in twee aparte effecten, namelijk een 'rekruteringseffect' en een 'versterking van het wij-gevoel'-effect. Bjørge geeft deze twee effecten zelf wel aan, maar voegt ze samen tot één. Het gaat hier echter om twee effecten die zich in principe zelfstandig voor kunnen doen en daarom ook beter apart in de typologie vermeld kunnen worden.

Ook binnen het *disclosure effect* kan men twee vormen onderscheiden. Zo kan er sprake zijn van een *extern* en een *intern* 'onthullingseffect'. Van een extern effect is sprake als berichtgeving over de betrokkenheid van rechts-extremistische organisaties bij extreem-rechtse gewelddadigheden, potentiële aanhangers afschrikt om lid te worden of om op de partij te stemmen. Van een intern effect is sprake wanneer publiciteit over betrokkenheid bij extreem-rechts geweld leidt tot verdeeldheid en instabiliteit binnen de organisaties zelf (de tegenhanger dus van het 'versterking van het wij-gevoel'-effect).

Een laatste verfijning betreft het *counter-mobilisation effect*. Dit effect kan nader onderscheiden worden in:

1. mobilisatie van de politiek;
2. massamobilisatie;
3. mobilisatie ter bevordering van het opsporen van daders.

Het eerste effect treedt op wanneer racistisch en extreem-rechts geweld door de aandacht in de media als probleem onderkend worden en op die manier op de politieke agenda belandt, waarmee het probleem een politiek *issue* wordt. Met het massamobilisatie-effect bedoelen we dat aandacht in de media voor het onderwerp de publieke opinie kan beïnvloeden en wellicht op die manier ervoor kan zorgen dat men zich tegen deze vormen van geweld gaat verzetten. Het laatste effect, 'het opsporingseffect', is een vorm van mobilisatie waarbij het publiek wordt aangespoord te helpen bij het zoeken naar de daders ('opsporing verzocht').

De aangepaste typologie is schematisch weergegeven in 'Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld'.

Media-effecten op racistisch en extreem-rechts geweld
<p>Stimulerende effecten</p> <ul style="list-style-type: none"> • imitatie • beloning • anticipatie • rekrutering • versterking wij-gevoel • versterking angstgevoelens
<p>Remmende effecten</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociale sanctie • externe ontmaskering • interne ontmaskering • mobilisatie van de politiek • massamobilisatie • mobilisatie voor opsporing • educatie

2.2 Journalisten aan het woord

Berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld kan dus allerlei effecten hebben op het publiek, op daders en op racistische/extreem-rechts organisaties. Deze effecten kunnen op hun beurt weer van invloed zijn op de aard en omvang van nieuwe gewelddadige incidenten.

In dit deel van de monitor proberen we *de visies van journalisten* op de relatie tussen media en geweld te achterhalen. Zijn zij zich bewust van deze relatie; welke effecten heeft berichtgeving, naar hun oordeel, op racistisch en extreem-rechts geweld; in hoeverre houden zij rekening met deze effecten en hoe doen ze dat?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden hebben we gesprekken gevoerd met achttien journalisten, die gespecialiseerd zijn in het volgen van racisme en rechts-extremisme. De journalisten met wie we spraken werken bij actualiteitenrubrieken van televisie en radio, landelijke en regionale dagbladen en week/opiniebladen. Het betreft verslaggevers, redacteuren maar ook bureau-chefs en commentatoren. De respondenten zijn dus op uiteenlopende manieren bij de nieuwsmedia betrokken.

Herkomst geïnterviewde journalisten

Krant	TV	Radio	Weekblad
<ul style="list-style-type: none"> • Trouw • Volkskrant • De Stem • Tubantia • Nieuwsblad van het Noorden • Algemeen Dagblad • NRC Handelsblad • PZC • Parool • De Gooi-/en Eemlander 	<ul style="list-style-type: none"> • NOVA • RTL-nieuws • KRO's Brandpunt 	<ul style="list-style-type: none"> • Hier en Nu 	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe Revu • Vrij Nederland

Ons doel was een eerste verkenning van door Nederlandse journalisten gehanteerde benaderingswijzen van publiceren over extreem-rechts en racistisch geweld. De aangepaste typologie van Bjørgo diende bij het in kaart brengen van deze benaderingswijzen als uitgangspunt. We stelden een vragenlijst samen, waarin de effecten in de vorm van stellingen aan de journalisten ter commentariëring werden voorgelegd. Op die manier achterhaalden we in hoeverre journalisten de effecten uit de (aangepaste) typologie van Bjørgo onderkennen en daarmee bij hun werkzaamheden rekening houden. Daarnaast vroegen we de journalisten ook welke andere effecten naar hun mening onderscheiden kunnen worden.

Voordat we de journalisten hierover aan het woord laten, staan we echter eerst stil bij hun visie op de nieuwswaarde en nieuwsinflatie van racistisch en extreem-rechts geweld. Voorafgaand aan de journalistieke afweging *hoe* men over deze vormen van geweld moet berichten, doet zich namelijk eerst de vraag voor *of* men erover moet berichten. Heeft racistisch en extreem-rechts geweld altijd 'nieuwswaarde'? Wanneer wel en wanneer niet? Zijn alle racistische en rechts-extreme gewelddadigheden 'nieuws'; welke wel en welke niet? Laten we, met andere woorden, eens een blik werpen op de criteria aan de hand waarvan de geïnterviewde journalisten besluiten het onderwerp aan de orde te stellen, het tot 'nieuws' bestempelen.

2.2.1 Nieuwswaarde en selectie van het nieuws

Uit de antwoorden van de journalisten blijkt dat zij racistisch en extreem-rechts geweld vooral nieuwswaardig vinden omdat het 'anders is dan anders'. Andere verklaringen die voor de nieuwswaardigheid worden aangevoerd zijn, dat het geweld 'gevaarlijk', 'bedreigend', 'schokkend' en 'onvoorspelbaar' is. Deze antwoorden zijn vrij algemeen, omdat ze gelden voor alle vormen van geweld. Zoals één van de journalisten het stelt:

Het is een maatschappelijk probleem. Bovendien heeft geweld altijd een hoge nieuwswaarde, maakt niet uit waar het vandaan komt.

De vraag blijft dus waarom extreem-rechts geweld in het bijzonder nieuwswaarde heeft. Een belangrijke reden die de journalisten daarvoor geven is het verleden dat aan extreem-rechts geweld kleeft. Eén van hen:

...bovendien vind ik gewoon heel duidelijk dat Nederland in '40-'45 aan den lijve heeft ondervonden wat extreem-rechts geweld is en waar dat toe kan leiden. Ik denk dat die overwegingen een belangrijke rol spelen.

Ook de toename van racistisch en extreem-rechts geweld wordt als reden genoemd. Veel journalisten vinden dit een problematische ontwikkeling en een gevaar voor samenleving, democratie en rechtsorde. Een mogelijkheid om die ontwikkeling enigszins tegen te houden is volgens een aantal journalisten om extreem-rechtse politieke partijen klein te houden. Extreem-rechts geweld wordt volgens die journalisten dan ook met name nieuwswaardig op het moment dat er verkiezingen voor de deur staan.

Het heeft soms een hoge nieuwswaarde. In verkiezingstijd, als zo'n partij dreigt te groeien, dan krijgt het plotseling nieuwswaarde vind ik. In tijden van luwte moet je er niet al te veel aandacht aan besteden.

Het oordeel over de nieuwswaarde van een incident wordt mede bepaald door andere criteria. Eén van de ondervraagde televisiejournalisten zegt daarover het volgende:

Dan komen er een heleboel overwegingen bij, die buitengewoon lastig in schema's zijn onder te brengen, zoals alle journalistieke selectieschema's moeilijk in criteria onder te brengen zijn. Het is elke keer weer een nieuwe afweging van soms wel tien factoren waarbij de één dan weer zwaarder wordt gewogen dan de ander. Daar zitten hele triviale dingen in bijvoorbeeld 'hoeveel nieuws is er?', 'is er plaats voor?', 'hebben we er mensen voor?' Als er weinig nieuws is op een dag zal er meer over gepubliceerd worden. Het is een fictie om bij nieuwskeuzes te denken dat er vaststaande criteria zijn.

Een televisiejournalist zegt in dit verband dat er een onderscheid te maken is tussen het medium krant en het medium televisie:

Het is een groot verschil of je voor een krant werkt of een programma maakt zoals wij maken. Als je voor een krant werkt dan kan je veel meer met achtergronden schrijven. Wat wij doen is veel directer, maar de drem-

pel ligt ook veel hoger. Als je nou naar onze belangrijkste uitzending kijkt (...), daar zitten misschien tien, elf, twaalf onderwerpen in, terwijl in kranten staan er misschien 200. Bij ons gaat dus iets, zoals dat heet, veel eerder over de rand. De selectie is veel zwaarder. Bij de krant kun je altijd nog besluiten iets klein, ver weg te zetten en dat ligt bij ons natuurlijk heel anders.

Ook praktische zaken als 'hoeveel mensen zijn er beschikbaar?' en bij televisie 'is er beeldmateriaal beschikbaar' kunnen bij de afweging om wel of geen verslag van een racistisch of extreem-rechts incident een rol spelen. Dit zijn overigens algemene criteria; ze gelden voor al het nieuws en niet voor berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld in het bijzonder.

Een nieuwsmedium is een 'snel' medium; van nieuwsfeiten moet meestal onder flinke tijdsdruk verslag worden gedaan.

Journalistiek is een heel opportunistisch vak. We hebben elke dag een enorm aanbod aan nieuws. En wij, helemaal als middagkrant, hebben maar een paar uur om die selectie te maken, een paar uur om te kiezen wat nou wel en wat nou niet de krant haalt. Dat is een opportunistische bezigheid. Dat gaat snel, dat gaat met relatief heel weinig overleg.

Met name in de berichtgevende journalistiek is er weinig tijd om feiten en achtergronden te controleren; de kans op interpretatiefouten wordt vergroot onder invloed van de tijdsdruk.

... er zijn in het verleden best gevallen geweest waarvan je achteraf dacht 'god, dat hadden we anders moeten doen', maar dan is het te laat, het heeft al in de krant gestaan. (...) Het moet vanmiddag in de krant, want morgen hoeft dat niet meer, dan is het gebeurd. En wij kunnen praktisch gesproken maar tussen 9 en half 2 dingen checken en voor de eerste editie tussen 9 en half 12. Dat is kort, hoor!

Hierin lijkt de (middag) krant te verschillen met de actualiteitenuitzending ('s avonds) op televisie.

Wij hebben de tijd! Avondbladen niet. Als iets 's ochtends bekend wordt... Zij gaan om 11.00 uur al dicht. Die plaatsen dan een verhaal en als je dan de volgende dag leest hoe de toedracht is, dan slaat zo'n krant zich vermoedelijk voor de kop en wij zijn dan erg blij dat we het gelukkig niet gedaan hebben.

Zowel avondrubrieken op televisie als avondedities van de krant moeten het actuele nieuws van die dag verslaan. Middagkranten (of avondbladen) hebben daarvoor echter minder tijd (deadline is eerder) dan actualiteitenprogramma's die 's avonds worden uitgezonden. Daardoor is de kans dat een zeer actueel incident verkeerd geïnterpreteerd wordt bij de krant groter. Televisie daarentegen heeft op het publiek een veel grotere 'impact'. Wanneer dus op televisie een gewelddadig incident ten onrechte als racistisch of extreem-rechts wordt gepresenteerd, dan is het effect hiervan veel groter.

pel ligt ook veel hoger. Als je nou naar onze belangrijkste uitzending kijkt (...), daar zitten misschien tien, elf, twaalf onderwerpen in, terwijl in kranten staan er misschien 200. Bij ons gaat dus iets, zoals dat heet, veel eerder over de rand. De selectie is veel zwaarder. Bij de krant kun je altijd nog besluiten iets klein, ver weg te zetten en dat ligt bij ons natuurlijk heel anders.

Ook praktische zaken als 'hoeveel mensen zijn er beschikbaar?' en bij televisie 'is er beeldmateriaal beschikbaar' kunnen bij de afweging om wel of geen verslag van een racistisch of extreem-rechts incident een rol spelen. Dit zijn overigens algemene criteria; ze gelden voor al het nieuws en niet voor berichtgeving over racistisch en extreem-rechts geweld in het bijzonder.

Een nieuwsmedium is een 'snel' medium; van nieuwsfeiten moet meestal onder flinke tijdsdruk verslag worden gedaan.

Journalistiek is een heel opportunistisch vak. We hebben elke dag een enorm aanbod aan nieuws. En wij, helemaal als middagkrant, hebben maar een paar uur om die selectie te maken, een paar uur om te kiezen wat nou wel en wat nou niet de krant haalt. Dat is een opportunistische bezigheid. Dat gaat snel, dat gaat met relatief heel weinig overleg.

Met name in de berichtgevende journalistiek is er weinig tijd om feiten en achtergronden te controleren; de kans op interpretatiefouten wordt vergroot onder invloed van de tijdsdruk.

... er zijn in het verleden best gevallen geweest waarvan je achteraf dacht 'god, dat hadden we anders moeten doen', maar dan is het te laat, het heeft al in de krant gestaan. (...) Het moet vanmiddag in de krant, want morgen hoeft dat niet meer, dan is het gebeurd. En wij kunnen praktisch gesproken maar tussen 9 en half 2 dingen checken en voor de eerste editie tussen 9 en half 12. Dat is kort, hoor!

Hierin lijkt de (middag) krant te verschillen met de actualiteitenuitzending ('s avonds) op televisie.

Wij hebben de tijd! Avondbladen niet. Als iets 's ochtends bekend wordt... Zij gaan om 11.00 uur al dicht. Die plaatsen dan een verhaal en als je dan de volgende dag leest hoe de toedracht is, dan slaat zo'n krant zich vermoedelijk voor de kop en wij zijn dan erg blij dat we het gelukkig niet gedaan hebben.

Zowel avonddrubrieken op televisie als avondedities van de krant moeten het actuele nieuws van die dag verslaan. Middagkranten (of avondbladen) hebben daarvoor echter minder tijd (deadline is eerder) dan actualiteitenprogramma's die 's avonds worden uitgezonden. Daardoor is de kans dat een zeer actueel incident verkeerd geïnterpreteerd wordt bij de krant groter. Televisie daarentegen heeft op het publiek een veel grotere 'impact'. Wanneer dus op televisie een gewelddadig incident ten onrechte als racistisch of extreem-rechts wordt gepresenteerd, dan is het effect hiervan veel groter.

De aard van het incident is eveneens belangrijk bij de selectie van het nieuws. Eén van de ondervraagden:

Het is belangrijk de journalistieke attentiewaarde goed in de gaten te houden. Hoe plaatselijker het incident, des te 'verder' plaatst men het in de krant. Uiteraard moet de mate van geweld hierbij worden betrokken. De praktijk van alle dag wijst uit dat het bekladden van een muur met swastika's (bijvoorbeeld), niet zelden simpel kwajongenswerk blijkt te zijn, waar niet eens een politieke organisatie achter schuilt. Dat soort dingen moet worden meegewogen bij het bepalen van de plaats die een bericht en/of foto in de krant krijgt.

Verschillende journalisten zeiden een bekladding (tegenwoordig) minder nieuwswaardig te vinden dan een bomaanslag of een brand in een asielzoekerscentrum. Door de toename van het aantal bekladdingen de afgelopen jaren, lijkt de aandacht van de media hiervoor te verslappen.

Nieuwswaarde kan aan 'inflatie' onderhevig zijn. Zoals uit de vorige paragraaf bleek, kan de toename van racistisch en extreem-rechts geweld een afname van de aandacht die de media eraan geven tot gevolg hebben. Begin jaren '80 was extreem-rechts en racistisch geweld als verschijnsel bijzonder nieuwswaardig, omdat het samenviel met Janmaats intrede in het parlement (1982) en de moord op Kerwin Duijnmeijer (1983). In de jaren '90 komen racistische aanslagen veel frequenter voor; met name vanaf 1992 is er een duidelijke toename te zien in het aantal gewelddadige voorvallen van racistische aard. Net als bij elk ander verschijnsel dat veelvuldig voorkomt, kan dat leiden tot inflatie van de nieuwswaarde. Een racistische bekladding zou in 1970 overal 'voorpagina'-nieuws zijn geweest, terwijl nu vaak niet eens overwogen wordt om van iets dergelijks nog bericht te doen.

Deze vorm van *gewenning* is duidelijk terug te zien als we de berichtgeving over de aanslagen op een moskee in 1992 (Amersfoort) en in 1995 (Den Haag) met elkaar vergelijken. In 1992 werd de aanslag op de moskee in Amersfoort nog als zeer schokkend ervaren. Dat resulteerde in bijzonder veel publiciteit in de media. De aanslag op de nieuwe moskee in Transvaal te Den Haag drie jaar later kreeg echter beduidend minder aandacht (alleen regionaal), terwijl de schade hier aanmerkelijk groter was dan bij de brandstichting in Amersfoort.

Volgens Buijs & Van Donselaar vertoont mediaberichtgeving 'de tendens om extra aandacht te besteden aan spectaculaire gebeurtenissen en de aandacht voor terugkerende, identieke voorvallen te verminderen'.⁴ Dit kan tot gevolg hebben dat door de inflatie van de nieuwswaarde, alleen de zwaardere racistische aanslagen nog het nieuws halen.

We legden de journalisten de vraag voor of toename van rechts-extremistisch/racistisch geweld hun oordeel over de nieuwswaarde ervan beïnvloedt. Dat inflatie zich voordoet wordt over het algemeen door de journalisten bevestigd; zodra iets 'gewoon' wordt is het geen nieuws meer. Relatief lichte vormen van geweldpleging, zoals bekladdingen, dreigbrieven en andere vormen van intimi-

⁴ Buijs & Van Donselaar, 1994: 100.

datie, zijn volgens de journalisten gevoeliger voor deze inflatie dan 'echt' geweld, bijvoorbeeld een bomaanslag.

(...) Nu moet er toch wel echt geweld aan de orde zijn, een bommetje of een schiet- of knuppelpartijtje. Als mensen daadwerkelijk bedreigd zijn en in gevaar komen.

Veelvoorkomend nieuws ten aanzien van extreem-rechts geweld wordt sneller verplaatst naar de achtergrond. Dat hoeft niet in te houden dat het verdwijnt. Vaak krijgt het nieuwsbericht een minder in het oog springende plaats toebedeeld. Het verschijnsel zelf daarentegen wordt in de media steeds meer voorzien van achtergrondverhalen en commentaren.

Zoals gezegd, hebben we de aangepaste typologie van Bjørge over media-effecten, in de vorm van stellingen voorgelegd aan de journalisten. Daarbij vroegen we hen telkens of ze het bedoelde effect onderkenden en in hoeverre en op welke manier ze daarmee bij hun berichtgeving rekening hielden. Een aantal effecten behandelen we gecombineerd.*

2.2.2 Stimulerende effecten

Het imitatie-effect

Net zoals er van publiciteit over bommeldingen een aanstekelijke werking uit kan gaan, geldt ook voor racistische en extreem-rechtse aanslagen dat aandacht in de media hiervoor kan leiden tot imitatiegedrag. De *White Power* golf, die in 1993 in Waalwijk begon en zich vervolgens maandenlang over het hele land uitbreidde, vormt een treffende illustratie van dit effect. Het betrof een nieuw soort racistische bedreiging, waarbij massaal dreigbrieven werden gestuurd aan allochtonen. De ondertekening met 'White Power' wekte de indruk dat het zou gaan om een grote en goedgeorganiseerde racistische organisatie. De actie bleek echter een aaneenschakeling te zijn van imitaties door lokale strijdgroepjes en individuen.

De eerste dreigbrief in Waalwijk, gericht aan Turkse gezinnen, waarvan de adressen verkregen waren uit het telefoonboek, kreeg grote aandacht in de media. In veel kranten stond de letterlijke tekst van de brief (of fragmenten daaruit) afgedrukt.

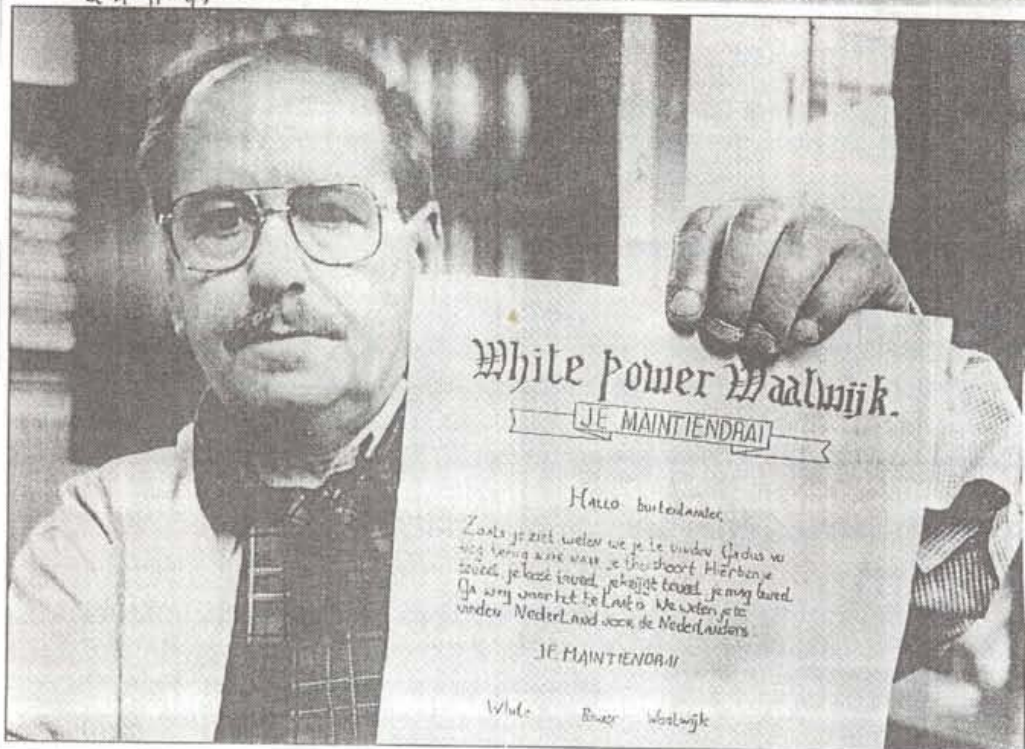
White Power Waalwijk. Je maintiendrail
Hallo buitenlander,
Zoals je ziet weten we je te vinden. Ga dus nu nog terug naar waar je
thuishoort. Hier ben je teveel, je kost teveel, je krijgt teveel, je mag teveel.
Ga weg voor het te laat is. We weten je te vinden. Nederland voor de Ne-
derlanders.

*De Telegraaf*⁵ publiceerde een afbeelding van de brief, wat navolging wel heel gemakkelijk maakte (zie pagina 18). Verschillende strijdgroepjes, verspreid over het hele land, kopieerden en verspreidden de tekst. De nieuwsmidia vulden hiermee onbedoeld de rol van intermediair.

⁵ *De Telegraaf*, 4 november 1993.

TURKEN IN BRIEF BEDREIGD

Tel 11-11-93

door Jos Hagers

DEN HAAG, donderdag

Het Inspraakorgaan Turken, een adviesorgaan van de overheid, wil zo snel mogelijk overleg met minister Dales (Binnenlandse Zaken) over een betere bescherming voor de ongeveer 250.000 Turken in Nederland.

Coördinator Faruk Akinbingöl van het Inspraak Orgaan Turken maakt zich ernstig ongerust over het toenemende aantal racistische incidenten van de laatste tijd.

Hij is vooral geschokt over zeker tien racistische dreigbrieven die onlangs bij Turkse gezinnen in Waalwijk, Sprang-Capelle en Kaatsheuvel zijn bezorgd.

In de door „White Power Waalwijk“ verzonden brieven, gesteld in een lettertype waarvan de groepering Ku Klux Klan Nederland zich bediend, worden de Turken opgeroepen „terug te gaan naar waar jethuis hoort“. „Hierben je te veel, je kost te veel, je krijgt te veel, je mag te veel. Ga weg voor het te laat is. Zoals je ziet, weten wij je te vinden“, aldus de brief, die besluit met Je Maintiendrai.

Volgens de coördinator van het Inspraakorgaan Turken maken de brieven en racistische leuzen die her en der in het land worden geklad, duidelijk dat de waakzaamheid in de buurten moet worden opgevoerd. Het is daarbij van groot

● Nazim Cakir, een Turkse inwoner van Waalwijk, toont de racistische dreigbrief die bij hem in de bus viel van White Power Waalwijk. Foto: ANP

belang dat de relatie tussen Turkse en Nederlandse buurtbewoners wordt verbeterd. Tot nu toe wordt daar te veel over gepraat, maar komt er in de praktijk te weinig tot stand“, vindt Faruk Akinbingöl.

Volgens dr. Jaap Donselaar, die voor het Instituut voor Maatschappelijke Tegenstellingen in Leiden onderzoek uitvoert naar het racisme in Nederland, is het nog steeds niet duidelijk of het om incidenten gaat of om een politieke campagne.

De racistische brieven zijn ook een raadsel voor burgemeester R. van Schaik van Waalwijk. „Er wonen hier driehonderd Turkse gezinnen. Sinds jaar en dag gaan die heel goed met de Nederlandse bewoners om. Het is niet te hopen dat dit tot een escalatie leidt.“

Dat zich een imitatie-effect kan voordoen wordt door een meerderheid van de ondervraagde journalisten bevestigd. Bij de vraag of ze rekening houden met dit effect, wordt echter minder eenduidig geantwoord. Een deel van de journalisten beschouwt het imitatie-effect als een weliswaar betreurenswaardig maar onvermijdelijk gegeven, dat niet te voorkomen valt.

Dat bestaat nou eenmaal, dat imitatie-effect, ook bij andere zaken zoals zelfdoding.

...dat is iets waar we principieel geen rekening mee kunnen houden, want dan kunnen we niks meer opschrijven.

Niet publiceren om imitatie te voorkomen, gaat volgens deze journalisten te ver. De journalist moet zijn informerende taak als 'berichtgever' boven alles stellen. Doet men dit niet dan gaat dat ten koste van de relatie die de media hebben met het publiek. Eén van de journalisten kwalificeert deze band als 'een vertrouwensrelatie'. Die vertrouwensrelatie houdt volgens hem in dat

het publiek van een krant of televisieprogramma ervan op aan moet kunnen dat zij berichten naar waarheid. (...) Als uitgangspunt vind ik dus dat je dan maar op de koop toe moet nemen dat er een zekere voorbeeldwerking vanuit gaat, uiteindelijk is de betrouwbaarheid van het nieuwsmedium primair. Burgers moeten weten dat het gebeurt!

In de ogen van deze journalisten is 'niet publiceren' over racistisch en extreem-rechts geweld, de enige manier om rekening te houden met het imitatie-effect. Omdat ze dat een onaanvaardbare oplossing vinden nemen ze het risico maar op de koop toe. Er zijn echter ook journalisten die op iets andere wijze met het ongewenste imitatie-effect omspringen. Ook zij vinden dat niet publiceren nooit de oplossing kan zijn voor het 'imitatieprobleem'. Toch zijn zij van mening dat je wel met het effect rekening kan houden, zonder het beroep van 'berichtgever' te hoeven aantasten. Zo houden deze journalisten vaak scherp in de gaten of een vermoedelijk extreem-rechtse aanslag wel 'serieus' te noemen is voordat ze erover publiceren. Imitatie-aanslagen worden beschouwd als louter op publiciteit gerichte aanslagen, die niet verward mogen worden met een (serieuze) racistische of extreem-rechtse aanslag.

(...) hoe serieus is de groepering die het opeist? (...) je wilt geen zieke grap van een persoon uitzenden die een heleboel mensen schokt. We zenden het wel uit als we het gevoel hebben dat daar één of andere 'grote' beweging achter zit.

Tenslotte zijn er ook journalisten die van mening zijn dat met het imitatie-effect niet serieus rekening hoeft worden gehouden omdat de meerderheid van het publiek domweg niet tot navolging geneigd is.

Ik geloof niet dat gewone mensen die zich om wat voor reden dan ook aangetrokken voelen tot het gedachtegoed, door publiciteit mee gaan doen aan geweldsaanslagen. Dat weiger ik te geloven. Het zullen de idioten zijn.

Deze karakteristiek van daders wordt echter wel genuanceerd door de feiten. Die wijzen uit dat veel racistisch geweld juist gepleegd wordt door op publiciteit gerichte mensen zonder enige racistische achtergrond of motivatie.⁶ Zeker bij imitatiegevoelige incidenten als bedreigingen, pogingen tot brandstichting en bekladdingen, kan de 'gewone' jongen van om de hoek, uit verveling en op het idee gebracht door de berichtgeving in de krant of op televisie, een mogelijke imitatie-dader zijn.

Het anticipatie effect

Naast het registreren van gebeurtenissen, wordt in veel gevallen door journalisten ook nieuws 'gemaakt'. Een journalist zegt hierover:

Elk medium probeert onderwerpen te creëren die anderen niet hebben (...). Als je je ergens instort kom je altijd wel wat tegen, als je maar lang genoeg zoekt. Gebeurt vandaag A, dan vraag je je af van 'nou wat zal er morgen gebeuren' en daar ga je dan naar zoeken.

Veel aandacht in de media voor aanslagen in het buitenland en ook aandacht voor dramatische aanslagen, kan de verwachting wekken dat er een trend is ingezet en dat er meer aanslagen op komst zijn. Zo werd de brandstichting in het huis van de familie Kösedag in de Haagse Schilderswijk meteen in verband gebracht met de aanslagen met molotovcocktails eerder die nacht op een multicultureel centrum en een Islamitisch jongerencentrum, eveneens in Den Haag: 'Verband tussen brand met zes Turkse doden en aanslag onderzocht'.⁷ Door de coïncidentie van deze twee incidenten, ontstond de verdenking dat de familie Kösedag het slachtoffer was geworden van een racistische aanslag. Dit leidde tot veel beroering. De Turkse regering eiste een snelle opsporing van de daders en stuurde een delegatie naar Nederland. Onderzoek wees uiteindelijk echter uit dat de brand het gevolg was van een uit de hand gelopen familieruzie.

Op deze manier kan het gebeuren dat journalisten in bepaalde voorvallen meer zoeken dan eigenlijk gerechtvaardigd is en dus de berichtgeving daaromtrent overdrijven. Dit kan het imitatie- en het beloningseffect weer stimuleren.

De journalisten zijn ervan overtuigd dat een dergelijk anticipatie-effect zich kan voordoen. Zeker door de aanslagen in Duitsland⁸ zijn zij een stuk alerter geworden ten aanzien van 'wat komen gaat' in Nederland. Wel hoeden de journalisten zich ervoor al te snel het etiket 'racistische' aanslag te geven aan incidenten die dat mogelijkwerwijs niet zijn. Zoiets moet volgens de journalisten eerst grondig worden uitgezocht. Bij de berichtgeving over de aanslag in de Schilderswijk is die terughoudendheid inderdaad terug te zien. Via spreekbuisen die zich heel voorzichtig uitlaten, zoals vooraanstaande politici, berichten

⁶ Bol & Wiersma, 1997: 81-82.

⁷ *de Volkskrant*, 27 maart 1997.

⁸ In Duitsland zijn de incidenten in Mölln (brandstichting waarbij 3 doden vielen in een Turks gezin, waaronder twee meisjes) en Solingen (brandbomaanslag op Turkse familie, waarbij 5 doden vielen) de meest bekende racistische aanslagen, die tot bijna symbolische betekenis in Europa uitgegroeid zijn.

de kranten van een *mogelijke* brandstichting (want zelfs dat was eerst niet zeker) en van verontrusting 'Als er sprake is van een racistisch motief...'.⁹ Tegenover deze voorzichtige aanpak staat één journalist die wijst op het gevaar dat, wanneer men teveel rekening houdt met het anticipatie-effect, dit leidt tot al te grote terughoudendheid bij berichtgeving over deze vormen van geweld:

...dan gaat het sluimeren als een veenbrand en dan wordt het iets dat ineens tot uitbarsting komt.

Het beloningseffect

De behoefte om op te vallen bij de media en 'gezien' te worden in de maatschappij kunnen belangrijke motieven zijn voor het plegen van aanslagen op migranten en asielzoekers. Publiciteit vormt voor de daders een 'beloning'. Er zijn twee soorten motieven denkbaar om de gewenste beloning (publiciteit) na te jagen, te weten: sensatiezucht en het streven naar de verbreiding van racistische opvattingen.

Daders die vooral door sensatiezucht gedreven worden zijn meestal anoniem of verschuilen zich achter namen als 'White Power'. Hun acties zijn niet zozeer bedoeld om een racistisch standpunt kenbaar te maken, maar veel eerder ingegeven door verveling of sensatielust. Een goed voorbeeld hiervan is de brandstichting in het huis van de organisator van de rouwmars voor het Turkse gezin Kösedag in de Haagse Schilderswijk. De brandstichting, waardoor het gezin Kösedag zes leden verloor, vormde voor de 56-jarige Martin de G. aanleiding een rouwmars op touw te zetten. De G. genoot klaarblijkelijk zo van de media-aandacht die hij op de dag van de rouwmars kreeg, dat hij de volgende dag brand stichtte in zijn eigen woning en zich als slachtoffer van rechts-extremisten voordeed.¹⁰

Iedereen die het maar horen wilde, vertelde hij 's ochtends om kwart over vijf door een taxi te zijn afgehaald voor een optreden bij Ontbijt-TV. Dinsdag was hij opnieuw in de media, maar nu werd alleen over hem gesproken.

De G's motieven voor deze daad waren niet racistisch, maar de brandstichting werd door velen wel als een racistische aanslag geïnterpreteerd. Zo wekte zijn daad veel angst bij allochtonen in die buurt. Een Turkse man die vlakbij De G's huis woont zei kort na deze brandstichting:¹¹

Wie doet nu zoiets? Dit is niet normaal. Nu ben ik écht bang geworden.

Sommige acties zijn wel doelbewuste pogingen om de aandacht te vestigen op de racistische opvattingen van de dader(s). Daders zijn erop uit het publiek, en met name migranten, te intimideren en angst aan te jagen.

⁹ *Trouw*, 28 maart 1997.

¹⁰ *de Volkskrant*, 2 april 1997.

¹¹ *de Volkskrant*, 2 april 1997.

In 1993 kwamen de bewoners van de Veestraat in Tilburg in opstand tegen de komst van asielzoekers, die een huis toegewezen hadden gekregen in deze straat. De bewoners besmeurden het huis met allerlei racistische leuzen. De acties waren er met name op gericht om aan de gemeente een duidelijk signaal af te geven. De media sprongen er bovenop en de straatbewoners kregen de aandacht die ze wensten.

In oktober 1997 werd een soortgelijke actie gevoerd door de bewoners van de Hugo Verbiesthof in Den Bosch. Ook hier voerden de bewoners strijd tegen de komst van een allochtoon gezin in hun buurt. De actie werd niet alleen beloond met veel media-aandacht maar tevens met de terugtrekking van het gezin.¹² Een herhaling van deze actie vond een paar weken later (wederom in de Veestraat) in Tilburg plaats, waarschijnlijk gestimuleerd door 'het succes' van de wijk in Den Bosch.

Het (onbedoelde) beloningseffect wordt door de meeste journalisten wel onderkend. Wederom zijn zij echter van mening dat niet publiceren geen geschikte oplossing vormt voor het probleem.

Vaak zijn dingen te schokkend om het de rug toe te keren en er niet over te schrijven. Hoe dan ook de betrouwbaarheid van berichtgeving is en blijft het grootste goed.

Volgens een journalist is het voor het medium zelfs heel gevaarlijk om geen aandacht aan racistisch geweld te besteden. Wanneer niet zou worden ingegaan op een gewelddadig voorval van rechts-extremistische of racistische aard:

...dan telt heel zwaar dat je als krant bijna wordt verdacht van racistische gedachten, juist omdat je er geen aandacht aan zou besteden.

Toch houdt een aantal journalisten wel rekening met dit effect, namelijk wanneer zij er zeker van zijn dat zij door daders worden gebruikt als speelbal. Deze overtuiging kan een reden zijn om niet te publiceren.

Als wij een tip zouden krijgen dat er 50 jongeren vertrekken naar Vlaanderen en dat ze wat van plan zijn, dan zullen wij niet besluiten om met die jongeren mee te trekken.

...het alleen op de publiciteit voeren van acties speelt bij de afweging toch wel een rol.

Ook op andere manieren wordt met het effect rekening gehouden. Nieuwsfeiten kunnen, volgens een journalist, vergezeld worden van achtergrondverhalen en commentaren. Zo doet het *Rotterdams Dagblad* verslag van reacties van autochtonen op een allochtone buurtgenoot in een artikel met de veelzeggende kop: 'Racistische huurders moeten zelf oprassen'.¹³

Een andere mogelijkheid om het beloningseffect af te zwakken ligt in de stijl en toon van de berichtgeving. Zoals één van de journalisten het verwoordt: '...met

¹² 'Buitenlands gezin ziet af van woning', *Trouw*, 13 oktober 1997.

¹³ *Rotterdams Dagblad*, 15 oktober 1997.

gepaste terughoudendheid schrijven'. De journalist bedoelt daarmee dat een zaak niet uit zijn verband moet worden getrokken: '...je moet geen sensatieverhalen willen schrijven'.

Het rekruterings-effect

Het *rekruterings-effect* (media als onbedoeld wervingskanaal van nieuwe leden en activisten van racistische organisaties) wordt over het algemeen niet als bijzonder groot getaxeerd. Bij de journalisten heerst de gedachte dat het gaat om slechts een kleine, selecte groep die gevoelig is voor dit effect. Vaak, zo denkt men, zijn dat mensen die zich al tot dit soort groepen aangetrokken voelen en zich vroeg of laat toch bij dergelijke organisaties zullen aansluiten.

...een gek die zich aangetrokken voelt tot geweld en die wil meedelen in de euforie (...) die zal wel een stap in de richting zetten, maar daar kun je onmogelijk rekening mee houden!

Het effect wordt dan ook als niet belangrijk genoeg beschouwd om er rekening mee te houden. Temeer omdat het ongewenste rekruterings-effect ook een positieve keerzijde kan hebben, volgens sommige journalisten. Door publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld kunnen ook meer bestrijders gerekruteerd worden. Bovendien worden de publicaties, volgens een journalist, ook gebruikt door antifascistische groeperingen.

Versterking wij-gevoel en interne ontmaskeringseffect

De onderlinge banden tussen daders en leden van extreem-rechts en racistische organisaties kunnen, met name door negatieve publiciteit, krachtiger worden.

Een voorbeeld van dit effect is de aandacht die de media hebben gehad voor extreem-rechts gabbers. In 1997 publiceerde Schoppen een studie, waarin onder andere de relatie tussen racistisch geweld en de 'gabbercultuur' aan de orde kwam. Uit deze studie bleek dat, anders dan vaak gedacht wordt, slechts een kleine groep gabbers zich inlaat met uitingen van racisme en geweld. Het overgrote deel van de gabbers zijn op housemuziek georiënteerde jongeren die zich niet onderscheiden door politieke, dan wel racistische overtuigingen. In de berichtgeving over de studie van Schoppen is de relatie tussen gabbers en racistisch geweld echter sterk uit haar verband getrokken. Het reeds lang bestaande beeld dat gabbers in het algemeen racistisch zijn domineerde de publiciteit.¹⁴ Hoewel onjuist, heeft deze beeldvorming in de media niettemin waarschijnlijk een versterkend effect gehad op het 'wij-gevoel' van die kleine groep extreem-rechts gabbers.

Bijna alle journalisten hebben oog voor dit effect maar de meesten zeggen er toch geen rekening mee te houden. Ten eerste wordt wederom als reden aangevoerd dat wanneer je er rekening mee wilt houden (namelijk door geen/minder publiciteit), dit ten koste gaat van de informerende taak van de media. Een

¹⁴ Zie bij voorbeeld *de Volkskrant*, 7 mei 1997: 'Racistisch geweld vooral afkomstig uit gabberkringen'.

tweede reden die gegeven wordt om geen rekening met dit effect te houden, is dat het als niet-bedreigend wordt gezien.

Ik denk toch dat dat wij-gevoel onder extreem-rechts nog niet zo groot is, anders waren ze veel groter geweest (...).

Het effect wordt dus als gering risico ervaren maar tevens als een onvermijdelijk risico. Dat is een derde reden waarom volgens sommige journalisten geen rekening met dit effect gehouden kan worden. Leden van racistische organisaties worden door deze journalisten beschouwd als personen die elke vorm van bedreiging aanpakken om hun 'wij-gevoel' te versterken.

Als zij daar in hun ziekelijke geest een soort wij-gevoel aan willen ontleen, dan moeten ze dat vooral doen.

Tegen een wij-gevoel van volstrekt dolzinnige psychopaten, ja daar kan ik niks tegen inbrengen. Je moet niet vergeten dat vreemdelingenhaat of anti-semitisme voor zo'n onwaarschijnlijk groot deel een irrationeel gegeven is, dat je die mensen niet kunt bestrijden met argumenten.

Ik denk dat die mensen psychologisch zo met elkaar omgaan dat ze uit alles die sterkte, dat wij-gevoel halen. Ik denk ook dat als ze verguisd worden ze daar ook wel bij varen, daar zullen ze ook een theorie voor hebben.

Toch proberen sommige journalisten wel met het effect rekening te houden. Dit kan gedaan worden door bij de keuze van onderwerpen of de manier van berichtgeving zodanig te werk te gaan dat publiciteit juist afbreuk doet aan het wij-gevoel. Deze journalisten zijn dus uit op het omgekeerde effect namelijk het *interne ontmaskeringseffect*. Zij zijn van mening dat media-aandacht soms ook een effectief bestrijdingsmiddel kan zijn.

Het verzwakt en ondergraaft hun 'wij-gevoel' juist. Zie de vele afsplitsingen in de rechtse politieke hoek.

Door onthullende reportages en berichten kan het 'wij-gevoel' worden ondermijnd; de openbaarmaking van gevoelige onderwerpen (ruzies, wangedrag, sluimerende tegenstellingen) kan interne verdeeldheid en instabiliteit in de hand werken. Enkele journalisten doen dat bewust.

Zeker, als je vindt dat de CD aandacht verdient dan moet je het vooral zoeken in de vuiligheid zichtbaar maken en ook het geruzie in die partijtjes. Dat doen we heel bewust.

Een laatste strategie die journalisten aandragen om het 'wij-gevoel'-effect zoveel mogelijk tegen te gaan, is daar zelf geen aanleiding toe te geven. Sommige journalisten beschouwen de vijandige houding die sommige media aannemen tegen rechts-extremistische groeperingen en hun acties, op zichzelf als een aanleiding voor de versterking van onderlinge loyaliteit. Een meer neutrale, 'professionele' houding bij de berichtgeving wordt om die reden dan ook door hen bepleit.

...daarom ben ik er ook groot voorstander van om bijvoorbeeld het ANS niet anders te behandelen dan een andere politieke groepering.

De haat jegens de media zit heel diep. Daarom kan denk ik dit haatgevoel jegens ons wel bijdragen tot hun wij-gevoel. Je moet er zo koel mogelijk mee om proberen te gaan, dat doen we naar ander partijen ook.

Versterking 'angstgevoelens'

Publiciteit over racistisch en rechts-extremistisch geweld in de media kan het gewelddadige effect versterken; publiciteit kan gevoelens van paniek en angst veroorzaken onder (potentiële) slachtoffers en daarnaast ook onder hen die zich identificeren met de slachtoffers. Angst en intimidatie onder allochtonen is in veel gevallen precies wat daders met hun racistische acties willen bereiken. Tussen haakjes: gevreesd moet worden dat zij daarbij een aanzienlijke kans op succes hebben.¹⁵

De meeste journalisten erkennen dat publiciteit kan bijdragen aan angstgevoelens onder allochtonen en zij ervaren dit als een serieus probleem met ernstige consequenties voor met name de integratie. Men probeert dan ook doelbewust rekening te houden met dit effect. Volgens één journalist geldt wat dit betreft een uitzondering op de regel dat je altijd alles moet kunnen publiceren:

Die angst is iets wat uitermate betreurenswaardig zou zijn en ik vind dat kranten hiervoor in dit geval een uitzondering zouden moeten maken, omdat volgens mij in dit soort gevallen een bepaalde terughoudende presentatie van het relevante nieuws geboden is.

De journalisten brachten een aantal 'gedragsregels' naar voren, die zij hante- ren met het doel dit ongewenste effect zoveel mogelijk tegen te gaan:

- berichtgeven zonder sensatie;
- het nieuws zo zakelijk mogelijk brengen;
- minder schrijnend en minder pijnlijk schrijven;
- schokkende details weglaten wanneer deze voor een goed begrip van zaken niet echt van belang zijn;
- signaleren van de verontrusting bij allochtonen en daarover berichtgeven op die manier dat wellicht meer angst onder allochtonen voorkomen kan worden.

Over dit laatste merkte een van de journalisten op: 'Publiciteit in de vorm van reportages over de sfeer onder de getroffen allochtonen kan juist een hart onder de riem zijn voor die groep.'

Journalisten kunnen een zeker evenwicht in de keuze van hun onderwerpen aan proberen te brengen door niet alleen verslag te doen van racistische voorvallen maar ook te berichten over het oppakken van daders en over wat er zoal tegen de daders en het racistische geweld wordt ondernomen. Het zal niemand verbazen dat een bericht met als kop 'Ghanees voor tweede maal slachtoffer

¹⁵ Zie Van Donselaar, 1996.

skinhead'¹⁶ meer angstgevoelens onder allochtonen oproept dan een bericht met de kop 'Afzender dreigbrieven aan buitenlanders aangehouden'.¹⁷

Het effect wordt dus onderkend en door de meesten als een probleem ervaren waar rekening mee gehouden dient te worden. Toch zijn er ook journalisten die menen dat publiciteit over racistisch geweld voor allochtonen ook positievere effecten (attenderend, geruststellend, relativerend) kan hebben:

...aan de andere kant geldt ook een gewaarschuwd mens telt voor twee. Ook de politie heeft onze publicaties zeer serieus genomen en is die jongens in de gaten gaan houden.

...ik denk dat angst juist groter wordt door het ongrijpbare, door het niet weten hoe en wat en hoe groot het is. Zo gauw het wat meer benoemd wordt kan die angst concreter zijn en in veel gevallen ook wat minder worden.

2.2.3 Remmende effecten

In deze paragraaf zullen de remmende effecten van publiciteit op extreem-rechts en racistisch geweld aan de orde komen. Welke visies hebben de journalisten op dit punt?

Het politieke mobilisatie-effect en het educatie-effect

Publiciteit kan van belang zijn bij het aan de kaak stellen van het probleem van racistisch en extreem-rechts geweld en het zoeken naar oplossingen; zij is bovendien een noodzakelijke voorwaarde om het probleem op de politieke agenda te krijgen. Veel journalisten zijn het met deze opvatting eens. Het aan de kaak stellen van het probleem beschouwen zij als een belangrijke – zo niet: de belangrijkste – taak van de media: '...dat valt wat mij betreft onder de informerende taak van de pers en ook onder de controlerende taak', '...daar zijn we voor!'

Een andere journalist stelt dat je een tegenmening moet laten horen, hetzij in commentaren hetzij in analyses:

Je zult ook altijd zien dat geweld in een context geplaatst wordt en meestal is die context er één van afschuw. (...) dat leidt tot discussie in die krant over de legitimiteit van zo'n actie en meestal leidt dat tot afkeuring, dat spreekt eigenlijk vanzelf.

Uit de antwoorden blijkt dat de journalisten vooral een maatschappelijke bewustwording van het probleem nastreven. Wanneer racistisch/extreem-rechts geweld door publiciteit dan ook nog op de politieke agenda belandt is dat meegenomen. Eén journalist vindt dat er in dit opzicht een actieve controlerende taak is weggelegd voor de media.

¹⁶ *Rotterdams Dagblad*, 27 november 1997.

¹⁷ *NRC Handelsblad*, 8 januari 1994.

Dat betekent dat als dit soort geweld zich voordoet en de autoriteiten geven er blijk van dat ze slappe knieën hebben of makkelijk toegeven aan eisen van daders of niet streng genoeg optreden, dan zie je dat de media daar een rol hebben.

Toch wordt over het algemeen door de journalisten geen onderscheid gemaakt tussen het publiek bespreekbaar maken en het politiek bespreekbaar maken van het probleem. Voor hen gaat het erom het probleem maatschappelijk bespreekbaarder te maken. Politieke mobilisatie wordt daarbij in nauwe samenhang gezien met de mobilisatie van het publiek.

...publicatie over een probleem maakt die kwestie bespreekbaarder voor de lezers. En dan niet alleen omdat hij veel informatie krijgt aangereikt, maar ook omdat hij zijn eigen standpunt kan toetsen aan dat van de commentaren in de krant. Registreren en het aanreiken van bouwstenen voor discussies dat is wel belangrijk en daarbij kun je ook, en moet je ook denk ik als krant stelling kiezen.

Dat journalisten rekening houden met dit effect (het ter discussie stellen van racistisch/extreem-rechts geweld) is voor de meesten vanzelfsprekend. Toch moet er, naar hun oordeel, een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen 'puur informeren' en 'problemen aan de kaak' stellen. Eén van de journalisten zegt het als volgt:

...daarin moet je heel duidelijk nieuws en commentaren van elkaar scheiden. Je moet zo volledig mogelijk berichten en zo objectief mogelijk berichten. Ik denk dat het heel belangrijk is dat dat gescheiden blijft en ook als zodanig wordt gepresenteerd.

Dit onderscheid tussen 'informeren' en 'problemen aan de kaak stellen' is ook van belang ten aanzien van het educatie-effect. Puur informeren heeft niet zonder meer het educatie-effect tot gevolg. Met het educatie-effect bedoelt Bjørge dat het publiek op een zodanige wijze door journalisten wordt geïnformeerd, dat halve waarheden of onwaarheden worden rechtgezet. In dat opzicht zijn zeker niet alle journalisten 'educatief' bezig. Lang niet altijd worden stukken geschreven of programma's gemaakt met het speciale doel om verkeerde informatie 'recht te zetten'. Alle journalisten stellen voorop dat een journalist zo betrouwbaar en eerlijk mogelijk moet berichtgeven. Het educatie-effect is vaak mooi meegenomen.

...ik voel me niet geroepen om alles in de krant recht te zetten. Je neemt ze serieuzer dan nodig. Je zet ze anders veel te veel op een voetstuk. We schrijven wel de juiste feiten, maar niet per se als reactie op uitspraken van de CD of CP. Anders maak je ze veel te belangrijk.

Wordt er wel rekening mee gehouden dan wordt dat gedaan door uitspraken van extreem-rechtse partijen ter discussie te stellen in commentaren. Extreem-rechtse denkbeelden worden dan niet slechts weergegeven, maar ook daadwerkelijk in twijfel getrokken of weerlegd.

Het sociale sanctie-effect

Journalisten zouden, bijvoorbeeld door in hun berichtgeving de nadruk te leggen op schokkende aspecten, de afschuw kunnen wekken van het publiek voor de geweldplegers. Bovendien kan veroordelende en schokkende publiciteit tot gevolg hebben dat de daders zich de ernst van hun daden realiseren en op die manier spijt krijgen of zich zelfs publiekelijk distantiëren van wat ze gedaan hebben. Van de media gaat op dat moment als het ware een negatieve sociale sanctie uit. Een aantal journalisten is er wel van overtuigd dat dit omgekeerde beloningseffect zich kan voordoen, maar het is voor geen van hen iets wat ze doelbewust proberen te bewerkstelligen.

Dat daders bewust worden van hun daden en wellicht spijt krijgen is een mooi neveneffect, maar speelt bij de afweging om dit nieuws te brengen absoluut geen rol.

De verslaggevende taak van de journalist blijft de boventoon voeren. Journalisten willen niet graag paternalistisch overkomen.

Dat zijn dingen waar je je ook als verslaggever nou niet zo mee moet bezighouden. We zijn gewoon als een hondje dat langs de zijlijn loopt en als er iets in het veld gebeurt dan slaan wij aan het blaffen en die signaalfunctie die moet je wel heel serieus nemen.

De krant moet daders niet willen opvoeden, omdat dat gewoon haar taak niet is; de krant is geen publieke gouvernante.

Het massamobilisatie- en opsporingseffect

Met publiciteit over geweld kunnen journalisten de publieke opinie zo beïnvloeden, dat mensen zich tegen racistisch en extreem-rechts geweld gaan afzetten, zij kunnen een tegenbeweging helpen mobiliseren. Daarnaast kan publiciteit de alertheid onder het publiek vergroten, wat kan bijdragen aan het opsporen van daders.

De meningen van journalisten over het massamobilisatie-effect zijn verdeeld. De journalisten die er wel rekening mee houden, zien het als taak van de journalist om de publieke opinie op dit terrein te beïnvloeden:

...dat is één van de redenen waarom we er toch wel over publiceren.

...bovendien denk ik dat publicitaire aandacht voor extreem gedrag van neonazi's in het algemeen heel erg nuttig is, omdat Nederlanders niet van neonazi's houden. Daar ben ik van overtuigd! Als je het publiek op dergelijke manier kunt laten zien om wat voor een vuiligheid het gaat, dat het publiek er afstand van neemt, dan denk ik dat het een redelijk gunstige werking kan hebben.

Het gevaar voor de samenleving dat uitgaat van racistisch en extreem-rechts geweld wordt daarbij vaak als argument gebruikt. Middelen die de journalisten aandragen om het massamobilisatie-effect te bewerkstelligen zijn goed beargumenteerde commentaren en uitvoerige analyses en achtergrondartikelen op de opiniërende pagina.

Ongeveer zeventienduizend mensen hebben zaterdag in Amsterdam gedemonstreerd tegen het toenemend racisme in Nederland. Zij voerden foto's mee van de 15-jarige Kerwin Duinmeijer, een Antilliaanse jongen die door een leeftijdgenoot is doodgestoken uit racistische motieven. (Foto Anefo)

Duizenden betogers tegen toenemend racisme

Door een onzer redacteurs

AMSTERDAM, 29 aug. — Ongeveer zeventienduizend mensen hebben zaterdagmiddag gedemonstreerd tegen het toenemend racisme in Nederland. Aanleiding voor deze betoging was de moord op de 15-jarige Kerwin Duinmeijer, een Antilliaanse jongen die vorige week zaterdagnacht uit racistische motieven werd doodgestoken door een leeftijdgenoot.

De demonstratie was een spontaan initiatief van een zeer groot aantal organisaties van Antillianen, buitenlandse werknemers en Surinamers, en werd ondersteund door alle politieke partijen uit de Amsterdamse gemeenteraad.

De betoging had het karakter van een stille tocht. De emoties dreigden zich even te ontladen toen een toeschouwer bij het Muntplein provocerende racistische opmerkingen maakte aan het adres van de langskomende betogers. Organisatoren en politie wis-

ten escalatie te voorkomen.

De demonstratie werd afgesloten door een manifestatie bij de Dokwerker op het Jonas Daniël Meijerplein. Daar werd onder anderen het woord gevoerd door de Amsterdamse wethouder W. Etty, die namens het college van B en W zijn actieve steun toezegde aan de strijd tegen racisme, fascisme en antisemitisme. Het gemeentebestuur heeft de oorlog verklaard aan het racisme, aldus Etty.

De pleegvader van Kerwin

Duinmeijer riep in een zeer geladen toespraak op om 20 augustus uit te roepen tot nationale protestdag tegen racisme.

Sprekers en organisatoren legden er de nadruk op dat de moord niet alleen kan worden toegeschreven aan de "domheid" van de dader, zoals de politie suggereerde. Behalve de dader — hij verklaarde na zijn arrestatie dat Kerwin „die nikker, hem vies aankeek” — werd ook het onuitgesproken racisme in bredere kring aangeklaagd.

Taxichauffeur

Vooral de taxichauffeur, die weigerde de zwaar gewonde Kerwin Duinmeijer naar een ziekenhuis te vervoeren, omdat hij geen "rotzooi in zijn wagen" wilde,

werd gehekeld. „Niet elke skinhead (de dader, die inmiddels heeft bekend, kleepte zich als deze groep jongeren) is racist, niet elke taxichauffeur is racist, niet elke Nederlander is racist,” voegde A. Petersen van het Antilliaanse contactcentrum eraan toe.

De manifestatie bij de Dokwerker ontaarde op de valreep op en voor het podium in politieke scheldpartijen tussen voor- en tegenstanders van de Surinaamse legerleider Desi Bouterse, toen een woordvoerder van de Liga van Surinaamse patriotten aan een toespraak begon. De spreker van de Loson, van oorsprong een maoïstische organisatie, ont-nam hem op eigen gezag het woord. De spreker van de liga op zijn beurt ging ertoe over de Surinamers in het publiek ostentatief te fotograferen.

Aan de andere kant zijn er ook journalisten die het juist helemaal niet als taak zien om dit effect na te streven. Zij zien het vaak als een prettige bijkomstigheid dat mensen zich door publiciteit meer tegen deze vormen van geweld kunnen gaan verzetten maar richten hun berichtgeving daar niet doelbewust op in.

Het is in de eerste plaats natuurlijk je werk als journalist om de feiten op tafel te brengen, dat anderen dat aangrijpen om zich tegen die lui te verweeren en te verzetten, dat kan ik alleen maar prettig vinden.

Eén journalist ziet het zelfs als ronduit verkeer om dit te doen. Volgens hem ben je dan bezig een pamflet te maken of zelfs bezig beleid te vormen: 'Ieder moet zijn conclusies voor zichzelf trekken.'

Een groot deel van de journalisten denkt wel dat publiciteit kan bijdragen tot het opsporen van daders (opsporingseffect) maar houdt hier nauwelijks tot geen rekening mee.

Bij het publiek kan het natuurlijk altijd, mensen horen erover door de publiciteit en gaan als speurders aan de slag, maar het is een onbedoeld effect, daar denk je verder niet over na.

Voor enkele journalisten geldt zelfs dat het opsporingseffect bij hun werk ook geen punt van overweging mag zijn. Het is niet de taak van journalisten om het publiek aan te zetten tot het opsporen van de daders, dat is tenslotte de taak van politie en justitie. Zo kun je volgens één van de journalisten zelfs vraagtekens zetten bij het publiekelijk opsporen van daders '...want eigenlijk zijn de daders, juridisch gesproken, natuurlijk verdachten en je moet wel erg oppassen om een jachtstemming te creëren'. Volgens hem is het dan ook niet in het belang van de rechtsstaat.

De relatie tussen politie/justitie en de media komt in de uitlatingen van de journalisten overigens wel aan de orde. Sommige geïnterviewden wijzen op een zekere wisselwerking, waarbij politie en justitie vaak een belangrijke bron van informatie zijn voor journalisten en journalisten op hun beurt weer tips kunnen geven aan politie en justitie. Eén journalist wijst erop dat, afhankelijk van wat er is gebeurd, het medium soms gericht het verzoek van de politie krijgt om het publiek te benaderen.

Het opsporingseffect is dus wel aanwijsbaar. Zo stelt één van de journalisten dat het de taak van de journalist is om speciale aandacht aan dit soort incidenten te geven door middel van publiciteit.

Door er op die manier aandacht voor te vragen, of voor te eisen, zorg je ervoor dat er ook adequaat opgetreden wordt of dat er dingen tot op de bodem uit worden gezocht, daarin spelen de media een hele cruciale rol.

Het externe ontmaskeringseffect

Van een extern ontmaskeringseffect is sprake als berichtgeving over de betrokkenheid van racistische organisaties bij geweldsaanslagen, potentiële aanhangers afschrikt om lid te worden of om op de partij te stemmen. Bijna alle journalisten onderkennen dat hun werk dit effect kan hebben.

Het meest gebruikte voorbeeld dat zij ter illustratie aanhalen is de *Graman-affaire*. In het televisieprogramma *Deadline* (TROS, 29 april 1994) werd een reportage van de journalist Van Hout uitgezonden, waarin Yge Graman zelf (toentertijd voorzitter van de CD-fractie in Amsterdam) voor de verborgen camera vertelde over zijn betrokkenheid bij een racistische geweldpleging in het verleden. Het onthullen van dit schandaal in een goedbekeken televisieprogramma zou volgens vele journalisten de Centrumdemocraten bij de verkiezingen de das hebben omgedaan.

Dat is ook gebeurd bij die Graman, daar zijn ontzettend veel mensen afgehaakt. Ik denk dat in die gevallen publiciteit een geweldige rol heeft gespeeld en met name dan televisie.

Ja, ik zie wel een verband tussen de negatieve publiciteit voor de CD en de uitslag bij de verkiezingen.

Eén journalist is het hier niet mee eens. Volgens hem zijn de 'klappen' voor de CD, waar veel andere journalisten van spreken, niet erg groot geweest:

...van één naar drie zetels in de kamer, ondanks die reeks van onthullingen die gedaan zijn! (...) en ook in Amsterdam hebben ze het prima gedaan. (...) die Dales-affaire heeft volgens mij de grootste klap aan de CD toegebracht en niet de verhalen van de Van der Plassen en Gramannen in deze wereld. Ik heb niet kunnen ontdekken dat die affaires hun gezag en invloed ondermijnen.

Toch werkt deze journalist wel bewust aan de ontmaskering van de verschillende partijleden. Net als veel anderen is hij van mening dat het publiek moet weten met wat voor mensen zij hier te maken hebben.

We hebben de gemeenteraadsleden van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag in kaart gebracht en hoezeer die mensen niets gepresteerd hebben de afgelopen vier jaar.

Ook het racistisch gestemde citaat kan niet mooi genoeg zijn. Ik moedig hem bijna aan door mijn vraagstelling om er nog eens een schepje bovenop te doen om nog eens lekker tot uitdrukking te laten komen hoe vuil, vies en gemeen, onderkruiperig je wel niet bent.

Dit blijven echter strategieën waarbij niet het extreem-rechtse geweld en de achtergronden daarvan centraal staan, maar het extreem-rechtse gedachtegoed. Voor onthullingen over racistisch en extreem-rechts geweld, zo zegt een journalist, is de onderzoeksjournalistiek het aangewezen instrument.

Wij hebben niet de ruimte qua mensen om vrij uitgebreid aan onderzoeksjournalistiek te doen (...). Maar als we inderdaad van betrokkenheid bij geweldsaanslagen af zouden weten dan springen we er natuurlijk zo bovenop.

Waar mogelijk zullen de meeste journalisten de 'vuiligheid' van racisten en rechts-extremisten en hun organisaties (dus ook de betrokkenheid bij ge-

welddsaanslagen) zichtbaar proberen te maken. Volgens één journalist moet je dat zeker niet al te 'opvoedkundig' doen.

De lezers zijn volwassen mensen die zo'n krant nemen om hun eigen opinie makkelijker te kunnen vormen. Het is onze taak om dat proces te vergemakkelijken door relevante informatie aan te dragen.

Belangrijk blijft voor de meeste journalisten dat de feiten op tafel moeten worden gebracht. Wanneer die feiten betrokkenheid van politici bij extreem-rechts geweld onthullen, hebben deze nieuwswaarde en zullen ze zonder meer in de publiciteit gebracht worden.

2.2.4 Overige effecten

Tijdens de gesprekken met de journalisten vroegen we welke effecten zij in de aangepaste typologie van Bjørge gemist hadden. Dat leverde een extra effect op: het *underdogeffect*, dat door verschillende journalisten naar voren werd gebracht.

Het underdogeffect

Veel negatieve publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld en het stelselmatig 'criminaliseren' van racistische en extreem-rechtse organisaties kan leiden tot een omgekeerd onthullingseffect, waarbij de extreem-rechtse groeperingen in een martelaarsrol terechtkomen en op die manier meer sympathie van het publiek krijgen, aldus een aantal journalisten.

Het 'underdogeffect' kan met name optreden wanneer er sprake is van misinterpretatie van geweldsaanslagen. Bij een dergelijke 'misinterpretatie' gaat het erom dat de media een aanslag verkeerd interpreteren en ten onrechte aan 'extreem-rechts' toeschrijven. Dit 'vingerwijzen' van journalisten naar rechts-extremistische organisaties kan als een boemerang werken op het moment dat blijkt dat zij de 'verkeerde' als schuldige hebben aangewezen. Dit kan leiden tot een 'underdogeffect', waarbij de rechts-extremistische organisaties de 'gebeten hond' zijn en de media de rol van 'agressor' krijgen toebedeeld. Op die manier kan het publiek meer sympathie krijgen voor dergelijke extreem-rechtse organisaties en wordt het vertrouwen in de media geschaad.

Als je dus dat soort dingen toeschrijft aan een bepaalde club of partij, dan moet je dus later ook het tegendeel bekennen. Dat heeft een gunstig effect voor de beweging. Ze hebben dan zoiets van 'zie je wel, iedereen wil ons pakken. Ze geven ons allemaal de schuld, zie je wel dat ze liegen!' Het komt in dit veld nog al eens voor en elke zaak die ze dus verknallen, dat is allemaal in het voordeel van die partijen.

Voorbeelden die hier het meest worden aangehaald door de journalisten zijn het Jules Croiset-incident (acteur die zijn eigen 'ontvoering' door neonazi's in scène had gezet) en het Auschwitzmonument-incident (vernieling van het monument door een ex-glaswerknemer in een 'overspannen' bui). Daarnaast worden ook voorbeelden van allochtonen genoemd die hun eigen bezittingen vernielen of zichzelf verminken onder het mom van 'extreem-rechtse aanslag'.

Voorzichtigheid is de enige manier om dit effect te voorkomen. Goed je bronnen nagaan en niet te vlug een etiket opplakken. De meeste journalisten zijn door schade en schande tot dit inzicht gekomen.

Wij zijn wel vaak op onze neus gevallen, bijvoorbeeld bij het Auschwitzmonument. Dan maak je bij de mensen natuurlijk ook niet zo'n beste indruk. Het is een afschuwelijke afgang van de pers. Daar word je natuurlijk wel een stuk voorzichtiger van.

Bij het Auschwitzmonument had ik meteen zo iets van 'dat is iets heel anders, dat is geen extreem-rechtse aanslag!' Ik ben achterdochtig geworden door Jules Croiset, omdat hij mij ook genaaid heeft. Je moet dus enorm oppassen! Sindsdien wil ik eerst bewijzen voordat ik weet of het echt zo is.

Het kan ook gebeuren dat journalisten zo belust zijn op een onthulling (schandaal), dat de berichtgeving enigszins verdraaid wordt. Eén van de journalisten zegt daar het volgende over: 'Te gemanipuleerde berichtgeving ondermijnt de vertrouwensrelatie tussen medium en publiek.' Volgens een andere journalist brengt dergelijke manipulatie van berichtgeving eerder de journalist dan de extreem-rechtse partijen schade toe. Behalve voorzichtigheid is dus ook zakelijkheid in de berichtgeving geboden om het underdogeffect te vermijden.

2.3 Slot: conclusies en discussie

De meeste journalisten onderkennen dat publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld zowel stimulerende als ook remmende effecten kunnen hebben.

Op basis van de antwoorden van de journalisten blijkt het zinvol, naast de indeling van de verschillende effecten in stimulerende en remmende, ook een onderverdeling in bedoelde en onbedoelde effecten te maken. Alle racistisch en extreem-rechts geweld stimulerende effecten worden door de journalisten beschouwd als onbedoelde neveneffecten van publiciteit. Geen van deze effecten wordt door de journalisten beoogd bij de berichtgeving over extreem-rechts geweld. Dat een effect onbedoeld is wil echter niet zeggen dat er geen rekening mee gehouden kan worden. Zeker wanneer deze effecten door journalisten als 'zeer kwalijk' worden gezien, kan of zal geprobeerd worden met deze neveneffecten rekening te houden.

Zo blijkt uit het onderzoek dat een meerderheid van de ondervraagde journalisten waakt voor het optreden van het beloningseffect en het 'versterking van angstgevoelens onder allochtonen'-effect. Om deze effecten zoveel mogelijk in te perken wordt niet de strategie doodzwijgen toegepast (vanwege de strijdigheid met de informerende journalistieke taak) maar liever een strategie van zorgvuldige en behoedzame verslaggeving. Zeker het beloningseffect vereist zorgvuldige verslaggeving waarbij de journalist goed moet nagaan of hij 'gebruikt' wordt. Wanneer blijkt dat het gaat om een louter op publiciteit gerichte aanslag, kan overwogen worden er niet of nauwelijks aandacht aan te besteden. Behoedzaamheid is volgens de journalisten ook geboden om de versterking van angstgevoelens onder allochtonen tot een minimum te beperken. Schokkend nieuws als een extreem-rechtse aanslag dient niet op een sensatie-

beluste manier in de publiciteit te worden gebracht. Voorzichtigheid en terughoudendheid bij het publiceren worden gezien als dé methoden om met dergelijke onbedoelde effecten rekening te houden.

Een onbedoeld effect waar journalisten zeggen ook bedacht op te zijn is het 'underdogeffect'. Als gevolg van veel negatieve publiciteit zouden daders en racistische organisaties een martelaarsrol kunnen krijgen en dat kan leiden tot sympathiegevoelens bij het publiek. Dit effect staat niet vermeld in de typologie maar kan daaraan op grond van de uitkomsten van de interviews worden toegevoegd. Waar men in dit verband vooral voor zou moeten waken is het verkeerd interpreteren van een aanslag en er ten onrechte het etiket 'extreem-rechts' op te plakken, aldus de ondervraagde journalisten. Wanneer de journalistieke fout aan het licht komt, werkt dat het optreden van het underdog-effect in de hand, zo meent men. Bovendien ondermijnt dit het vertrouwen in de media. Dit willen journalisten kost wat kost voorkomen.

Veel minder rekening wordt gehouden met het eveneens onbedoelde imitatie-, rekruterings-, anticipatie- en 'versterking van het wij-gevoel'-effect. De journalisten zien het als een onmogelijke taak om dat te doen, omdat dat zou betekenen dat er geen of aanzienlijk minder aandacht aan racistisch geweld besteed zou moeten worden. Dit middel beschouwen zij als erger dan de kwaal. Zeker het rekruterings- en het 'wij-gevoel'-effect zijn in de ogen van de meeste journalisten maar op een kleine groep extremisten van toepassing.

Verder blijkt dat, ondanks de negatieve houding van de meeste journalisten jegens racistisch en extreem-rechts geweld, zeker niet alle remmende effecten ook door de journalisten bewust nagestreefde, bedoelde effecten zijn. Een aantal remmende effecten kan zich volgens de journalisten weliswaar voordoen, maar zijn en blijven neveneffecten waar men geen rekening mee houdt bij de berichtgeving (het is eerder mooi meegenomen). Dit geldt met name voor het sociale sanctie-effect, het politieke mobilisatie-effect, het opsporingseffect en het educatie-effect.

Wat het politieke mobilisatie-effect betreft geldt dat journalisten wel van mening zijn dat het racismeprobleem in de media aan de kaak dient te worden gesteld. Ze voelen zich echter niet direct geroepen om het probleem op de *politieke* agenda te krijgen, dat is een *indirect* effect van het maatschappelijk erkennen van het probleem en aan dat laatste kunnen de media een bijdrage leveren.

Alle bedoelde effecten zijn automatisch effecten waar bewust rekening mee wordt gehouden. Zo is het net genoemde signaleren van het probleem voor een meerderheid van de journalisten een belangrijke taak. Niet alleen bij het maatschappelijk bewustmaken en ter discussie stellen van het probleem maar ook bij het mobiliseren van het publiek om zich meer tegen deze vormen van geweld af te zetten (massamobilisatie effect), zien journalisten een taak voor zichzelf weggelegd. Een klein aantal journalisten gaat nog verder en richt zich doelbewust op de ontmaskering van daders en extreem-rechtse (gewelddadige) organisaties. Door met behulp van publiciteit ruzies binnen dergelijke organisaties te ontlokken, werkt men doelbewust aan het interne ontmaskeringseffect. Met het externe ontmaskeringseffect wordt met name rekening gehouden rond verkiezingen. Een manier waarop dat gedaan wordt is extreem-rechtse politici en partijen juist in deze tijd te criminaliseren. In het volgende hoofdstuk zullen we hier uitvoerig op terugkomen.

Geven we beide ordeningen van de effecten (stimulerend versus remmend en bedoeld versus onbedoeld) in een schema weer, dan levert dat het volgende resultaat op. De vetgedrukte effecten zijn effecten waar journalisten het meest rekening mee zeggen te houden.

	Stimulerende effecten	Remmende effecten
Bedoelde effecten		<ul style="list-style-type: none"> • 'mobilisatie politiek'-effect (indirect) • massamobilisatie effect • intern en extern ontmaskeringseffect
Onbedoelde effecten	<ul style="list-style-type: none"> • imitatie-effect • beloningseffect • anticipatie-effect • rekruteringsseffect • versterking 'wij-gevoel' (rechts-extremisten) effect • versterking 'angstgevoel'-effect • underdogeffect 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale sanctie-effect • intern en extern ontmaskeringseffect • opsporingseffect • educatie-effect

Wanneer we de meningen van de journalisten over alle verschillende effecten bekijken dan zien we dat bepaalde effecten belangrijker worden geacht om rekening mee te houden dan andere. Voorop staat *dat* de journalist moet berichtgeven. Geen aandacht besteden aan racistisch en extreem-rechts geweld om op die manier geweld stimulerende effecten te vermijden, is taboe. Wat dat betreft worden de diverse benoemde effecten van ondergeschikt belang gevonden.

Naast een aantal bedoelde effecten, zijn de meeste effecten onbedoeld. Enkele van die onbedoelde effecten worden door de journalisten in die zin serieus genomen, dat men ze door extra voorzichtigheid bij de berichtgeving zoveel mogelijk poogt tegen te gaan.

Journalisten houden bij hun werkzaamheden met de volgende (bedoelde en onbedoelde, stimulerende en remmende) effecten rekening:

- het mobilisatie van de politiek effect (indirect);
- het massamobilisatie-effect;
- het beloningseffect;
- de versterking van het 'angstgevoel'-effect;
- het underdogeffect.

Extreem-rechts en racistisch geweld moet volgens de meeste journalisten worden onderkend als een maatschappelijk probleem, dat serieuze discussie en een plaats op de politieke agenda verdient. De media kunnen hieraan met be-

richtgeving over dit verschijnsel een bijdrage leveren. De publiciteit mag echter niet van dien aard zijn dat het een podium biedt aan daders van racistisch geweld en aan racistische organisaties. Ook mag de publiciteit niet van dien aard zijn dat zij (potentiële) slachtoffers onnodig kwetst en paniek en angst onder allochtonen kan versterken. Nieuws over racistisch en extreem-rechts geweld dient 'met gepaste terughoudendheid' te worden behandeld.

3 Media en racistische organisaties

3.1 Inleiding

Alvorens op het onderwerp van dit hoofdstuk in te gaan zal in de vorm van een beknopte kroniek aandacht worden besteed aan het verschijnsel racistische, extreem-rechtse organisaties in Nederland. De aanleiding hiervoor zijn de ingrijpende veranderingen die het extreem-rechtse politieke bedrijf heeft ondergaan, onder andere door de verkiezingen van 1998.

Eind 1997 trok de fractie van de Centrumdemocraten in de Tweede Kamer op diverse manieren de aandacht. Bij het kamerdebat over de varkenspest, vlak voor het kerstreces, liepen op de publieke tribune de gemoederen zo hoog op dat de voorzitter zich genoodzaakt zag de vergadering te schorsen voor een ontruiming. Terwijl de politie de opstandige boeren van de tribune verwijderde riep CD-leider Janmaat hen vanuit de zaal toe in opstand te komen. Het zou hem later op een berisping komen te staan. Eveneens in december overleed het CD-fractielid Zonneveld; hij werd opgevolgd door Elsthout, die toentertijd lid was van de Haarlemse gemeenteraad en van de Provinciale Staten van Noord-Holland. Janmaat werd in december in hoger beroep (Gerechtshof Arnhem) veroordeeld wegens uitlatingen tijdens een demonstratie in Zwolle in februari 1996.

Het voorjaar van 1998 stond voor de CD (en de andere extreem-rechtse partijen) in het teken van de komende gemeenteraads- en Tweede Kamerverkiezingen. De partij kampte met een tekort aan kader en werd bovendien geconfronteerd met het probleem van een verhoogde drempel voor verkiezingsdeelname. Door een wijziging in de Kieswet is het vereiste aantal ondersteunende handtekeningen voor kandidatenlijsten vergroot. Slechts weinigen zijn bereid een extreem-rechtse politieke groepering openlijk te steunen door plaatsing van een dergelijke handtekening. Bovendien wezen opiniepeilingen uit dat de verkiezingsaanhang van extreem-rechts in vergelijking met het vorige verkiezingsjaar (1994) drastisch was verminderd. De CD deed in minder gemeenten mee en wist slechts één raadszetel te behalen (in Schiedam). In de aanloop naar de Kamerverkiezingen vormde de handtekeningeneis voor de CD zo'n obstakel dat de partij in twee van de negentien kieskringen niet aan de vereisten voor deelname kon voldoen. Uiteindelijk kwam de partij uit op 0,6% van de stemmen en dat was slechts enkele honderden van procenten tekort voor een zetel. De CD verdween uit het parlement.

Uit een scheuring van de Centruumpartij'86 – eind 1996 begin 1997 – ontstond de partij VolksNationalisten Nederland (VNN). Met de CP'86 is het sedertdien bergafwaarts gegaan door – onder andere – leegloop, bestuurlijke chaos en financiële problemen als gevolg van de vele processen waar de partij in verwickeld was geraakt. Bovendien werd de CP'86 meer en meer in haar legale bestaan bedreigd. Tijdens een Kamerdebat op 30 oktober 1997 maakte minister Sorgdrager van Justitie bekend dat het Openbaar Ministerie (te Amsterdam) was verzocht een verbodsprocedure tegen de partij te starten. Alle zetels die bij

de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 door de CP'86 werden behaald zijn door de partij verloren. Daarbij heeft niet alleen de afwijzing door de kiezers een rol gespeeld, maar ook de verzwaarde handtekeningeneis. Deze factoren hebben ook de VNN parten gespeeld: ondanks verwoede pogingen om haar naamsbekendheid te vergroten slaagde deze partij er niet in een raadszetel te behalen. Het Nederlands Blok daarentegen wist de raadszetel in Utrecht te behouden en zich daarmee als enige extreem-rechtse partij te handhaven op het electorale niveau van 1994.

Relatief veel (publicitaire) aandacht is uitgegaan naar de kleine groep radicale rechts-extremisten rond Glimmerveen, Kusters en Homan, onder andere naar aanleiding van een bijeenkomst in Rotterdam in november 1997, waar dreigende, racistische uitingen werden gedaan. Deze diffuse groep rechts-extremisten had zich min of meer verenigd in de Nederlandse Volks-Unie. Met het oog op de raadsverkiezingen werd aan de NVU een formelere grondslag gegeven (o.a. door inschrijving bij de Kamer van Koophandel). Het partijtje deed mee in Arnhem en Den Haag en kreeg een paar honderd stemmen.

Extreem-rechtse politieke partijen (met uitzondering van het kleine, lokale Nederlands Blok) hebben bij de twee verkiezingen in 1998 een zware nederlaag geleden. Mede daardoor ontstond in het extreem-rechtse veld een chaotische en crisisachtige situatie. De CD verloor haar prominente positie en Janmaat leek tegenstrijdige signalen uit te zenden: de handdoek in de ring gooien of op een nieuwe manier doorgaan. De CP'86 raakte verder in de versukkeling en de leegloop strekte zich voor de zomer van 1998 ook uit tot het bestuurlijke niveau. De VNN kondigde een soort stille periode af, waarin men zich intern zou bezinnen op de vraag: hoe nu verder? Daarbij leek zich ook de Nederlandse afdeling van het Belgische Voorpost te willen laten betrekken.

Om tot meer eenheid van de Nederlandse extreem-rechtse formaties te komen werd een aantal vergaderingen belegd. Deze hadden vooralsnog niet het beoogde resultaat. Integendeel, enkele deelnemers aan dit overleg richtten in juli 1998 een nieuw partijtje op, maar het draagvlak voor dit onbekookte initiatief bleek klein te zijn zodat eerder een stap terug dan vooruit is gezet. Niettemin kwam het in oktober 1998 tot een verdere uitbouw van de partij die inmiddels Nieuwe Nationale Partij was genoemd. Het ledencongres van de VNN besloot op 17 oktober 1998 met de NNP te fuseren, of beter: daarin geheel op te gaan. De NNP is dus te beschouwen als een voortzetting van de VNN, waarbij zich ook enkele oud-CD'ers en politiek 'dolenden' hebben gevoegd. De partijvoorzitter, Peree, was eerder voorzitter van de CP'86. Volgens eigen opgave zou het ledental van de NNP 150 bedragen.

In de nazomer van 1998 was de situatie in extreem-rechtse gelederen bovenal chaotisch en onoverzichtelijk. Het Nederlands Blok lijkt zich afzijdig te houden. De koers van de Centrumdemocraten is nog niet uitgekristalliseerd. Eind augustus 1998 werden activiteiten ondernomen om een nieuwe partij te stichten: de Conservatieve Democraten. Waarschijnlijk is deze actie mede ingegeven door het streven de partij te ontdoen van smetten, zoals de veroordeling wegens racisme. Of deze nieuwe 'CD' de oude 'CD' geheel zal vervangen moet nog duidelijk worden. De nieuwe partij (Conservatieve Democraten) heeft zich voor inschrijving tot de Kiesraad gewend, maar de oude is nog niet opgeheven en in de berichtgeving aan de leden is over een dergelijke stap tot dusverre met geen woord gerept.

Vooralsnog kunnen we vaststellen dat er zowel sprake is van een tendens tot verdere versplintering als ook van pogingen om tot een grotere eenheid te komen. Op 18 november 1998 werd de Centruumpartij '86 door de Amsterdamse rechtbank verboden. Door dit verbod zullen de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen vermoedelijk nog meer onder druk komen te staan. De ervaring heeft geleerd dat dergelijke pressie niet alleen van invloed is op de partij in kwestie, maar ook op verwante groeperingen. Extreem-rechtse partijen plegen nu eenmaal de grenzen van het toelaatbare af te tasten. Door een (dreigend of daadwerkelijk) verbod worden deze grenzen verlegd in het nadeel van extreem-rechtse groeperingen die zich opnieuw moeten oriënteren op de vraag hoever zij precies kunnen gaan zonder ook in de gevarenzone te komen. De noodzaak van een nieuwe koers kan maar al te gemakkelijk leiden tot grote onderlinge meningsverschillen waardoor de reeds bestaande tendens tot versplintering wordt versterkt.

3.2 Vijandige betrekkingen

'Als je een journalist tegenkomt, geef hem dan een klap. Hij weet zelf wel waarom.' Stickers met een tekst van deze strekking werden verspreid op bijeenkomsten van het Front National in *Frankrijk*. Zij bleken de oprechte gevoelens te vertolken van menig aanhanger van Jean-Marie Le Pen; een enkeling heeft zelfs de daad bij het woord gevoegd. De betrekkingen tussen de nieuwsmedia en het Front National zijn allerm minst vriendschappelijk te noemen. De electorale opmars van het Front National ging gepaard met een reeks van processen wegens smaad die Le Pen aanspande tegen de nieuwsmedia.

Heel wat van deze zaken werden door Le Pen gewonnen.¹ In een aantal gevallen was een beschuldiging van racisme de inzet. In oktober 1984 leed Le Pen zijn eerste grote nederlaag in zo'n zaak. Een klacht tegen een krant die hem had beschuldigd van racisme, antisemitisme, fascisme en nazisme, werd verworpen. De uitspraak werd een jaar later in hoger beroep bevestigd.

Tijdens een televisie-uitzending van RTL-*Le Monde* op 13 september 1987 werd Le Pen aan de tand gevoeld over de Holocaust en in het bijzonder de ontkenning daarvan.² Gevraagd naar zijn mening over revisionistische denkbeelden van onder anderen de bekende revisionist Faurisson antwoordde Le Pen dat hij deze niet kende, maar dat hij wel vond dat dergelijke denkbeelden in vrijheid geuit moesten kunnen worden. Hij was nu eenmaal een tegenstander van het verbod welke gedachte dan ook te ventileren. Le Pen zei gegrepen te zijn door de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog:

Ik stel mij een heleboel vragen. Ik zeg niet dat de gaskamers niet zouden hebben bestaan. Zelf heb ik ze niet kunnen zien. Ik heb deze vraag niet bestudeerd. Maar ik geloof dat het gaat om een detail in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

¹ *Vrij Nederland*, 15 december 1984.

² De weergave van de uitlatingen van Le Pen is ontleend aan Birenbaum, 1992: 120-121.

De gaskamers in de nazi-vernietigingskampen als detail in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Deze opvatting veroorzaakte opschudding en verontwaardiging die wereldwijde verbreiding kregen. Er werd gedemonstreerd door duizenden, die gele sterren droegen en spandoeken met de tekst 'wij zijn allemaal een detail'. Het parlement nam een minuut stilte in acht om de slachtoffers van het nazi-bewind te herdenken. Le Pen werd door de rechtbank van Nanterre veroordeeld wegens het 'banaliseren' van oorlogsmisdaden. Een paar jaar later liet hij zich tijdens een televisie-interview ontvallen dat 'de joden veel macht hadden in de nieuwsmedia'.³

De vijandige betrekkingen tussen extreem-rechts en de nieuwsmedia zijn ook in *Duitsland* waarneembaar. In 1990 werd de Beierse voorzitter van de Republikaner, Glasauer, veroordeeld wegens het aanzetten tot rassenhaat.⁴ Hij had aan een journalist van een Beierse krant gezegd dat Polen 'te dom en te lui waren om te werken'; voorts had hij geopperd interneringskampen in te richten voor 'dat gespuis en uitschot'. De journalist die de uitlatingen had gepubliceerd, werd wekenlang zo ernstig bedreigd – 'de gaskamer is gereserveerd' – dat hij onder politiebescherming moest worden gesteld.⁵ Ten tijde van de racistische aanslagen in Mölln (1992) en Solingen (1993) keerde de publieke opinie zich fel tegen extreem-rechtse politieke groeperingen als de Republikaner, de NPD en de DVU. De media vervulden hierbij een sleutelrol.⁶

In *België* is het al niet anders. De Belgische nieuwsmedia en het Vlaams Blok verkeren in een permanente staat van oorlog. Steun van de media heeft het Blok nagenoeg altijd moeten ontberen. Een kritische benadering viel de partij des te meer ten deel. Een van de voormannen van het Vlaams Blok, Filip Dewinter, zei het voor eigen publiek in 1992 als volgt:⁷

De hoernalistieke klasse van dit land schrijft dat we neonazi's zijn, fascist en racisten. Ik zeg u, geloof niet wat de kranten over het Vlaams Blok schrijven! Geloof die vuilspuiterij niet maar alleen wat wij in onze tijdschriften schrijven!

De journalisten die denken het Vlaams Blok door het slijk te kunnen slepen en die denken onze kiezers te kunnen beledigen en vernederen, moeten weten dat de dag komt dat we de rekening zullen presenteren.

Later vulde Dewinter zijn bedreiging aan door een aantal namen te noemen en door op te merken dat deze journalisten 'niet langer in de weg van het Blok mogen lopen en dat ook niet lang meer zullen doen'.⁸ Dit soort gespierde taal was ook VB-voorzitter Dillen niet vreemd.

In 1991 opperde hij 'alle journalisten voor het kanon te zetten'; hijzelf zou dan wel de lont aansteken.⁹ Eind november 1992 liep de kwestie nogal hoog op. Zo

³ Birenbaum, 1992: 323.

⁴ Schmidt, 1993: 233-234.

⁵ Leggewie, 1990: 107.

⁶ Vgl. Van Donselaar, 1995, casus Duitsland.

⁷ Gijssels, 1994: 150, 143; *De Morgen*, 27 en 30 november 1992.

⁸ Gijssels, 1994: 143.

⁹ *De Morgen*, 30 november 1992; Gijssels, 1994: 144.

nodigde één der belaagde journalisten Dewinter uit voor een 'Pruisisch duel' waarin alle wapens 'op een gaskamer na' toegelaten zouden zijn. Daarop trachtte Dewinter de zaak te sussen; later zei hij een publicitaire blunder te hebben begaan.

De partij reageert ook op andere wijze op kritische berichtgeving, namelijk door aan het betrokken medium een zogeheten 'recht op antwoord' te zenden. Alleen het ter sprake komen in een publicatie is reeds voldoende om een recht op antwoord te kunnen claimen; het gaat dus niet per se om kwetsende of onjuiste informatie. Volgens de Belgische wet riskeren media die zo'n 'recht op antwoord' weigeren een rechterlijke tik op de vingers (Wet van 23 juni 1961 betreffende het recht tot antwoord). Rechters plegen de wet tamelijk strikt te interpreteren: is persoon A genoemd dan dient zijn recht op antwoord te worden gehonoreerd.

Het recht op antwoord is wel aangegrepen om partijpropaganda te bedrijven en het heeft een ontmoedigende werking; sommige hoofdredacteurs en journalisten zouden geneigd zijn maar geen aandacht meer te besteden aan het VB. Daar staat tegenover dat aan het recht op antwoord grenzen zijn gesteld.¹⁰ Het antwoord mag niet beledigend zijn of in strijd met de wet (en dus ook niet met de anti-racisme wet). Voorts mag het recht niet worden gebruikt voor louter en alleen politiek debat. Op grond van deze laatste beperking is enkele malen een recht op antwoord aan het Vlaams Blok geweigerd. Dat neemt niet weg dat wanneer VB'ers werden aangevallen, zij niet zelden kans zagen met succes het slachtofferschap naar zich toe te trekken en hun aanvallers in de verdediging te drukken.

Hoe is het gesteld met de betrekkingen tussen media en extreem-rechts in *Nederland*?

In de aanloop naar de verkiezingen van 1994 was extreem-rechts in Nederland doelwit van een ongekend harde aanpak van de media.¹¹ Zo werd een prominente vertegenwoordiger van Centruumpartij'86, Kusters, voor de televisiecamera geconfronteerd met voor hem belastend (nazistisch) materiaal, dat hij eerder bij een inbraak was kwijtgeraakt. De Centrumdemocraten waren onderwerp van een stroom van publiciteit, waarin de partij er op z'n zachtst gezegd niet best af kwam. De partij van Janmaat was onderwerp van maar liefst drie undercover-reportages, waardoor het beeld ontstond van een partij met een hoog 'schurken- en nazigehalte'. Enkele journalisten werden het doelwit van intimidaties of bedreigingen door meestal anonieme rechts-extremisten.

De belangstelling van de media (en anderen) voor extreem-rechts was voor een belangrijk deel ingegeven door de resultaten van opiniepeilingen: eind 1993 had de CD een niveau bereikt van meer dan 5% en dat zou goed zijn voor minstens zeven kamerzetels. Dat dit resultaat niet werd gehaald kan voor een deel worden toegeschreven aan de stortvloed van negatieve publiciteit. Tegen de achtergrond van een val in de peilingen behaalde extreem-rechtse partijen niettemin gemiddeld 7,4% van de stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Dat resultaat was goed voor in het totaal 87 raadszetels (77 voor de CD, 9 voor de CP'86 en één voor het Nederlands Blok). Bij de Kamerverkiezingen boekte

¹⁰ Velaers, 1993: 327-328.

¹¹ Zie Van Holsteyn, 1995.

de CD minder winst dan verwacht en kwam op 'slechts' drie zetels. Het resultaat bij de verkiezingen voor het Europese parlement wees uit dat de CD verder terug was gevallen. Bij de factoren die aan deze terugval hebben bijgedragen dient de voortgaande negatieve publiciteit een prominente plaats te krijgen.¹² Zo werd uitvoerig bericht over het onbezet blijven van raadszetels en over raadsleden die met de CD braken.

Maar vier jaar later, in 1998, werden de verkiezingen voor extreem-rechts een regelrechte catastrofe. Extreem-rechtse groeperingen verloren ongeveer driekwart van het aantal kiezers van 1994. Van de 87 raadszetels die in 1994 waren behaald bleven er twee over: één voor de CD in de gemeenteraad van Schiedam en één voor het Nederlands Blok in die van Utrecht. Voorts bleek de CD zich niet te kunnen handhaven in de Tweede Kamer. Een verlies van twee van de drie zetels was op grond van de peilingen reeds voorspeld. Maar ook de derde zetel ging voor de CD verloren, al was het op het nippertje: de CD kwam slechts enkele honderden van procenten tekort.

Aan deze nederlaag hebben diverse factoren bijgedragen. De verzwaring van de handtekeningeneis voor kandidaatstelling leidde ertoe dat de CD in twee van de negentien kieskringen niet kon uitkomen, waardoor de partij tevens de extra (pre-electorale) zendtijd misliep. Hierdoor wordt niet het grote electorale verlies voor extreem-rechts verklaard, maar waarschijnlijk wel het verschil tussen geen zetel en één zetel in de Kamer. Ook de lage opkomst is vermoedelijk van invloed geweest. Met name de jongeren lieten het afweten en in die leeftijdsgroep is de sympathie voor extreem-rechts oververtegenwoordigd. Er spelen meer factoren een rol, maar het is hier niet de plaats die aan een nadere beschouwing te onderwerpen. We bepalen ons tot de invloed van de nieuws-media.

Het negatieve imago van extreem-rechtse partijen is de afgelopen jaren bestendigd. Aan het reeds genoemde 'schurken- en nazigehalte' werd nog een element toegevoegd: het absentisme en diletstantisme van de extreem-rechtse volksvertegenwoordigers. In extreem-rechtse kring is de rol van de media uitgeroepen tot een van de hoofdoorzaken van de electorale neergang. Illustratief is de aanvaring tussen Janmaat en televisiejournalist Fons de Poel, 's avonds op 6 mei, toen de uitslagen van de Kamerverkiezingen bekend werden en duidelijk werd dat de CD niet in de Tweede Kamer zou terugkeren. 'U hebt helemaal niets bereikt,' zei De Poel tegen Janmaat. 'Is dat niet een treurig lot?' Het gesprek vond plaats na een eerdere poging om Janmaat voor de camera om commentaar te vragen. Die poging was mislukt omdat Janmaat met harde hand de cameraman belette opnamen te maken. Ook had hij een verslaggever van Radio West de deur uitgewerkt. Het gesprek met De Poel verliep in een buitengewoon onaangename sfeer. Janmaat: 'U probeert zelfs nu nog mij iedere keer het woord te ontnemen. Waar bent u eigenlijk bang voor? We zijn weg.' Vervolgens trachtte Janmaat, althans voorzover hij erin slaagde het woord te voeren, de rol van de media te hekelen:

¹² Zie Van Holsteyn, 1995; voorts het monitorrapport van 1997 (Van Donselaar, 1997).

Vier jaar lang hebben we de belangstelling van de media moeten ontberen. De kranten mogen niet over ons schrijven, de televisiecamera's draaiden niet. Dan wordt het voor een kleine partij als de onze heel moeilijk.

Toen De Poel zei dat Janmaat 'een te verwaarlozen factor' was gebleken, brak Janmaat het gesprek af en liep boos weg. De daaropvolgende dagen kon Janmaats visie – de media hebben het gedaan – veelvuldig in de kranten worden gelezen.

Deze opvatting leeft ook binnen de andere extreem-rechtse groepen, hoe onderling verdeeld men over andere zaken ook moge zijn. De Centruumpartij'86 betoogde op haar eigen website (15 mei 1998) dat de regering niets heeft nagelaten om extreem-rechts de mond te snoeren en het stempel 'racist' op te drukken. De Centruumpartij'86 vervolgt:

De media (kranten, radio, televisie etc.) speelt hierin een onmisbare rol. Zij worden betaald door de overheid door middel van subsidies. Dit allemaal om nationalistische partijen zoveel mogelijk negatief af te schilderen. De journalisten die neutraal nieuws over ons willen verspreiden worden tegengewerkt en in de meest extreme gevallen zelfs ontslagen. Zo willen de huidige machthebbers hun macht behouden.

Ook de VolksNationalisten Nederland (VNN) hebben zich op hun website in deze trant uitgelaten (9 juni 1998). De partij noemt als factoren een ontbrekende partijstructuur en het (weg)pesten van extreem-rechtse gemeenteraadsleden. En verder:

Vanaf 1994 werd ook justitie in de strijd geworpen (...) Vrijheid van meningsuiting probeert men in Nederland volledig af te schaffen naar het model van de oude Sovjet-Unie.

De (extreem)linkse politieke media (o.a. Nova, Netwerk, 2 Vandaag) werden ingeschakeld om deze betreffende wetswijzigingen i.v.m. de democratie te verdoezelen voor de niets vermoedende burger. Deze tv-media bestaan enkel uit een politiek gekozen bestuur. De media hebben regelrechte leugens verkondigd, de zaak volledig omgedraaid, en zich bediend met verknipte en verplakte beelden. Ook de geschreven pers bediende zich heel bewust van ongelooflijke leugens (...)

Wij trekken ons volledig terug uit de publiciteit. Alle media zal gemeden worden. Wij hanteren voortaan eigen mediabronnen. Daarnaast wordt PR ook anders gevoerd. Dit is dringend noodzakelijk om de media alle troeven uit handen te nemen. Wij gunnen ze nu geen enkele basis en aanknopingspunten meer. Voor hen blijven alle deuren gesloten.

De Nederlandse Volks-Unie (NVU) heeft zich de afgelopen jaren onderscheiden door verbale agressie tegen de media. Tijdens een bijeenkomst van neonazi's in Schiedam (november 1996) bedreigde NVU-leider Glimmerveen hoofdredacteur Schinkelshoek van de *Haagsche Courant* met de dood. Dit als antwoord op voor de NVU onwelgevallige berichtgeving in de *Haagsche Courant*. Het kwam de NVU-leider op een strafrechtelijke veroordeling te staan.

Glimmerveens rechterhand Kusters betoogt in het blad *Opmars*¹³ dat het niet uitsluitend en alleen om verkiezingen draait:

Politiek bedrijven uitsluitend via de parlementaire weg is voor ons niet perse noodzakelijk. Al vele jaren heeft de Nederlandse bevolking laten zien dat zij absoluut passief staat ten opzichte van rechts-radical politiek (...) De passieve houding van het Nederlandse volk t.o.v. ons is het gevolg van de sedert jaren gevoerde hetzecampagne van de systeempers.

Tijdens een door de NVU georganiseerde bijeenkomst in Valburg in juni 1998 moest de pers het opnieuw ontgelden. In een toespraak zei Kusters dat alle fotografen en journalisten na de machtsovername in heropvoedingskampen zouden worden gestopt.¹⁴

Het Nederlands Blok is de enige extreem-rechtse partij die getracht heeft negatieve berichtgeving door de media via de rechter te corrigeren, althans de laatste jaren.

In mei 1996 publiceerde het *Nieuwsblad van het Noorden* een paginagroot artikel over neonazi's. Daarbij werd een infographic geplaatst over, onder andere, de directe dan wel indirecte betrokkenheid van extreem-rechtse groepen bij gewelddadige voorvallen. In het overzicht van deze organisaties werd ook het Nederlands Blok geplaatst. Dit schoot NB-leider Vreeswijk in het verkeerde keelgat: het Blok zou nooit indirect of direct betrokken zijn geweest bij gewelddadigheden en wenste niet over één kam te worden geschoren met neonazigroepen (waaronder zelfs enkele die in Duitsland zijn verboden). Vreeswijk eiste rectificatie van de krant en toen die uitbleef deed hij aangifte bij de politie wegens smaadschrift. Voorts diende hij een klacht in bij de Raad voor de Journalistiek. De aangifte van smaad is door het Openbaar Ministerie geseponeerd. De Raad voor de Journalistiek boog zich in november 1996 over de zaak en stelde Vreeswijk in het gelijk: de betrokkenheid bij geweld was naar het oordeel van de raad onvoldoende aannemelijk gemaakt en de raad achtte de klacht dan ook gegrond.¹⁵

3.3 Interactie media en racistische organisaties

Het feit dat extreem-rechts en de nieuwsmedia met elkaar op voet van oorlog leven laat onverlet dat extreem-rechtse politici en de nieuwsmedia in zekere zin tot elkaar veroordeeld zijn. Een politieke partij heeft nu eenmaal een podium nodig en kan derhalve niet zonder publiciteit, zeker niet in verkiezingstijd. En omgekeerd: extreem-rechtse uitingen hebben vaak nieuwswaarde, omdat zij worden ervaren als schokkend, verwerpelijk, gevaarlijk, of – meer afstandelijk – als een probleem dat dient te worden opgelost.

De relatie tussen media en extreem-rechts heeft het karakter van een interactie. Een van de kenmerken van deze interactie is pluriformiteit. De discussies

¹³ *Opmars*, jrg. 16, nr. 15 maart 1998.

¹⁴ ANP, *Trouw*, *De Gelderlander*, 8 juni 1998.

¹⁵ Zie voor de uitspraak: Raad voor de Journalistiek, 1996, 38.

over de diverse benaderingen van extreem-rechts door de media hebben nooit geleid tot een eenduidige gemeenschappelijke standpuntbepaling. De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) en het Genootschap van Hoofdredacteuren hebben zich altijd op het standpunt gesteld dat de afzonderlijke media zelf hun houding dienden te bepalen. Dit laatste is dan ook gebeurd en heeft geleid tot uiteenlopende vormen van berichtgeving. Aan de hand van uiteenlopende journalistieke benaderingen kan de berichtgeving over extreem-rechts worden verdeeld in drie hoofdcategorieën:

- doodzwijgen
- stigmatiseren
- objectiveren

Met name de categorie stigmatiseren kan verder worden verfijnd. Hier zal dat als volgt worden gedaan:

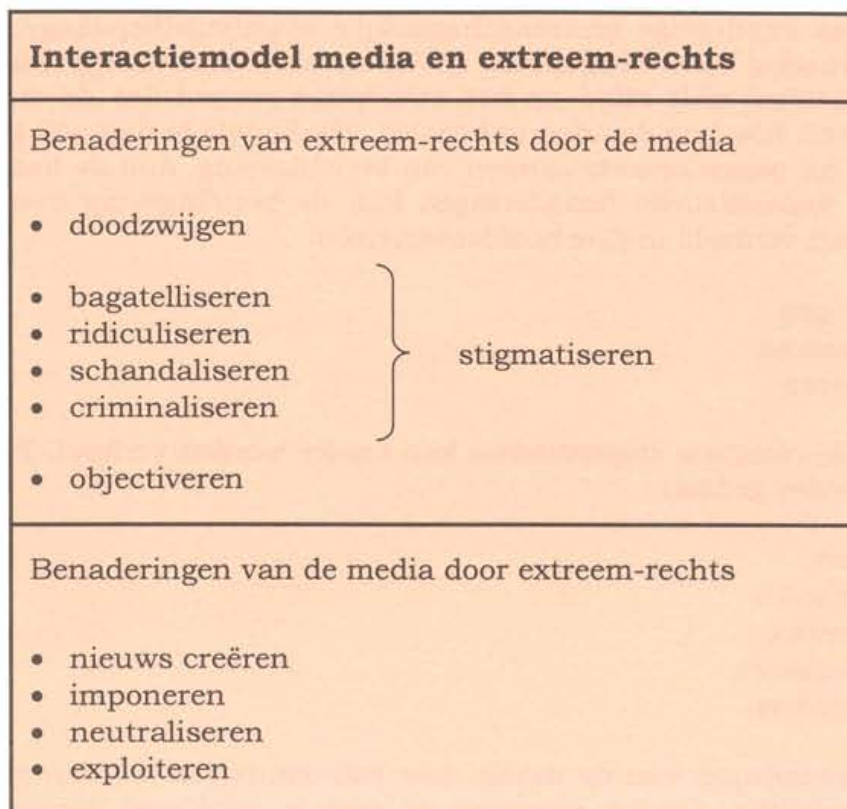
stigmatiseren:

- bagatelliseren
- ridiculiseren
- schandaliseren
- criminaliseren

Ook de benaderingen van de media door extreem-rechts worden gekenmerkt door pluriformiteit. Omdat verreweg de meeste publiciteit jegens extreem-rechts vijandig is, ligt bij de benaderingen van de media door extreem-rechts het accent op counterstrategieën:

- nieuws creëren
- imponeren
- neutraliseren
- exploiteren

Beide typologieën tezamen vormen het interactiemodel media en extreem-rechts.

In het navolgende zullen de beide typologieën en het model aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

3.3.1 Benaderingen van racistische organisaties door de media

Sympathiebetuigingen van nieuwsmedia aan naoorlogs extreem-rechts zijn buitengewoon schaars en daarom is 'sympathiseren' niet als categorie opgenomen. Niettemin zijn er enkele uitzonderingen. Voor de eerste die we hier willen noemen moeten we terug naar het begin van de jaren vijftig, toen de eerste pogingen werden ondernomen om extreem-rechtse partijen nieuw leven in te blazen. Deze pogingen vonden met name plaats in kringen van oud-politiek delinquenten, ofwel zij die met de nazi's hadden geheuld. In die tijd toonde het blad *De Linie* bij tijd en wijle sympathie voor oud-collaborateurs. Het blad was tot op zekere hoogte een spreekbuis voor hen die amnestie bepleitten en raakte serieus in opspraak toen bleek dat de redactiesecretaris betrokken was geweest bij de ontvluchting van een oud-SS'er.¹⁶

Een tweede voorbeeld betreft de Boerenpartij.¹⁷ Bij de factoren die de eerste electorale successen van deze extreem-rechtse partij hebben beïnvloed (zoals

¹⁶ Zie Van Donselaar, 1991: 46; voor *De Linie* voorts Boersema, 1978.

¹⁷ Voor het extreem-rechtse dan wel fascistische karakter van de Boerenpartij, zie Nooij, 1969 en Van Donselaar, 1991.

onrust onder de boeren) kan volgens Nooij niet onvermeld blijven: 'de zeer welwillende houding van het dagblad *De Telegraaf*'.¹⁸ Hieraan dient overigens te worden toegevoegd dat dit dagblad later een andere koers is gaan varen; voorts dat de media van grote invloed zijn geweest op de neergang van de Boerenpartij medio jaren zestig.¹⁹

'De kranten mogen niet over ons schrijven,' zei Janmaat na zijn verkiezingsnederlaag in 1998. De VNN liet zich in soortgelijke bewoordingen uit: 'De journalisten die neutraal nieuws over ons willen verspreiden worden tegengewerkt en in de meest extreme gevallen zelfs ontslagen.'

Hiermee wordt gesuggereerd – en overigens niet voor het eerst – dat er 'neutrale' of zelfs 'sympathiserende' journalisten zouden zijn die worden gedwarsboomd. Helaas worden zulke suggesties gedaan zonder man en paard te noemen. Wij kennen geen gevallen van journalisten die helder en duidelijk sympathiseren met extreem-rechts.

Wel is er een recent geval van een journalist-in-opspraak. Freelance fotograaf Spruijt is, zoals *Trouw* het noemde, 'net iets te dicht en te vaak in de buurt van rechts-extremisten gesignaleerd'.²⁰ Van Spruijt wordt beweerd dat hij sympathieën voor extreem-rechtse groepen zou koesteren. Enkele door Onderzoeksgroep Kafka²¹ geïnventariseerde argumenten: zijn 'hartelijke en joviale' omgang met rechts-extremisten, zijn foto's zijn niet alleen in de reguliere pers verschenen, maar ook in extreem-rechtse bladen als *JFN'94-nieuws* (van Kusters) en Spruijt zou bij extreem-rechts een voorkeursbehandeling krijgen.

Spruijt heeft de beschuldigingen altijd van de hand gewezen. Zijn veelvuldige aanwezigheid in extreem-rechtse kring was uitsluitend bedoeld om zijn werk als fotograaf te kunnen doen. Spruijt:²²

Ik realiseer me dat er misschien wel jongeren zijn die, als ze mijn foto's zien, denken: 'gaaf, daar wil ik bij horen'. Maar ik hoop dat er nog altijd meer mensen zijn die na het zien van die schokkende beelden twee keer nadenken als ze naar het stemhokje gaan.

Nauwelijks of geen sympathie van journalisten voor extreem-rechts dus. Wat wèl voorkomt is onbedoelde steun. Zo speelde *De Telegraaf* omstreeks 1970 een rol in de oprichtingsfase van de neonazistische Nederlandse Volks-Unie (NVU). Een aantal oprichters had elkaar namelijk leren kennen via de ingezonden brievenrubriek van het ochtendblad. Dit fenomeen – de krant als *dating agency* voor rechts-extremisten – doet zich overigens tot op de dag van vandaag voor. Schrijvers van racistisch getinte ingezonden brieven lopen kans door een extreem-rechtse groepering te worden benaderd. Ook 'reguliere' berichtgeving kan rekrutering tot gevolg hebben. Zo werden Janmaat en de pas opgerichte Centruumpartij 'gekoppeld' via een artikel van Ursula den Tex in *Vrij*

¹⁸ Zie Nooij, 1969: 36.

¹⁹ Zie Van Donselaar, 1991: 121-133.

²⁰ *Trouw*, 23 november 1996.

²¹ KAFKA, 1998: 116-117.

²² *Trouw*, 31 november 1996.

Nederland. Later zei Janmaat: 'Aan haar heb ik dus mijn hele politieke carrière te danken.'²³

Openlijke sympathie van de media voor racistische partijen komt niet voor. De uitzondering die deze regel bevestigt is een column van Heldring in *NRC Handelsblad*.²⁴ Heldring ging in op pogingen om 'de gevolgen voor Nederland van het tot dusver gevoerde vreemdelingenbeleid' aan de orde te stellen. Dergelijke pogingen, zo meende Heldring, worden onmiddellijk gesmoord of komen zelfs niet van de grond. Wie het desondanks probeert, zo stelde Heldring, krijgt het stempel 'racist' opgedrukt.

De Centruumpartij die het wel gewaagd heeft aandacht voor die kant van de zaak te vragen, wordt – ten onrechte – met Glimmerveens partij op één hoop geveegd en weet zelfs verzetsheroïsme op te wekken bij televisiepersoneel dat, ongetwijfeld na nauwkeurige lezing van het partijprogramma, uitzendingen van die partij wil boycotten.

Het gaat hier om de kersverse Centruumpartij in juli 1981. Op dat moment stak de CP in vergelijking met de neonazistische NVU gematigd af. Pas later zou dit beeld veranderen, dat wil zeggen: zouden ook de racistische trekken van de Centruumpartij en Centrumdemocraten aan het licht komen.

De regel blijft: geen steun van de media voor extreem-rechts. Als journalisten extreem-rechts 'steunen', dan is het om de ene rechts-extremist te helpen de andere aan de schandpaal te nagelen, maar daarop komen wij nog terug. Let wel: het gaat ons hier om directe sympathiebetuigingen aan extreem-rechts en dus niet om indirecte effecten, zoals de vraag in hoeverre extreem-rechtse partijen profijt hebben van berichtgeving over immigratie- en minderhedenvraagstukken. Deze kwestie is stellig belangrijk, maar valt buiten het bestek van dit onderzoek.

Doodzwijgen

Een aantal journalisten is van oordeel dat aan extreem-rechts zo min mogelijk aandacht dient te worden geschonken. Negeren en doodzwijgen zouden de beste wapens zijn tegen een extreem-rechtse partij die het voor een belangrijk deel van publiciteit moet hebben om aanhang te verwerven. Bovendien zouden extreem-rechtse politici door negatieve publiciteit de rol van martelaar kunnen krijgen. Kortom, zowel positieve als negatieve publiciteit zouden wervende effecten kunnen hebben. Het eerste is overigens beter verdedigbaar dan het tweede.²⁵

Van systematisch doodzwijgen, in de zin van helemaal geen publiciteit over extreem-rechts, is nimmer sprake geweest. Er is geen enkele episode aan te

²³ Van Donselaar, 1991: 176; het citaat van Janmaat is ontleend aan *Nieuwe Revu*, 28 september-6 oktober 1989.

²⁴ *NRC Handelsblad*, 24 juli 1981.

²⁵ Voor discussie over de rol van het martelaarschap, zie slothoofdstuk *De staat paraat?*

wijzen waarin extreem-rechtse organisaties zich hebben gemanifesteerd zonder publicitaire aandacht te trekken. Wat niet wegneemt dat er ook altijd journalisten zijn geweest die hebben besloten aan het fenomeen in kwestie geen of minimale aandacht te schenken. De betekenis van doodzwijgen is dus niet zozeer een kwestie van 'wel' of 'niet', maar veeleer één van soms wel en soms niet. Voorts heeft 'doodzwijgen' betekenis als onderwerp van verhitte discussies.²⁶

Dat laatste was bijvoorbeeld het geval begin jaren tachtig, toen de Centruumpartij haar intrede had gedaan in het parlement. Naast de op zichzelf al forse hoeveelheid publiciteit die aan de Centrumpartij werd gewijd,²⁷ werd publiekelijk – bijvoorbeeld in talkshows – gedebatteerd over de vraag of Janmaat al dan niet moest worden doodgezwegen. Deze debatten vormen een aanzienlijk bestanddeel van de totale hoeveelheid publiciteit over de Centrumpartij.

Doodzwijgen kwam voor, bijvoorbeeld bij sommige parlementaire redacties die besloten de verrichtingen van Janmaat in de Tweede Kamer niet te verslaan. Ook waren er sporadische acties van omroepersoneel om uitzendingen van de CP te saboteren (wegraken van banden). Men zou ze kunnen beschouwen als een militante vorm van doodzwijgen.

In 1984 viel de Centrumpartij uit elkaar als gevolg van interne ruzies waarover door de media uitvoerig en indringend verslag was gedaan. Janmaat werd uit de Centrumpartij gegooid en verloor bij de verkiezingen in 1986 zijn zetel in de Kamer. De Centrumpartij slaagde er bij die gelegenheid niet in een zetel te verwerven. Extreem-rechts was dus uit het parlement verdwenen. Toen Janmaat er in 1989 opnieuw in slaagde een Kamerzetel te bemachtigen – dit keer namens de Centrumdemocraten – was er minder opwindend en minder publiciteit dan in 1982. Maar de discussie over de vraag hoe er op extreem-rechts gereageerd moest worden, was meteen terug. Diende Janmaat te worden genegeerd of juist niet? Nieuw en opmerkelijk aan het debat was de veelvuldig te beluisteren opvatting dat doodzwijgen dit keer kennelijk niet had geholpen. Opmerkelijk, omdat er van systematisch doodzwijgen geen sprake was geweest, in 1989 niet en begin jaren tachtig al helemaal niet.

Maar doodzwijgen bleef bij tijd en wijle de aandacht trekken, ook in de jaren negentig. Zo werd de hoofdredacteur van *Nova*, Van Liempt, in 1996 aangevallen vanwege het feit dat *Nova* een interview met NVU-leider Glimmerveen had uitgezonden. Van Liempt:²⁸

Ik vind dat je mensen met verderfelijke ideeën niet moet mijden. Ik acht de kijker daarbij zeer wel in staat zijn eigen oordeel te vormen. Wat mij betreft is er bij mensen met extreem-rechtse opvattingen één beperking: geen rechtstreekse uitzendingen.

²⁶ Zie voor waar het de NVU betreft: Bouw, Van Donselaar & Nelissen, 1981.

²⁷ Zie Van Donselaar & Van Praag, 1983; Van Donselaar, 1991, hfst. 7.

²⁸ *Trouw*, 23 november 1996.

Rinke van den Brink (*Vrij Nederland*), die al geruime tijd extreem-rechts in binnen- en buitenland op de voet volgt, werd begin 1997 door het *Algemeen Dagblad* ondervraagd over het thema media en extreem-rechts. Van den Brink:²⁹

Ik vind dat bij justitie, politici en beleidsmakers bekend moet zijn wat er bij extreem-rechts gebeurt, zodat de gevaren tijdig kunnen worden onderkend. Doodzwijgen helpt niet. Je moet erover schrijven, daar ben je journalist voor. En laten justitie en de politiek vervolgens maar kijken wat er moet gebeuren.

De electorale nederlaag van extreem-rechtse partijen was in 1998 opnieuw aanleiding om stil te staan bij de rol van de media. De hoofdredacteur van de *Haagsche Courant*, Schinkelshoek, is van oordeel dat de pogingen tot doodzwijgen geleid hebben tot een 'krampachtige ontkenning' van de problemen waarmee extreem-rechts stemmen probeerde te trekken, zoals de integratie van minderheden en het asielvraagstuk.³⁰ Schinkelshoek meent dat die ontkenning te lang heeft geduurd:

We hebben ons zelf te lang een mentaal verbod opgelegd over die onderwerpen te schrijven. Dat zag je in de reactie van de media toen Bolkestein ze op de politieke agenda plaatste. De journalistiek maakte hem het verwijt extreem-rechts in de kaart te spelen. Ten onrechte. De journalistiek behoort zich niet door extreem-rechts monddood te laten maken.

Deze uitlatingen illustreren hoezeer 'het doodzwijgen' nuancering verdient. De pogingen extreem-rechts dood te zwijgen waren vooral gericht tegen één specifieke uiting van extreem-rechts, namelijk de verbreiding van extreem-rechtse, racistische denkbeelden. Journalisten trachtten te voorkomen dat de media een platform zouden worden voor de verbreiding van deze denkbeelden.

Volgens Janmaat is het voorgekomen dat bij kamervragen die door hem gesteld waren door *de Volkskrant* alleen het antwoord werd gepubliceerd en dus niet het feit dat ze door hem (Janmaat) waren gesteld; hetzelfde zou op televisie door *Den Haag Vandaag* gedaan zijn.³¹ Een televisieverslaggever van een actualiteitenrubriek vertelde ons dat het al jarenlang de gewoonte is om beelden van Janmaat, die men van plan is uit te zenden, eerst aan de hoofdredacteur voor te leggen. Dit om te voorkomen dat er later interne onenigheid ontstaat over de vraag in hoeverre dat beeldmateriaal wervend zou kunnen zijn.

De media willen geen platform zijn voor de verbreiding van extreem-rechtse opvattingen. Maar andere uitingen van rechts-extremisme, de hang naar gewelddadigheid en naar nazisme bijvoorbeeld, of de onderlinge twisten, worden als regel niet genegeerd, maar prominent voor het voetlicht gebracht. Vooral conflicten en geweld blijken een grote nieuwswaarde te hebben. Toen extreem-rechtse organisaties in 1986 een vergadering hadden belegd in een hotel in Kedichem dat vervolgens werd belaagd door tegenstanders en in brand vloog, was dat nieuws van de eerste orde. Een van de foto's van deze gebeurtenis (zie hieronder) – een hoestende, ontredderde Janmaat die wegloopt van het bran-

²⁹ *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.

³⁰ *de Volkskrant*, 16 mei 1998.

³¹ *Vrij Nederland*, 4 april 1998.

dende hotel – is later bekroond. ‘Kedichem’ werd allerm minst doodgezwegen en was nog wekenlang in de publiciteit.³²

Foto: Fotopersburo William Hoogteyling, Buren

Soms speelt de afweging van effecten nauwelijks een rol. Op een voor de media stil moment kan een uiting van rechts-extremisme uitkomst bieden. Dat was bijvoorbeeld het geval in juni 1995 toen neonazi Kusters door middel van een persbericht het ANP meedeelde dat er een nieuwe partij was opgericht: de FAP. De naam ‘FAP’ was met opzet dezelfde als die van een verboden Duitse neonazistische partij. Voorts bevatte het persbericht nogal gespierde taal. Het *NOS Journaal* en het radioprogramma *Met het oog op morgen* namen zich voor aandacht aan de nieuwe partij te besteden. Een van ons (JvD) werd benaderd met het verzoek de oprichting van de nieuwe extreem-rechtse partij te commentariëren. Hij bracht naar voren dat het zijns inziens vooralsnog om een solo-actie van Kusters ging en dat er derhalve geen sprake was van een nieuwe partij. Maar publiciteit zou de FAP kunnen doen groeien. Het *Oog* besloot daarop geen aandacht aan de FAP te besteden. De redactie van het *NOS-*

³² Voor Kedichem, zie Van Donselaar, 1991: 193 e.v.

Journal daarentegen liet zich niet van haar voornemen afbrengen: 'we hebben bijna niets voor vanavond'.

Stigmatiseren

Zoals reeds werd opgemerkt: extreem-rechtse uitingen hebben vaak nieuws-waarde, omdat zij worden ervaren als schokkend, verwerpelijk, gevaarlijk, of als een probleem dat dient te worden opgelost. Veel aandacht van de media, misschien wel het grootste deel, is hierop gericht. Dit heeft geleid tot een stroom van (negatief) stigmatiserende publiciteit. De aard van het stigma kan echter verschillend zijn. Daarom is het nuttig de categorie 'stigmatisering' nader onder te verdelen in: bagatelliseren, ridiculiseren, schandaliseren, criminaliseren. In het navolgende worden zij successievelijk besproken.

Bagatelliseren

Geen enkele typologie is sluitend, ook deze niet. Bagatelliseren zou men namelijk, behalve als een vorm van stigmatiseren ook kunnen beschouwen als een variant van doodzwijgen.

Waar gaat het om? Berichtgeving met als uitkomst dat er weliswaar een probleem is, maar dat dat probleem bij nadere beschouwing niet zo groot is als veelal wordt aangenomen. En dat, terwijl men door een andere rangschikking van informatie tot een minder optimistische uitkomst zou komen.

In 1992 behaalde het Front National bij regionale verkiezingen 14,1% van de stemmen. In *de Volkskrant*³³ verscheen als kop 'Winst Le Pen blijft achter bij verwachting'. Er was voorspeld dat de partij wel eens meer dan 15% zou kunnen halen. *De Volkskrant* volgde hiermee een trend van de Franse media, die de score presenteerden als een tegenvaller voor Le Pen. Minder aandacht kreeg het feit dat het behaalde resultaat in vergelijking met de vorige keer bijna anderhalf maal zo groot was.³⁴

Het gevaar van extreem-rechtse verschijnselen in Nederland is vaak gebagatelliseerd door de Nederlandse situatie te vergelijken met die in het buitenland (verkiezingsresultaten in België en Frankrijk en het geweld in Duitsland). Dit geldt ook voor het leiderschap van extreem-rechtse formaties. Niet zelden zijn Janmaats leiderscapaciteiten bekritiseerd onder verwijzing naar extreem-rechtse voormannen in andere landen die succesvoller zijn. Het is evenwel de vraag in hoeverre die verschillen in succes aan de leiderscapaciteiten zijn toe te schrijven dan wel aan andere factoren, bijvoorbeeld de verschillen in weerstanden die extreem-rechtse formaties in diverse landen ontmoeten.³⁵

Vergelijkingen waarvan de uitkomsten voor Nederland minder positief uitvallen, treft men zelden aan terwijl deze wel degelijk zijn te maken. Zo is extreem-rechts in Groot-Brittannië in electoraal opzicht veel zwakker dan in Nederland, hoe men het ook wendt of keert.

³³ *de Volkskrant*, 23 maart 1992.

³⁴ Het lijkt overigens een gewoonte te zijn geworden van de Franse media om in verkiezingstijd een nederlaag van het Front National te voorspellen. Ook bij de regionale verkiezingen in 1998 was dat het geval. Misschien is 'bezwering' in dit kader een betere benaming dan bagatellisering.

³⁵ Vgl. slothoofdstuk *De staat paraat?*

Het bagatelliseren is overigens geen typisch Nederlands verschijnsel. Het eerste electorale succes van Le Pen begin jaren tachtig leidde tot grote opschudding in Frankrijk. De score werd door het blad *Le Monde* gerelativeerd onder verwijzing naar Nederland. Daar had de kamerzetel van de Centruumpartij (1982) ook niet geleid tot een nationale ramp, aldus *Le Monde*.³⁶

Een racistische partij in het nationale parlement, dat was in 1982 niet alleen een novum in Nederland, maar ook in de omringende landen. Tot dan toe gold Groot-Brittannië als het land waar politiek racisme het meest tot ontwikkeling was gekomen. Door het Engelse meerderheidsstelsel was toetreding tot het Lagerhuis echter onmogelijk gebleken. De Republikenar zouden pas worden opgericht in 1983, het jaar waarin het Front National van Jean-Marie Le Pen zijn eerste successen behaalde. Het Vlaams Blok was toentertijd in het Belgische parlement vertegenwoordigd maar het was in die tijd veel meer een extreem-rechtse dan een racistische partij. Kortom, Janmaat was erin geslaagd Nederland tot een afschrikwekkend voorbeeld te maken. Een Belgische collega, die wij in die tijd spraken, zei te hopen dat België nooit te maken zou krijgen met wat hij noemde 'Nederlandse toestanden'.

Een recent voorbeeld van bagatellisering is de column van Gerry van der List in *de Volkskrant*,³⁷ getiteld 'Extreem gematigd'. Aanleiding is het enorme verlies van extreem-rechts bij de gemeenteraadsverkiezingen. 'Wat de precieze oorzaken ook mogen zijn,' schrijft Van der List,

de aftakeling van extreem-rechts heeft in ieder geval duidelijk gemaakt dat het met de racistische sympathieën van de Nederlandse bevolking wel meevalt. Jarenlang zijn we in Nederland lastig gevallen met gruwelijke verhalen over het virulente racisme waaronder onze samenleving gebukt zou gaan. (...)

De vernieling van het Auschwitzmonument deed verontruste opinieleiders naar de pen grijpen om te wijzen op het gevaar van een oprukkend fascisme. Een in brand gestoken huis van een Turks gezin in Den Haag gaf aanleiding tot toekomstbeelden met marcherende zwarthemden in de vaderlandse straten.

De genoemde incidenten bleken echter niets met politieke actie te maken te hebben, zodat de antiracistische onheilsprofeten beschaamd afdropen en in stilte verder moesten hopen op die racistische gruweldaden die nu eindelijk eens hun sombere gelijk zouden bevestigen.

Maar de racistische tijdbom onder onze maatschappij is nog steeds niet afgaan en het vermoeden groeit dat er helemaal geen tijdbom is.

Ridiculiseren

Als bagatelliseren gericht is op personen, dan heeft het vaak de vorm van ridiculiseren: het belachelijk maken van een extreem-rechtse partij of haar leider. Soms wordt het de journalist gemakkelijk gemaakt, zoals tijdens een gesprek in 1989 tussen de CD'ers Janmaat en Schuurman en de *Nieuwe Revu*. Openhartig vertelde Schuurman dat de partij heel klein was en in feite uit Janmaat en haarzelf bestond: 'Zeg maar dat hij een Don Quichotte is, met mij als San-

³⁶ Van Donselaar & Van Praag, 1983: 14-15.

³⁷ *de Volkskrant*, 13 maart 1998.

cho Panza.' Janmaat trachtte dit in zijn ogen schadelijke beeld onmiddellijk te corrigeren: 'Dat is volstrekt niet leuk. Je gaat nu zelf de partij in diskrediet brengen.'³⁸

Een treffend – en nadien veel aangehaald – voorbeeld van ridiculisering is een stuk van Martin van Amerongen, getiteld 'De vele verdiensten van drs Janmaat.'³⁹

De ene politicus is wat dommer dan de andere en ook oogt niet iedereen hunner even aantrekkelijk. In drs Janmaat valt te prijzen dat hij zowel dom als onaantrekkelijk is. Toegegeven, sommige kiezers worden door een zekere domheid aangetrokken. Het merendeel is echter wel wijzer. Die man heeft gelukkig *alles* tegen, om te beginnen zichzelf. Zijn hoofd straalt weinig volksvertegenwoordigende wijsheid uit. Hij heeft een afstotelijke jengel in zijn voordracht, die bovendien zelden boeit: als de leider der Centrum-democraten in de Kamer het woord voert tuimelen de motten bewusteloos uit de gordijnen. Zijn familienaam doet denken aan karnemelk en Hollandse zweetsokken.

Zijn doctorandussendiploma ademt de sfeer van nepintellectualisme, hetgeen geen electorale pre is bij rechts-extremisten en potentiële rechts-extremisten, een milieu dat het primair van jongeren en arbeiders moet hebben.

Toen een groepje wild geworden ultraradikalinski's zo onverstandig was om het hotel in Kedichem in brand te steken, waarin zijn partij een vergadering had belegd, dreigde drs Janmaat even een heuse *martelaar* te worden. (...) In partijpropagandistisch opzicht was het puur goud, goed zou men denken, voor zeker een half dozijn Kamerzetels. Misgedacht. Drs Janmaat, met zijn minimum aan charisma, bleek niet bij machte om boter uit de Brand van Kedichem te braaien. (...)

Hoe komt het toch dat de Kamer zo 'verbazingwekkend leeg' is als Janmaat achter het spreekgestoelte staat? Wellicht ligt dit aan drs Janmaat zelf. 'Terwijl ik meestal toch niet lang spreek.' Rechts-extremisten horen de tactiek der verschroeide aarde te praktizeren. Zo niet drs Janmaat, een kruisridder op een fiets met gezondheidszadel. Braaf, door een ieder genegeerd, draait hij mee in de routine van het Binnenhof. (...)

Nee, drs Janmaat zou niet door zijn collega's moeten worden genegeerd, maar *gekoesterd*. Zolang hij het boegbeeld is van het Nederlands rechts-extremisme, is deze stroming tandeloos. (...) Stel je voor dat die drs Janmaat met die rare kop en die jengelstem straks van zijn fiets-met-gezondheidszadel tuimelt? Om dan door zo'n snelle, rapgebekte, slimme, goedogende *fascisto-yup* als Haider of Dewinter te worden opgevolgd?

Het televisieprogramma *Reporter* (KRO, 26 februari 1993) belichtte uitvoerig het sluimerende conflict in de CD tussen Janmaat en Vreeswijk. De laatste werd gezien als de Nederlandse variant van Filip Dewinter en dus als een alternatief voor Janmaat. *Reporter* verleidde zowel Vreeswijk als Janmaat tot uitgebreide scheldkanonnades jegens elkaar, dit tot vermaak van de kijkers. In het televisieprogramma *Achter gesloten deuren*, dat op 28 februari 1994 (in verkiezingstijd) door RTL-5 werd uitgezonden, interviewde Willibrord Frequin

³⁸ *Nieuwe Revu*, 28 september-8 oktober 1989.

³⁹ *NRC Handelsblad*, 29 november 1991.

een aantal aspirant raadsleden van de CD. Zo vroeg hij aan de CD-lijsttrekker in Almere, Nicole Vos (19 jaar), wat zij de kiezer in Almere te bieden had. Zichtbaar verrast door deze vraag begon Vos te stamelen om vervolgens te zwijgen. Dit werd indringend in beeld gebracht. Iets soortgelijks gebeurde bij andere kandidaten die aan de tand werden gevoeld over hun kennis van de lokale politiek. Ook hun onwetendheid werd nadrukkelijk in beeld gebracht. Het gedrag van veel extreem-rechtse raadsleden blijkt journalisten te inspireren tot hilarische berichtgeving. Zo maakt het *Utrechts Nieuwsblad*⁴⁰ melding van schriftelijke vragen van de fractie van het Nederlands Blok in de Utrechtse gemeenteraad over het gedrag van de andere raadsleden. Die zouden grove taal bezigen en zich ook anderszins misdragen. De krant citeert het Nederlands Blok:

Daarnaast betrappen wij raadsleden erop dat zij tijdens de vergaderingen in hun neus zitten te peuteren, de inhoud tussen hun vingers tot balletjes rollen, en deze zonder schroom de raadszaal inschieten.

Het artikel kreeg als kop 'Neuspeuteren raadsleden ergert Nederlands Blok'. Een jaar eerder besteedde het *Utrechts Nieuwsblad* uitgebreid aandacht aan het conflict tussen Janmaat en het Utrechtse CD-raadslid De Regt. Laatstgenoemde was in opspraak geraakt, onder andere door zijn betrokkenheid bij de bedreigingen van de Rotterdamse wethouder Simons.⁴¹

De Regt werd door Janmaat geroyeerd. De onverkwikkelikheden die over en weer volgden, werden via de media publiek gemaakt. Het *Utrechts Nieuwsblad* kopt 'Gesjeesde CD'er richt splinterpartij op' en laat Janmaat over De Regt aan het woord:⁴²

Zijn optreden is er eentje op blo-niveau, we hebben hem zelfs naar Schoevers moeten sturen in de hoop dat het bedroevende niveau van zijn correspondentie wat zou verbeteren.

Van de ruzies en het gekrakeel in de Rotterdamse CD-fractie in 1996, die uiteindelijk leidden tot de overstap van CD'er Teijn naar de CP'86, werd door het *Rotterdams Dagblad* verslag gedaan.

'Volksnationalisten op de vlucht,' aldus een kop in het *Haarlems Dagblad*,⁴³ boven een gedetailleerd verslag van een mislukte poging van de VolksNationalisten Nederland om te demonstreren. Eenmaal ter plaatse sloegen de VNN'ers op de vlucht voor hun tegenstanders. Het ging nog wel om een 'stoer' door de VNN op internet aangekondigde demonstratie. 'Extreem-rechts ruziet over drugs,' kopt *Trouw*.⁴⁴ In de aanloop naar de raadsverkiezingen in 1998 maakt het blad melding van het feit dat rivaliserende extreem-rechtse groepen elkaar op de korrel nemen. De inzet is het thema drugs. De VNN wilde voor het huis van het Rotterdamse CP'86-raadslid Freling protesteren tegen diens drugsge-

⁴⁰ *Utrechts Nieuwsblad*, 5 juli 1997.

⁴¹ Zie monitorrapport, 1997.

⁴² *Utrechts Nieuwsblad*, 24 juli 1997.

⁴³ *Haarlems Dagblad*, 15 december 1997.

⁴⁴ *Trouw*, 24 februari 1998.

bruik. De NVU (Glimmerveen) trachtte in Arnhem hetzelfde te doen voor het huis van CD-raadslid Selhorst, die in opspraak was geraakt wegens betrokkenheid bij drugshandel. *Het Parool* berichtte dat de Centruumpartij '86 voor de deelraadsverkiezingen in Amsterdam-Noord een lijsttrekker gekandideerd had die zelf verklaarde van niets te weten.⁴⁵

In de zomer van 1997 ridiculiseert *Intermediair* de politieke vaardigheden van Janmaat.⁴⁶ Is de CD-leider succesvol, zo vraagt het blad zich af?

Het is heel gemakkelijk te beredeneren dat hij dat niet is. Janmaat is er niet in geslaagd een politieke organisatie op te bouwen met mensen die in staat zijn meer dan twee Nederlandse zinnen te produceren. In de gemeenteraden waar zijn partijtje vertegenwoordigd is, doen zijn aanhangers nauwelijks een mond open. Sommigen komen nooit opdagen en door interne ruzies zijn veel zetels onbezet geraakt. De vraag is echter of Janmaat dat erg vindt. Want iedereen met verbale of organisatorische capaciteiten vormt voor hem een bedreiging. Hij moet wel heel erg blij zijn dat de CD in de Tweede Kamer maar drie zetels bezet, want dan hebben zijn vrouw en hij tenminste de meerderheid in de fractie. De drie Centrumdemocratische fractieleden worden door hun collega's met de nek aangekeken, ze dienen nauwelijks moties in – laat staan initiatief-wetsontwerpen – en als ze dat al doen, worden ze verworpen. Van het politieke handwerk heeft drs Janmaat geen kaas gegeten.

Zoals reeds werd vermeld is het voorgekomen dat de verrichtingen van Janmaat in de Kamer werden genegeerd. Nieuwswaardig was echter wel het feit dat de CD-leider tijdens de Algemene Beschouwingen in 1997 voor een geheel lege Tweede Kamer stond. Dat bleek althans het oordeel van *Trouw*.⁴⁷ Janmaat verliet woedend de zaal en verloor daarmee zijn recht op spreektijd.

Schandaliseren

Bij het 'schandaliseren' wordt de nadruk gelegd op het onfatsoenlijke gedrag van personen die in extreem-rechtse organisaties figureren. Daarbij gaat het onder andere om liegen en bedriegen, roddel en achterklap, graaien in de kas, overspel en dronkenschap. Dit soort zaken zijn bijvoorbeeld sterk belicht tijdens het reeds gememoreerde conflict in de Centruumpartij in 1983 en 1984. Opmerkelijk aan de ruzie was dat zij voor een belangrijk deel publiekelijk werd uitgevochten. Op zichzelf is dat logisch: daar waar ruzie is zijn betrokkenen geneigd elkaar van van alles en nog wat te betichten. Als het om extreem-rechtse activisten gaat doen journalisten hier vaak maar al te graag verslag van. Het feit dat de interne conflicten grotendeels publiekelijk werden uitgevochten heeft die conflicten verscherpt en de breuk versneld.⁴⁸

Door de reeds genoemde uitzending van *Reporter* (26 februari 1993) escaleerde een sluimerend conflict in de CD tussen Janmaat en Vreeswijk. Laatstgenoem-

⁴⁵ *Het Parool*, 13 februari 1998.

⁴⁶ *Intermediair*, 24 juli 1997.

⁴⁷ *Trouw*, 18 september 1997.

⁴⁸ Zie Van Donselaar, 1991, hfst. 7.

de werd na de uitzending uit de CD gezet. Dezelfde uitzending leidde ook tot de uitstoting van Glimmerveen die zich kort tevoren bij de CD had aangesloten maar tijdens de uitzending geen afstand wenste te doen van zijn neonazistische opvattingen. Ook hier werden bestaande conflicten door de media verscherpt.

Een regelrecht schandaal werd veroorzaakt door de reactie van de CD op het plotselinge overlijden van minister van Binnenlandse Zaken, Ien Dales in januari 1994. Toen een journalist van *RTL-Nieuws* hem vroeg of hij het condoleanceregister had getekend reageerde Janmaat furieus:

Nee dat heb ik niet. Deze minister was buitengewoon vijandig ten opzichte van de CD. Wij zullen er geen traan om laten. Wij treuren geen moment om haar dood. Zij probeerde de CD dood te pesten met financiële claims. Wat mij betreft is Dales de hele PvdA voorgegaan en volgt de rest snel.

Deze reactie werd in diverse media (pers, radio en televisie) herhaald. Korte tijd later veroorzaakte Janmaat wederom een schandaal door racistische uitlatingen te doen over politici en bewindslieden van allochtone herkomst (Apostolou, Gabor, Hirsch Ballin).⁴⁹ Over minister van Justitie Hirsch Ballin zei hij:

Dat joden als nomaden trekken wil ik ze niet kwalijk nemen, maar openbare functies mogen ze dan niet bekleden.

Deze affaire kreeg veel aandacht op televisie, zowel in journaals als in actualiteitenrubrieken.

Een ander voorbeeld van schandaliseren is het belichten van het stemgedrag van extreem-rechtse volksvertegenwoordigers, waarbij verwarring, onwetendheid, inconsistentie en kiezersbedrog gesignaleerd werden. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 is veelvuldig gewezen op de incompetentie of twijfelachtige antecedenten van zittende of aanstaande raadsleden. Ook hier was Janmaat zelf onderwerp van aandacht. 'Janmaat ontvangt f 811.540,65 voor niets doen,' meldde het *Rotterdams Dagblad*.⁵⁰

Verder is herhaaldelijk melding gemaakt van overtreding van de subsidieregels door de CD.⁵¹ Begin 1994 leidde een slepend conflict tussen Janmaat en Binnenlandse Zaken over de verrekening van een subsidievoorschot zelfs tot beslaglegging op de woning van de CD-leider.

'CD moet broche en oorbellen zelf betalen': in 1997 berichtte *Trouw* dat het Commissariaat voor de Media geweigerd had een vergoeding van f 5.094,00 wegens sieraden aan de CD toe te kennen.⁵² De bijoutherieën waren gedragen door de presentatrice van tv-uitzendingen van de Centrumdemocraten. *Trouw*:

⁴⁹ Interview met *Elseviers Magazine*, 22 januari 1994.

⁵⁰ *Rotterdams Dagblad*, 10 april 1993.

⁵¹ *NRC Handelsblad*, 27 maart 1993.

⁵² *Trouw*, 2 april 1997.

In totaal heeft het commissariaat een bedrag van 11.249 gulden uit de onkostennota van de CD geschraapt. Het betrof, behalve de bijoutherieën, 4.529 gulden aan kapgeld en 3.836 gulden kleedgeld, waarvan achtereenvolgens slechts 1.700 en 510 gulden voor vergoeding in aanmerking kwam.

In het televisieprogramma *Achter gesloten deuren* (RTL-5, 28 februari 1994) werd Janmaats stemgedrag in de Tweede Kamer gehekeld. De CD pretendeerde op te komen voor 'de gewone man' of voor de 'underdog'. Maar in werkelijkheid stemde Janmaat tegen behoud van de bestaande WAO, tegen verlaging van loonbelasting voor lagere inkomens, tegen verlaging van de periodieke huurverhoging, tegen sociale woningbouw en tegen stadsvernieuwing. Kortom, in de Kamer had Janmaat zich tegen zijn eigen achterban gekeerd, aldus *Achter gesloten deuren*.

Ook in de periode 1994-1998 leidde de handel en wandel van extreem-rechtse gemeenteraadsleden frequent tot schandaaltjes. Hier wordt volstaan met enkele voorbeelden. Zo meldde *De Telegraaf*⁵³ dat het CD-raadslid in Enschede een stadhuisverbod opgelegd had gekregen, dat wil zeggen: hij mocht het gemeentehuis uitsluitend onder geleide van een bode betreden. De reden voor deze maatregel was diefstal door de CD'er van gasmaskers en een helm.

Het Almelose CD-raadslid werd eind 1997 aangehouden omdat hij weigerde een sekspop te verwijderen die hij achter zijn raam had geplaatst om de aandacht te vestigen op een affiche.⁵⁴

Het *Rotterdams Dagblad*⁵⁵ citeert een lokale CDA-politicus, die de drie CP'86 deelraadsleden van Delfshaven als volgt op de korrel neemt:

Ze waren achttien uur aanwezig, hebben hiervoor een vergoeding gekregen van 240.000 gulden. Dat is bijna 15.000 gulden per uur. Ze hebben drie minuten het woord gevoerd. Dat is 80.000 gulden per minuut (...) Er zijn mensen die op de CP stemmen omdat alle andere politici zakkenvullers zijn. Ik hoop dat mijn rekenwerk aantoont dat die stemmers dan een verkeerde keus hebben gemaakt.

In een groot artikel, deels op de voorpagina (koppen: 'Extreem-rechts pleegt kiezersbedrog' en 'Absent of dronken in de raadszaal') portretteerde *Trouw* de extreem-rechtse raadsleden.⁵⁶ De door het blad beschreven misdragingen betroffen onder andere absenteïsme, dronkenschap, bedreiging, geweldpleging, openbare schennispleging, drugshandel, diefstal van gemeente-eigendommen. Maar de grootste opschudding uit de verkiezingstijd van 1998 betrof ongetwijfeld de wijze waarop extreem-rechts trachtte te voldoen aan de verzwaarde handtekeningeneis.⁵⁷ Aan de verkiezingen van 1994 werden deelgenomen door een groot aantal personen en groeperingen. Het aantal was zo groot dat er technische problemen waren ontstaan met de stemmachines en stembiljetten. Teneinde 'lichtvaardige kandidaatstelling' tegen te gaan werd de handtekenin-

⁵³ *De Telegraaf*, 6 april 1996.

⁵⁴ *Tubantia*, 20 november 1997.

⁵⁵ *Rotterdams Dagblad*, 12 december 1997.

⁵⁶ *Trouw*, 17 februari 1998.

⁵⁷ Zie monitorrapport 1997 (Van Donselaar, 1997: 41-42); zie ook Van Donselaar, 1995, hfst. Nederland.

geneis verzwaard. De wijziging van de Kieswet behelsde zowel een verhoging van het aantal benodigde handtekeningen als ook de eis dat iedere deelnemende politieke groepering aan de handtekeningeneis diende te voldoen. In de oude situatie waren reeds vertegenwoordigde partijen van deze eis vrijgesteld. De problematiek van extreem-rechtse partijen was weliswaar geen directe aanleiding geweest voor de wetswijziging, maar speelde op de achtergrond wel een belangrijke rol. De verzwaring van de handtekeningeneis bleek voor extreem-rechts een aanzienlijke barrière op te leveren. Door het verlenen van een ondersteunde handtekening maakt men zich bekend als aanhanger van extreem-rechts en dat kan, zo leert de ervaring, aanzienlijke weerstanden opwekken. Wie geen moeilijkheden wil, kan maar beter niet tekenen. Daar komt nog bij dat een kiesgerechtigde voor slechts één partij kan tekenen. Het probleem voor extreem-rechts om handtekeningen te verzamelen wordt dus groter naarmate er meer rivaliserende partijen zijn. Dit laatste speelde bij beide verkiezingen een rol. Bij de gemeenteraadsverkiezingen bleken de rivaliserende extreem-rechtse partijen elkaar in de wielen te rijden. Bij de Kamerverkiezingen maakte alleen de grootste, de CD, een kans om aan de verzwaarde eis te voldoen: dertig handtekeningen in elk van de negentien kieskringen, 590 in het totaal dus. Als gevolg van de nieuw ontstane situatie probeerden extreem-rechtse partijen zich tot het uiterste in te spannen om aan de eis te voldoen. In de praktijk leidde dat tot aanvechtbare praktijken, zoals het werven van ondertekenaars in ruil voor geld, bier en zelfs heroïne. 'De CD ronselt onder junks en daklozen,' schreef *Trouw*;⁵⁸ 'De Centrumdemocraten doen er alles aan om mee te doen aan de Tweede-Kamerverkiezingen op 6 mei'. *De Telegraaf* kopte: 'Janmaat ronselt zelfs moordenaars'.⁵⁹ In een gesprek met deze krant had Janmaat de 'ronselpraktijken' geoorloofd genoemd: 'steun van iedereen aan de rand van de afgrond is welkom, al is het een moordenaar die zijn handtekening zet'. Volgens de CD-leider was het redelijk dat mensen 'mogelijke onkosten' voor het zetten van hun handtekening vergoed kregen.

In Nijmegen werden twee CD'ers door de politie aangehouden die drugsverslaafden heroïne hadden aangeboden in ruil voor handtekeningen. Omdat het tweetal vast zat bleek er niemand beschikbaar te zijn om op het vereiste tijdstip de kandidatenlijst in te leveren (waardoor de CD in de regio Nijmegen niet meedeed). Enkele koppen in de dagbladen: 'CD koopt stemmen junks', 'CD raadslid koopt stemmen met heroïne', 'CD geeft heroïne in ruil voor stem' en 'Snelrecht voor CD'ers die heroïne ruilden voor stemverklaringen'.

Bij schandaliseren ligt de nadruk op het belichten van onfatsoenlijk gedrag van rechts-extremisten. Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt dat dergelijk gedrag misdadige trekken kan krijgen. In die gevallen, althans waar het de benadering door de media betreft, is de grens bereikt tussen schandaliseren en criminaliseren.

⁵⁸ *Trouw*, 26 maart 1998.

⁵⁹ *De Telegraaf*, 25 maart 1998.

DE **GROENE** AMSTERDAMMER

Onafhankelijk weekblad sedert 1877 jaargang 118, nummer 12 23 maart 1994 f5,45

‘En dan
slachten we
het hele
zooitje af’

Het ware gezicht van de CD

Karin Adelmund
en Marcel van
Dam over loon
naar arbeid

Allesbezitter
Silvio Berlusconi
op weg naar de
politieke macht

Essay: Claudio
Magris over de
troost van valse
herinneringen

Ajax-Feyenoord:
de nationale
voetbaltopper
(op Nec-Nac na)

Kunstartiest Rob
Scholte over de
oorlog tussen
Japan en Europa

Criminaliseren

Een krachtige variant van schandaliseren is criminaliseren: publiciteit over misdadige trekken van extreem-rechts. Meestal gaat het daarbij om criminaliteit met een politiek karakter, zoals racisme/neonazisme en de betrokkenheid bij (racistisch) geweld. Maar ook wanneer extreem-rechts in verband gebracht kan worden met andere vormen van misdaad, is daarvan door journalisten vaak verslag gedaan. Voorbeelden zijn drugshandel, illegaal wapenbezit, verzekeringsfraude en mishandeling.

Vaak gaat het om politiek geweld. In Frankrijk kregen Le Pen en het Front National het in 1990 zwaar te verduren na de antisemitische kerkhofschending in Carpentras, waarvoor zij door velen (onder wie de minister van Binnenlandse Zaken) verantwoordelijk werden gesteld. In de publiciteit werd aan het verband tussen Le Pen en 'Carpentras' uitgebreid aandacht besteed. Hetzelfde geldt voor het verband dat gelegd werd tussen enerzijds de racistische moorden in Mölln (1992) en Solingen (1993) en anderzijds de Republikaan. Eenzelfde lot trof de CD toen Nederland begin 1992 geconfronteerd werd met een golf van racistisch geweld.

Berichtgeving over extreem-rechtse betrokkenheid bij geweld vormt een hoeksteen van criminalisering. Andere zijn (grof) racisme, antisemitisme en een fout oorlogsverleden van de wat oudere activisten. Het zijn, kortom, zaken die in extreem-rechtse formaties bij voorkeur 'back-stage' worden gehouden.⁶⁰

Een beproefde methode om inzicht te krijgen in wat zich achter de schermen afspeelt is de undercover-reportage. Beroemd werd het boek van de Franse journaliste Anne Tristan, dat gebaseerd is op haar infiltratie bij het Front National.⁶¹ In de aanloop naar de verkiezingen van 1994 was de CD doelwit van maar liefst drie undercover-reportages: die van Peter Rensen voor de *Nieuwe Revu*, Kees Kooiman voor de *Groene Amsterdammer* (zie pagina 61) en Bas van Hout voor *Panorama* en het televisieprogramma *Deadline* (TROS).⁶² Kooiman had bij de CD de volgende uitlatingen opgetekend:⁶³

'Voor volk en vaderland'; 'O, ik heb toch zo'n kramp in mijn rechterarm'; 'Dat record van zes miljoen zullen wij de volgende keer verbeteren'; 'Nog even en we zijn weer een provincie van Duitsland'; 'En dan slachten we het hele zootje af'; 'Ik heb vanavond geen zin in nikkers hoor, dan ga ik spontaan schoppen en kom weer in de cel terecht'; 'Dan maak ik een vijver in mijn tuin met piranha's: cursus zwemmen voor Marokkaanse huisvrouwen'.

⁶⁰ Zie Van Donselaar, 1991 en 1995; vbld. verbod van NESB in 1953, de scheuringen in NOU en Boerenpartij, de vermeende betrokkenheid van de NVU bij de Schiedamse rellen.

⁶¹ Zie Tristan, 1988.

⁶² Peter Rensen, *Nieuwe Revu*, 2/9 februari 1994; Bas van Hout, *Panorama*, 17 maart 1994; Kees Kooiman, *De Groene Amsterdammer*, 23 maart 1994. De reportage van Bas van Hout was het middelpunt van het televisieprogramma *Deadline*, dat de TROS op 29 april 1994 uitzond. Later verscheen een bewerkte versie van Peter Rensen in boekvorm: *Dansen met de duivel; undercover bij de Centrumdemocraten*. Amsterdam, 1994.

⁶³ Kooiman, 1994.

Bas van Hout slaagde erin met een verborgen camera opnamen te maken, die op 29 april 1994, een paar dagen vóór de Kamerverkiezingen, werden uitgezonden tijdens het TROS-televisieprogramma *Deadline*. De beelden waren bijzonder belastend voor de CD als geheel en in het bijzonder voor de CD'er Graman, die kort tevoren voorzitter van de Amsterdamse CD-fractie was geworden. Graman had zich voor de verborgen camera laten voorstaan op racistische geweldplegingen in het verleden.⁶⁴ In een poging de schade te beperken haastte de CD zich om Graman en enkele andere in opspraak geraakte CD'ers uit de partij te gooien. Desondanks raakte de CD in een diepe crisis: er dreigde muiterij, leegloop. Van buitenaf werd aangedrongen op maatregelen tegen de CD, zoals een partijverbod. Tot een partijverbod is het niet gekomen, maar in de afgelopen jaren zijn zowel de CD als de CP'86 het middelpunt geweest van strafprocessen wegens belediging en aanzetten tot rassenhaat. Beide partijen werden wegens racisme veroordeeld. Dat was een novum. De top van CP'86 werd bovendien veroordeeld wegens deelname aan een misdadige organisatie. Via de nieuwsmedia is hiervan uitvoerig verslag gedaan, niet alleen van de diverse stadia van de rechtsgang, maar in het kielzog daarvan tevens van discussies die erdoor werden uitgelokt over repressief ingrijpen tegen extreemrechtse organisaties en personen. Een aanzienlijk deel van de berichtgeving van de afgelopen jaren is gewijd aan justitieel ingrijpen gericht tegen de CD en de CP'86. Dit geldt in het bijzonder voor het medium televisie.

Naast berichtgeving over strafzaken tegen de partijen was er ook die over strafzaken tegen een aantal kopstukken uit extreem-rechtse kring: Janmaat, Glimmerveen (NVU), Freling en Mordaunt van de CP'86. Voorts raakten ook minder bekende rechts-extremisten in aanvaring met de rechter.⁶⁵

Uitingen van (neo-)nazisme trokken de afgelopen jaren meer dan eens de aandacht van de media. Zo werd in de zomer van 1997 door diverse bladen gewag gemaakt van het voornemen van de weduwe Rost van Tonningen om in haar huis te Velp een museum te stichten: 'Rost van Tonningen vergaart nazi-materiaal',⁶⁶ 'Zwarte weduwe werkt aan nazi-museum'.⁶⁷ Volgens *de Volkskrant*⁶⁸ betrof het een collectie van attributen en documenten van Nederlanders die in de Tweede Wereldoorlog aan de zijde van de nazi's hebben gevochten. Ten behoeve van haar verzameling had Rost van Tonningen een oproep geplaatst in *Die Freiwillige*, een blad voor oud-SS'ers. De oproep was ondertekend door Consortium de Levensboom, volgens *de Volkskrant* 'een organisatie

⁶⁴ Graman werd later veroordeeld tot zes jaar gevangenisstraf, in hoger beroep teruggedbracht tot vier.

⁶⁵ *Trouw*, 23 mei 1996: 'Fractiemedewerker CP'86 molesteert Rotterdamse wethouder in stadhuis'; *Utrechts Nieuwsblad*, 11 oktober 1996: 'Politie arresteert vechtende CD'ers'; *Harlinger Courant*, 8 april 1997: 'Werkstraf 140 uur voor ex-lid Nederlands Blok'; *de Volkskrant*, 17 september 1997: 'Arnhem geeft CD'er aan wegens fraude'; *Algemeen Dagblad*, 3 februari 1998: 'Vervolging voorzitter CP'86 voor rassenhaat'. Zie voor meer voorbeelden van geweldpleging monitorrapport 1997 (Van Donselaar, 1997: 57).

⁶⁶ *de Volkskrant*, 25 juni 1997.

⁶⁷ *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 11 juli 1997.

⁶⁸ *de Volkskrant*, 25 juni 1997.

van oud-NSB'ers die contacten onderhoudt met extreem-rechtse partijen...' De burgemeester van Rheden (waar Velp toe behoort) liet weten geen enkele behoefte te hebben aan een 'dergelijk verfoeilijk museum dat uiterst gênant en kwetsend is voor het grootste deel van de mensheid' en de gemeente zou het ook niet toestaan. De berichtgeving stond overigens niet in verhouding tot het gewicht dat aan de plannen moest worden toegekend en de betekenis van het Consortium werd schromelijk overschat: van een organisatie was geen sprake.

Glimmerveen cum suis zagen kans meermalen de aandacht op zich te vestigen wegens openlijke (neo-)nazistische sympathieën, die gepaard gingen met uitingen van verbaal geweld, al dan niet racistisch getint. Dit was het geval naar aanleiding van bijeenkomsten in Rotterdam en Schiedam in november 1996, wederom in Rotterdam in november 1997 en recent in Valburg (juni 1998). Vooral de bijeenkomsten in 1996 en 1997 werden als buitengewoon schokkend ervaren en omgeven door veel publiciteit. Het ging – kort samengevat – om uiteenlopende zaken: Hitlerverering in woord, gebaar en decor, Holocaustontkenning, racistische beledigingen, racistische bedreiging aan het adres van Kamerlid Singh Varma, bedreiging met de dood van de hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* en racistische geweldpleging na afloop buiten. Voorts ging het om de vraag of en zo ja hoe er strafrechtelijk tegen dergelijke uitingen moest worden opgetreden, alsmede om de vraag of dit soort bijeenkomsten al dan niet getolereerd moeten worden. Een en ander leidde bovendien tot hernieuwde discussie over repressieve maatregelen, zoals een eventueel verbod van CP'86.

De nieuwsmedia waren betrokken op verschillende manieren: niet slechts bewust en bedoeld om verslag te doen van de gebeurtenissen, maar ook onbedoeld als noodzakelijke voorwaarde voor justitieel ingrijpen of voor ingrijpen door het ordehandhavend apparaat. De aanwezigheid van media zou namelijk de doorslag kunnen geven bij de beoordeling of men te maken had met besloten dan wel openbare bijeenkomsten. Deze beoordeling is van belang voor zowel een eventuele strafrechtelijke respons als voor de vraag of dergelijke bijeenkomsten door de burgemeester preventief kunnen worden verboden.

De bijeenkomst in 1997 werd bijgewoond door ANP-fotograaf Spruijt. Een van zijn foto's werd door verschillende dagbladen gepubliceerd. Op de foto zijn de neonazi's Kusters, Homan en Glimmerveen te zien; de eerste is bezig aan een redevoering, terwijl de twee anderen de Hitlergroet brengen. De publicatie van deze schokkende foto lokte discussie uit: te veel eer voor het nazistische drietal of een goede manier om het probleem onder de aandacht te brengen?

Bij de hierboven genoemde bijeenkomsten ging het om openlijk nazisme. Daarnaast werden, vooral door onthullende televisiereportages ook de meer verborgen neonazistische trekken blootgelegd. In twee televisie-uitzendingen van *Netwerk* in september 1996 werden door AVRO- en NCRV-journalisten de nazistische tendensen binnen de CP'86 belicht. Tamelijk overtuigend was de getoonde foto van het Rotterdamse CP'86-raadslid Freling, die de Hitlergroet bracht op een bijeenkomst van neonazi's in Amstelveen. De uitzendingen hadden een katalyserend effect op interne geschillen in de CP'86. Het conflict werd op de spits gedreven en leidde uiteindelijk tot de grote scheuring waaruit de VNN is ontstaan.

Trouw

**Marokkaanse
wijk van Brussel
likt zijn wonden**

PAGINA 5

**LETTER & GEEST
Lastige vragen
beantwoord
door Geert Mak**

**ZENZ
'Ik wil
Sinterklaas
ontheligen'**

**ZANZIBAR
Een helm op?
Dan gaat je
haar in de war**

**MEDIA
Jan Lanser
neemt afscheid
van Trouw**

HOOFDREDACTEUR: GRIFFIEN, LITSJAVI TRUWENWARTET, WILHELMUSSTRAAT 171, 1017 GL AMSTERDAM, POSTBUS 303, 1000 AA, TEL: (020) 622 94 44, FAX (020) 622 94 44, E-MAIL: redactie@trouw.nl

REDACTIE: DUTSLOO 10, 3015 BZ ROTTERDAM, TEL: (010) 425 11 11, FAX (010) 425 11 11, E-MAIL: redactie@trouw.nl

CP'86 hanteert zwarte lijst

Leden GroenLinks en journalisten doelwit van acties en bedreigingen

Van een orzer verslaggever
AMSTERDAM - Leden van GroenLinks en journalisten die voor hun werk contacten onderhouden met Latijns-Amerika zijn op ruimschaal doelwit van acties en bedreigingen door extreem-rechts.

In een onlangs verschenen periodiek van CP'86 staan onder meer de privé-adressen en (geheime) telefoonnummers van redacteurs en andere medewerkers van het blad *Alerta*, dat zich richt op nieuws en achtergronden uit Latijns-Amerika. Ook worden er namen, adressen en telefoonnummers in vermeld van redacteurs van het Nederlandse/Vlaamse blad *América Veetana*, dat kantoren heeft in Antwerpen en Utrecht.

Verscheidene (ex-)redacteurs van *Alerta* zijn op hun woonadressen telefonisch door rechts-extremisten bedreigd vanwege hun 'zieke ideeën'. De bellers zeiden onder meer dat hun woningen in brand zouden worden gestoken. Zeker twee redacteurs hebben aangifte bij de politie gedaan. Op de in Amsterdam gevestigde redactie van *Alerta* is met 'stomme verbazing' gereageerd op de tip van een antiracistische organisatie over de publicatie in de 'Centrum nieuwsbrief'. 'Alerta heeft niets te maken met antiracisme. Hooguit schrijven we soms een artikel over in Nederland wonende latijns', dat dan misschien een doorn in het oog van extreem-rechts zou kunnen zijn', aldus een medewerker op persoonlijke titel. 'Het geeft aan dat iedereen vogelvrij is voor die beweging.'

In de 'Centrum nieuwsbrief', die onder de aanhang van extreem-rechts is verspreid, wordt verband gelegd tussen *Alerta*-redacteurs en hun lidmaatschap van GroenLinks. Ook wordt de Rotterdamse wethouder H. Meijer (minderheden en asielzoekers) van GroenLinks op de korrel genomen. De nationaal-socialisten stellen hem verantwoordelijk voor de ingebruikname - begin deze maand - van het voormalige Zuidparkhotel in Rotterdam-Zuid als op-

vang voor asielzoekers. 'U kunt de heer Meijer vertellen wat U ervan vindt dat asielzoekers in het Zuidparkhotel komen', aldus de nieuwsbrief, die behalve Meijers privé-adres ook zijn telefoon- en faxnummer vermeldt, alsmede zijn portret.

De redactie van *Alerta* is gevestigd in het Latijns-Amerika Centrum (LAC). Niet uitgesloten wordt dat zich binnen het LAC een zogenoemde 'mof van extreem-rechts' heeft opgehouden, die ook toegang had tot perso-

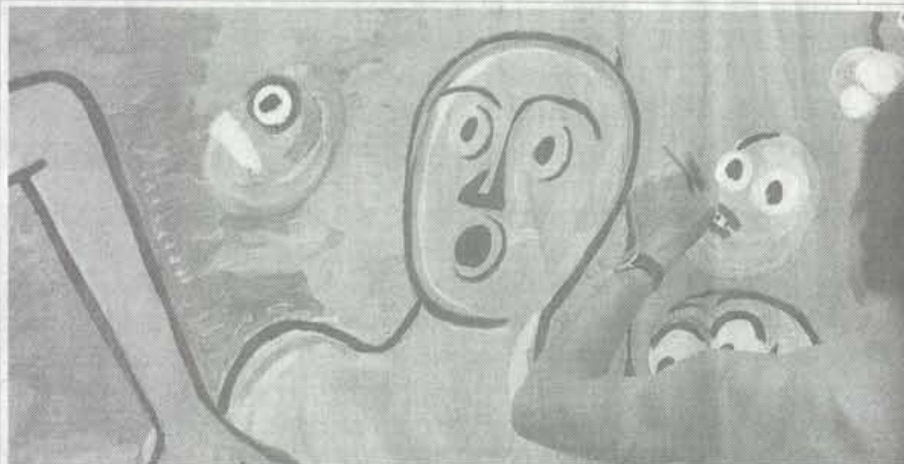
neelsbestanden. Alleen zo zou het te verklaren zijn dat privé-adressen en geheime telefoonnummers in bezit zijn gekomen van extreem-rechts. Wethouder Meijer zei gisteren niet verbaasd te zijn over de publicatie rond zijn persoon. 'Ik zie CP'86 als een jongensclub die veel naal-boekwerken heeft gelezen. Ze werken precies volgens het boekje. Het is allemaal oorlog.' Meijer vindt dat de Nederlandse justitie, in navolging van Duitsland, veel 'harder en sneller'

moet optreden tegen extreem-rechts. 'Het systeem dat zij hanteren, datgene dat achter hun denkbeelden schuilt, wordt in Nederland slecht onderkend. Misdrijven en overtredingen vanuit die hoek worden als individuele zaken afgedaan. Juist de structuur van die organisatie moet worden aangepakt. Maar de rechters zien dat niet.'

• L&G. In een serie over het 'Kwaad' C. Kusters, voorzitter van de Duitse Jeugd

WASHIT
AP, AFP
Groot-
de milit
sche Gg

Beide la
een dip
crisis na
dent Cii
vliegde
uit de N
zische C

De criminele trekken van de CP'86 of sympathisanten van deze partij uitten zich niet alleen in neonazisme, maar ook in het negeren van demonstratieverboden en in militant activisme tegen politieke tegenstanders. Aan beide verschijnselen is door de media royaal aandacht geschonken. Vooral GroenLinks werd doelwit van een reeks van extreem-rechtse acties (die overigens niet vanuit de top van de CP'86 werden geregisseerd, maar een serie vormden door navolgings- en imitatie-effecten).⁶⁹ Slachtoffers van deze acties waren – onder anderen – de Rotterdamse wethouders Meijer en Simons en het Kamerlid Varma. *Trouw* opende met 'CP'86 hanteert zwarte lijst, leden GroenLinks en journalisten doelwit van acties en bedreigingen' (zie pagina 65).⁷⁰

De beeldvorming over CP'86 – een neonazistisch, racistisch en gewelddadig crimineel gezelschap – heeft stellig bijgedragen aan het uiteindelijke besluit om een verbodsprocedure te doen entameren. 'Sorgdrager wil verbod CP'86' berichtte *NRC Handelsblad*.⁷¹ Een dag later schrijft *Trouw*⁷² 'Ontbinding CP'86 geëist' en weer een dag later het Belgische dagblad *De Morgen*:⁷³ 'Nederland wil extreem-rechtse partij verbieden'.

Objectiveren

Er is een categorie van publiciteit over extreem-rechts die als neutraal kan worden gekwalificeerd. Het gaat om nieuwsfeiten zoals een opsomming van gemeenten waarin door extreem-rechtse politieke groeperingen aan verkiezingen wordt meegedaan, of om berichtgeving over de bij verkiezingen behaalde resultaten. Welke berichten men wel en welke men niet als neutraal wil zien, is enigszins arbitrair. In 1994 hebben veel CD-raadsleden de partij verlaten; sommigen van hen werden onafhankelijk, terwijl anderen zich hebben aangesloten bij het Nederlands Blok. Over deze *transfers* is vaak óók in neutrale bewoordingen bericht. Geobjectiveerde berichtgeving, zou men dus kunnen zeggen.

Maar de objectieve benadering heeft altijd veel discussie opgeroepen. Dat gebeurde onder andere in *de Volkskrant*,⁷⁴ kort nadat Janmaat zijn grote electorale nederlaag had geleden en daarvan de media de schuld had gegeven. Hoofdredacteur Schinkelshoek van de *Haagsche Courant* meent dat extreem-rechts een aparte behandeling verdient. 'Ze zijn niet zomaar een splinterpartijtje zoals Nederland Mobiel. De mening van extreem-rechts is fundamenteel strijdig met de Nederlandse Rechtsorde.' De journalistiek, zo meent hij, moet zich daarom toelagen op het actief weerleggen van de extreem-rechtse standpunten. Deze opvatting wordt gedeeld door Bert Vuijsje (hoofdredacteur *HP/De Tijd*). Hij is van mening dat je als medium grenzen mag stellen aan het beschaafde politieke debat. Extreem-rechts plaatst zichzelf buiten die grenzen en verdient daarom een aparte behandeling. Vuijsje: 'Je kunt niet over extreem-rechts schrijven alsof het gaat om gelijkwaardige opvattingen als die van andere politieke stromingen.' Ron Abram, NVJ-voorzitter en oud-hoofdredacteur

⁶⁹ Zie monitor 1997 (Van Donselaar, 1997: 98).

⁷⁰ *Trouw*, 15 november 1997.

⁷¹ *NRC Handelsblad*, 19 november 1997.

⁷² *Trouw*, 20 november 1997.

⁷³ *De Morgen*, 21 november 1997.

⁷⁴ *de Volkskrant*, 19 mei 1998.

van het *Algemeen Dagblad*, meent evenwel dat journalisten extreem-rechts, in casu de CD, bovenal hebben beoordeeld volgens de gebruikelijke criteria voor nieuwswaardigheid. Dat had, zo meent Abram, weinig te doen met hun eigen morele overtuiging.⁷⁵

3.3.2 Benaderingen van de media door racistische organisaties

Kleine partijen hebben als regel minder toegang tot en invloed op publiciteitskanalen dan grote. Het partijapparaat van extreem-rechtse groeperingen is niet alleen klein maar verkeert bovendien in een maatschappelijk isolement. Politieke partijen streven naar sympathiserende publiciteit en trachten negatieve zo veel mogelijk beperkt te houden. Bij extreem-rechtse partijen ligt de nadruk noodgedwongen op het laatste. Streven naar publiciteit waarbij men zo min mogelijk schade oploopt, daar komt de mediastrategie van extreem-rechtse politici in grote trekken op neer. In de praktijk betekent dat het ontwikkelen van counterstrategieën. De waardegeladen benaderingen waaraan men bloot staat, dienen te worden geneutraliseerd of waar mogelijk ten eigen bate te worden aangewend.

De benaderingen van de media door extreem-rechts kunnen uiteenlopende vormen aannemen. Deze zullen hieronder achtereenvolgens de revue passeren.

Nieuws creëren

Als antwoord op doodzwijgen is getracht aandacht te trekken op een zodanige manier dat men er niet omheen kan. Prikkelende, schokkende of provocerende uitlatingen doen is een oude vertrouwde methode. Het politieke debuut van Glimmerveen bij de raadsverkiezingen in 1974 is er een goed voorbeeld van. Hij verspreidde een pamflet dat onder andere de volgende zinsneden bevatte: 'Den Haag moet blank en veilig blijven! Weg met de Surinamers en Antillianen die op onze werkkraft en welvaart parasiteren. Help mee onze stad te bevrijden van de plaag van Surinamers en Antillianen.' Binnen enkele dagen werden tienduizenden van deze pamfletten verspreid. Deze actie leidde tot een stortvloed van publiciteit die wordt gekenmerkt door afkeer, verontwaardiging en de roep om maatregelen. Niet alleen de Haagse, maar ook de landelijke politiek raakte in beroering. Zo verklaarde de premier dat de Nederlandse regering 'met afschuw en verontwaardiging' kennis had genomen van Glimmerveens politieke doel. Vanuit de Tweede Kamer werd aangedrongen op een verbodsprocedure tegen de NVU. Glimmerveen werd aangehouden en later door de strafrechter veroordeeld. Maar hijzelf en de NVU waren in een klap landelijk bekend en dat was hem heel wat waard.

Janmaat vergeleek de activiteiten van CD'ers eens met die van het verzet uit de Tweede Wereldoorlog en verbond daaraan de conclusie dat de CD het veel moeilijker had dan het verzet toentertijd. Dat trok de door hem gewenste aandacht. Een verwante aanpak is iets in het vooruitzicht stellen dat opzien zal baren: een voorgenomen bezoek aan Nederland van Le Pen bijvoorbeeld tijdens een herdenkingsbijeenkomst in Kedichem, of een demonstratieve optocht in Rotterdam. Deze plannen leverden veel publiciteit op, zeker toen de aangevraagde demonstraties preventief werden verboden en deze beslissingen ver-

⁷⁵ *de Volkskrant*, 19 mei 1998.

volgens door Janmaat werden aangevochten bij de rechter. Deze gebeurtenissen vonden plaats in het jaar 1989, vóór de kamerverkiezingen waarbij Janmaat de zetel behaalde die hij in 1986 was kwijtgeraakt. Rinke van den Brink verwoordde het eens als volgt:⁷⁶

Natuurlijk proberen ze met allerlei rotsmoesjes in de krant te komen. En sommigen zijn niet van intelligentie gespeend. Toen Le Pen met een aantal andere fascistten naar Bagdad ging om bij Saddam Hussein gijzelaars vrij te pleiten, deed Janmaat het voorkomen alsof hij ook ging. En twee keer verzon hij dat de Europese fractie van extreem-rechts naar Den Haag kwam, terwijl het Front National beide keren geen notie had wie Janmaat was.

In januari 1997 stuurde de CD per fax aan de gemeente Apeldoorn het bericht dat de partij in Apeldoorn een demonstratie wilde beleggen. Mikpunt van deze politieke actie was het gedoogbeleid van de gemeente Apeldoorn inzake uitgeprocedeerde asielzoekers, dat kort tevoren landelijk publicitaire aandacht had getrokken. De CD deelde mee dat er een eigen ordedienst zou opdraven

... voor de orde binnen en eventueel buiten de groep. Zij zijn verkleed als honkballers en dragen petjes en honkbalknuppels, kortom een kleurig geheel. Volgens onze gegevens zijn bomberjacks in uw gemeente niet verboden, dus de rest van de groep zal deze jacks dragen.

De geschrokken burgemeester verbood de betoging maar liet niettemin tal van voorzorgsmaatregelen nemen. De CD was nooit van plan geweest om daadwerkelijk te komen demonstreren. De partij hoopte dat deze actie veel publiciteit zou genereren, een doel dat overigens niet werd bereikt. Maar een faxje, waarin een provocerende betoging werd aangekondigd, bleek ruimschoots voldoende om het raderwerk van de ordehandhaving op gang te brengen.

Een ander voorbeeld. Begin jaren tachtig was Ton Hoogduin een bekende extreem-rechtse activist, vooral vanwege zijn kolossale gestalte – meer dan twee meter lang – en kracht. Naar verluidt zou hij bij een arrestatie schijnbaar moeiteloos zijn handboeien hebben gebroken.⁷⁷ Kortom, iemand die men niet over het hoofd ziet. In eigen kring werd Hoogduin hogelijk gewaardeerd vanwege zijn nieuwswaarde.

‘Als ik Hoogduin ergens mee naar toe neem kom ik gegarandeerd ’s avonds op televisie en krijg ik kranten vol,’ zo vertelde Glimmerveen eens. Nieuws creëren, daar is hij bedreven in. Een voorbeeld van een van zijn publiciteitsstunts is de toezending van het partijblad aan het Auschwitzcomité. Dat kwam gegarandeerd in het nieuws. Eind november 1996 vertelde Glimmerveen aan de *Nieuwe Revu* over zijn mediastrategieën:⁷⁸

Ik weet natuurlijk wel waarmee je Nederland op de kast kan krijgen. Zoals ik ook weet wat de journalist wil horen. Ik kan ook koppen verzinnen: ‘Ne-

⁷⁶ Geciteerd door het *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.

⁷⁷ Zie Van Donselaar, 1991: 185, 189.

⁷⁸ Vgl. *Trouw*, 23 november 1996.

gers lijken meer op chimpansees dan op blanken'. Dat vind ik, maar dat zeg ik ook omdat ik weet dat journalisten sensationele koppen zoeken.

Proberen om 'Nederland op de kast krijgen', dat is ongetwijfeld een van de beweegredenen van de groep-Glimmerveen om journalisten aan te vallen. Glimmerveens bedreigingen aan het adres van de hoofdredacteur van de *Haagsche Courant* leverden hem weliswaar een strafrechtelijke veroordeling op, maar tevens ook veel publiciteit. Tijdens de bijeenkomst in Valburg in juni 1998 werd getracht de truc te herhalen en werden opnieuw bedreigingen geuit tegen de media, zoals reeds werd vermeld. Een verwante aanpak is het intimideren of bedreigen van politieke tegenstanders. Eind 1995 werd door CP'86 – en Glimmerveen – getracht het partijcongres van GroenLinks in Zutphen te verstoren. Eerder op de dag waren vernielingen aangericht in de tuin van de politiek leider van GroenLinks. Bij dergelijke acties is men er vrijwel zeker van dat de media er aandacht aan zullen besteden.

In december 1995 en januari 1996 kondigde Freling (CP'86) demonstraties aan tegen het verbod op enkele scholen (in Rotterdam en Den Haag) om bomberjacks met daarop rood-wit-blauwe vlaggetjes te dragen. Deze acties maakten deel uit van een breder offensief van extreem-rechts tegen de gewoonte om demonstraties preventief te verbieden.⁷⁹

In de aanloop naar de statenverkiezingen van 1995 was het verzet van extreem-rechtse zijde tegen de preventieve demonstratieverboden toegenomen. In de praktijk betekende dit dat de politie de handen vol had aan zowel rechts-extremisten die desondanks op de 'verboden tijdstippen' kwamen opdagen, als ook aan hun politieke tegenstanders die hetzelfde deden. Deze gespannen situatie escaleerde in Rotterdam in februari 1995 en vervolgens in Utrecht op 4 maart. In Rotterdam had de politie heel wat te stellen met meer dan honderd militante tegenstanders van extreem-rechts. In Utrecht werd uit vrees daarvoor overgegaan tot massale aanhouding van 'onschuldige' personen die niets met de zaak te maken hadden. De media besteedden er uitgebreide aandacht aan. Dit geldt des te meer voor de toegestane extreem-rechtse demonstraties in Zwolle en Leerdam op respectievelijk 24 februari en 30 maart 1996. Het waren *media events* bij uitstek en dat was stellig ook een voorname beweegreden van extreem-rechtse zijde.

Het toestaan van extreem-rechtse demonstraties was nieuw en trok mede om die reden veel aandacht. Dat een nieuw actiemiddel grote nieuwswaarde kan hebben ondervond ook de VNN in oktober 1997. Een vijftiental aanhangers van deze partij brachten een bliksembezoek aan een tentenkamp van (uitgeprocedeerde) asielzoekers in Dwingeloo. Er werden pamfletten aan bomen geprikt – 'Illegaal einde verhaal' – en gesproken met de door de VNN uitgenodigde pers (ANP en TV Drenthe). De actie veroorzaakte opschudding, door de ruime media-aandacht, door de vermeende onwetendheid van de politie en door het feit dat VNN-woordvoerder Ruitenbergh voor de camera van *Netwerk* meer acties in het vooruitzicht stelde. Bij asielzoekers- en opvangcentra elders in het

⁷⁹ Zie Van Donselaar, 1997: 23-27.

land werden voorzorgsmaatregelen genomen teneinde niet te worden verrast door een extreem-rechtse actie. Deze voorzorg was overigens niet alleen ingegeven door 'Dwingeloo' en de publiciteit over dit voorval, maar vooral ook door activiteiten van AFA (Anti-Fascistische Aktie). Kort na 'Dwingeloo' stuurde AFA een faxbericht naar ongeveer 50 gemeenten waar zich asielzoekerscentra bevonden. In het bericht wees AFA op het 'ware gezicht' van de tot dan toe tamelijk onbekende VNN. Achter een nette, fatsoenlijke presentatie van de VNN gingen volgens AFA andere karaktertrekken schuil: sympathieën voor neonazisme en Ku Klux Klan, illegaal wapenbezit en knokploegen. Mede door deze op zichzelf goedbedoelde actie van AFA kreeg het optreden van de VNN een imponerend effect. Waarschijnlijk is de VNN zich bij het plannen van de actie daarvan niet bewust geweest. Hoe dan ook, extreem-rechts heeft, zoals Rinke van den Brink het eens uitdrukte 'een onevenredige stoorkracht'.⁸⁰

Imponeren

Tegenover bagatelliseren door de media wordt van extreem-rechtse zijde vaak overdrijving en imponeergedrag gesteld. Extreem-rechtse partijen trachten zich groter voor te doen dan zij in werkelijkheid zijn en dit kan op uiteenlopende manieren geschieden: overdrijving, vaak schromelijk, van het aantal leden, het schermen met niet bestaande afdelingen of met verzonnen personages. Tussen haakjes: het nieuwe medium Internet leent zich uitstekend voor deze aanpak: achter een indrukwekkende website kan slechts één persoon schuilgaan.

Er zijn rechts-extremisten die zich hullen in verschillende gedaanten, zich verschuilen achter mysterieuze achtergrondfiguren, of die onder verschillende pseudoniemen of initialen publiceren. Soms wordt verwezen naar besluitvorming van vergaderingen die niet blijken te hebben plaatsgevonden, of naar overleg met personen die evenmin blijken te bestaan. Kortom, vaak wordt het beeld geschilderd van een grote, piramidaal opgebouwde organisatie met vele vertakkingen en een aanhang. Men denke aan het reeds in ander verband aangehaalde voorbeeld van de Nederlandse neonazistische partij FAP, die in juni 1995 door Kusters zou zijn opgericht.

Een belangrijk ingrediënt van de imponeerstrategie is het bewerkstelligen van *schokeffecten*. Daar werden de reeds genoemde manifestaties van Glimmerveen en Kusters ook door gekenmerkt (Rotterdam en Schiedam, november 1996, Rotterdam, november 1997 en Valburg, juni 1998). Door de schokeffecten kregen deze manifestaties een grote nieuws waarde. Dat leidde tot uitvoerige berichtgeving waardoor de verschijnselen in kwestie maar al te gemakkelijk kon worden overschat. 'De leiders van de Nederlandse neonazibeweging waren bijeen in Rotterdam', hoorden wij in november 1997 op Radio 1. Maar wat stelt dat leiderschap precies voor als we weten dat 'de beweging' slechts uit een handjevol personen bestaat en we ook weten dat Glimmerveen en Kusters tot dusverre amper in staat zijn gebleken om personen aan zich te binden?

Bij de Nederlandse Volks-Unie (Glimmerveen, Kusters), de Germaanse Jeugd (Kusters) en het Actiefront Nationale Socialisten (ANS, Homan) gaat het bij elkaar ruim geschat om zo'n dertig personen. De kern van deze drie 'organisaties' is op de vingers van één hand te tellen.

⁸⁰ Vrij Nederland, 23 november 1996.

Kort na de bewuste bijeenkomst in Rotterdam verscheen in *Trouw* een groot interview met Kusters.⁸¹ Hieronder volgen enkele fragmenten:

Zijn joden minderwaardig?

'Het zijn niet mijn vrienden. Als ik zou zeggen dat ze minderwaardig zijn, kan ik daarvoor bestraft worden.'

Waarom zijn het niet je vrienden?

'Dat staat beschreven in de nationaal-socialistische partij-ideologie.'

Noem jij jezelf neonazi?

'Ik ben een nationaal-socialist. Neonazi is meer een scheldwoord. We zijn niet "neo", we zijn het voluit.'

Voor jou is het bestaan van de Holocaust een feit?

'Weet ik niet, ik ontken het niet, maar ieder moet voor zichzelf bepalen of het bestaan heeft. Je hebt ook mensen die geloven in kabouters of draken of het monster van Loch Ness. Ik ben er niet bij geweest. Ik ben van 1970.'

Het zijn zonder meer schokkende uitspraken. Maar er ontstaat beeldvorming die wel heel ver verwijderd is van de werkelijkheid. Kusters wordt ten tonele gevoerd als secretaris van de Nederlandse Volks-Unie, voorzitter van de Germaanse Jeugd en aan het woord gelaten over 'overal infiltreren en rekruteren', 'de beweging', 'de leiding', 'kaderscholing', 'de toekomstige staat na de machts-overname', 'terechtstelling van verraders van handlangers van het systeem'. Het stuk is een goed voorbeeld van geslaagd imponeergedrag van extreem-rechts.

Internationale banden van extreem-rechts blijken nieuws waarde te hebben en dat geldt ook voor de suggestie dat zulke banden bestaan. Hieronder volgen enkele voorbeelden van imponeergedrag dat hierop is gebaseerd.

Begin 1997 deelde Freling (CP'86) mee dat er een Nederlandse tak van Combat 18 zou zijn opgericht die zich ging richten op politieke tegenstanders van extreem-rechts.⁸² Combat 18 – 18 is een code voor de eerst en achtste letter van het alfabet, een 'A' en een 'H', ofwel Adolf Hitler – is een Engelse militante, neo-nazi-groep met gewelddadige aanhangers. De betrokkenheid van Combat 18 bij politiek en racistisch geweld noopte Scotland Yard ertoe in 1995 een speciale eenheid op te richten die belast werd met het volgen van gewelddadige rechts-extremisten.⁸³

Ten tijde van Frelings mededelingen over Combat 18 stond deze groep in de belangstelling vanwege betrokkenheid bij aanslagen met bombrieven. In werkelijkheid was er geen sprake van een Nederlandse tak van Combat 18, wel van imponeergedrag en een poging publiciteit te genereren. Veel publiciteit was er overigens niet, vermoedelijk omdat Combat 18 in Nederland relatief onbekend is.

⁸¹ *Trouw*, 15 november 1997.

⁸² *Algemeen Dagblad*, 15 maart 1997.

⁸³ Van Donselaar, 1995: 212.

In de zomer van 1997 trok een berichtje in het blad van CP'86 de aandacht van de media: de partij zou een afdeling in Vlaanderen hebben opgericht.⁸⁴ In werkelijkheid stelde de Vlaamse afdeling niets voor, maar door de belangstelling van de media werd haar betekenis flink overdreven. Een maand later kondigde de CP'86 aan dat bij de komende raadsverkiezingen in Kerkrade een Duitse neonazi lijstaanvoerder zou zijn. Het bericht trok nogal wat media-aandacht, wellicht vanwege het geduchte prestige van Duitse neonazi's. Maar veel electorale dreiging ging er op z'n zachtst gezegd niet van uit.

Neutraliseren

Door de negatieve stigmatisering en in het bijzonder het schandaliseren en criminaliseren lopen extreem-rechtse organisaties het gevaar te worden beschadigd. Teneinde de schadelijke effecten te neutraliseren kan een hele scala van reacties worden waargenomen.

Allereerst zijn er voorzorgsmaatregelen aan te wijzen, zoals het verborgen houden van informatie die tot negatieve stigmatisering kan leiden: een 'fout' oorlogsverleden bijvoorbeeld, of (neo-)nazistische sympathieën. Voorts zijn de vaardigheden van de voorman op het terrein van de *impression management* van belang: trachten zoveel mogelijk invloed uit te oefenen op hoe men overkomt. Dit wordt uiteraard ingewikkelder naarmate er meer woordvoerders zijn. Dit was bijvoorbeeld het geval in de verkiezingstijd in 1994 toen er vele lokale CD-lijsttrekkers waren. Het televisieprogramma *Achter gesloten deuren* (Willibrord Frequin) dat op 28 februari 1994 werd uitgezonden liet fragmenten zien van een 'briefing' door Janmaat. Hoe dienden de CD'ers de pers tegemoet te treden? Volgens Janmaat als volgt:

Spreek fatsoenlijk Nederlands. Gebruik geen schuttingtaal. Probeer dat u niet betraapt kan worden op uitspraken die een Officier van Justitie zouden kunnen verleiden tot het inzetten van een strafvervolging, want dat wil men maar al te graag doen...

Wellicht zou men het bedreigen van journalisten, zoals radicale rechts-extremisten wel plegen te doen, ook kunnen zien als een poging tot preventie. Naar onze mening is het echter plausibeler dergelijke bedreigingen primair te zien in het kader van 'nieuws creëren' en 'imponeren'.

Een andere preventieve maatregel is vermijding: contacten met de media zo veel mogelijk uit de weg gaan. Deze koers lijkt recent – na de verkiezingen van 1998 – te zijn ingezet door de VNN. Maar deze aanpak heeft uiteraard beperkingen, want een politieke partij kan zich niet altijd veroorloven perscontacten te mijden (in verkiezingstijd bijvoorbeeld).

En als de negatieve publiciteit een feit is? Een voor de hand liggende reactie is naar de rechter stappen, zoals in de ons omringende landen veelvuldig is gebeurd. In Nederland komt deze reactie maar weinig voor. Er wordt wel eens met juridische stappen gedreigd, maar de geschillen tussen journalisten en extreem-rechts worden niet vaak daadwerkelijk in de rechtszaal uitgevochten.

⁸⁴ *Rotterdams Dagblad*, 6 juni 1997; *Trouw*, 7 juni 1997.

In 1967 verscheen een uitvoerig artikel van Martin van Amerongen over ver- vlechtingen van de Amsterdamse top van de Boerenpartij met radicale ex- treem-rechtse netwerken.⁸⁵ De aangevallenen wensden niet met neonazisme in verband gebracht te worden, spannen een proces aan tegen Van Amerongen en *Vrij Nederland* en winnen dat.

In 1983 deed één van de oprichters van de Centruumpartij, Brookman, iets soortgelijks. *De Volkskrant* had geschreven dat hij aanwezig was geweest bij een zonnewende-feest in de tuin van de weduwe Rost van Tonningen. Volgens Brookman was dit niet het geval, hij trachtte via een Kort Geding zijn gelijk te halen. Die poging mislukte: zijn eis tot rectificatie werd door de Amsterdamse rechter afgewezen.⁸⁶

In 1984 trachtte Ton Hoogduin – zie voorgaande paragraaf Nieuws creëren – via de rechter rectificatie af te dwingen van *NRC Handelsblad*. Het dagblad had (op 11 januari 1983) beweerd dat Hoogduin – te midden van een groep Haagse voetbalsupporters op weg naar Ajax – antisemitische leuzen had gescandeerd. Zijn eis werd door de Rotterdamse rechtbank afgewezen.⁸⁷

In 1990 vorderde de Centrumdemocraten rectificatie van een artikel in *Elsevier*⁸⁸ waarin verband werd gelegd tussen de CD, de Moonsekte en neonazi's. De president van de Amsterdamse rechtbank wees de vordering af.⁸⁹

Het meest recente geval is de zaak van het Nederlands Blok tegen het *Nieuwsblad van het Noorden*, althans als we rechtspraak hier wat ruimer opvatten en ook de Raad voor de Journalistiek hiertoe rekenen. Deze zaak is reeds in het voorgaande aan de orde geweest. Het Nederlands Blok werd door de Raad in het gelijk gesteld. Het is, voorzover wij hebben kunnen nagaan, de enige recente zaak waarin extreem-rechts in het gelijk werd gesteld.

Meestal wordt de confrontatie (dan ook?) niet op deze manier aangegaan en wordt geprobeerd de schade op andere manieren te reduceren. Bagatelliseren is een veel gehanteerde counterstrategie wanneer rechts-extremistische acti- visten door militant gedrag de partij in opspraak hebben gebracht. Skinheads? Dat '... zijn eigenlijk doodgewone jongens die reageren op een losgeslagen cultuur', aldus een CD'er tegen een journalist die hem daarover had aange- sproken.⁹⁰ Bij diezelfde gelegenheid werd ook Janmaat ondervraagd over de haviken in de CD. Janmaat:

Wij hebben natuurlijk diverse mensen uit wat rechtser of – zo u wilt – ex- tremere hoek aangetrokken. Maar wanneer zij een paar jeugdzonden heb- ben begaan en geen zware veroordelingen hebben, kunnen ze bij ons ge- woon meedraaien, mits ze zich houden aan partijstandpunten.

Een jaar later werd Janmaat opnieuw door de media – in casu het *Algemeen Dagblad* – geconfronteerd met 'radicalen' in zijn partij. Dit keer ging het om

⁸⁵ *Vrij Nederland*, 17 juni 1967.

⁸⁶ *de Volkskrant*, 9 augustus 1983.

⁸⁷ Zie Rechtspraak Rassendiscriminatie, nr. 66.

⁸⁸ *Elsevier*, 10 maart 1990: 'De financiële banden van Eurorechts'.

⁸⁹ Zie Rechtspraak Rassendiscriminatie, nr. 247.

⁹⁰ *NRC Handelsblad*, 4 april 1992.

een skinhead die betrokken was geweest bij een zware mishandeling metodelijke afloop en om niemand minder dan Glimmerveen. Janmaat verdedigde zich als volgt:⁹¹

De CD is de enige echte oppositiepartij in Nederland die een vuist maakt tegen de verloedering. Zo'n partij heeft aantrekkingskracht en wij staan natuurlijk niet onwelgevallig tegen de komst van nieuwe leden. Hoe moeten we erachter komen dat iemand strafrechtelijke antecedenten heeft? De politie geeft niet thuis als we informatie trachten in te winnen. Het moet dan wel om een bekende crimineel gaan die op de voorpagina van de krant heeft gestaan willen wij daar op tijd achter komen.

In april 1998, vlak voor de kamerverkiezingen werd de CD-leider door *Vrij Nederland* ondervraagd over de betrokkenheid bij drugshandel van twee van zijn voormalige raadsleden. Janmaat:⁹²

U kunt van ons toch niet vragen dat wij ons afsluiten van de maatschappelijke ontwikkelingen, dat wij loepzuivere idealisten zijn. Wij zijn geen flexibele partij. Als de overheid zich al inlaat met drugssmokkel, zie de IRT-affaire, waarom zouden wij de heer Van der Spek dan niet mogen kandideren? Wij kijken hoe iemand het doet als raadslid. Als iemand het goed doet, maar niet helemaal brandschoon is dan zeuren wij daar niet over.

Anderen hebben zich op soortgelijke wijze verweerd tegen beschuldigingen van illegaal wapenbezit. Zo werd door de CP'86 eens verwezen naar de opmerkelijke uitspraken van de (toenmalige) Utrechtse politiefchef Wiarda, dat het voor winkeliers raadzaam was een knuppel te kopen en die onder de toonbank te leggen. Veel Nederlandse jongeren, zo meende CP'86, lopen nu eenmaal met wapens op zak, CP'86-ers dus ook.

Als de beschuldigingen berusten op 'fout' gedrag in het verleden dan wordt vaak het laatste sterk benadrukt. 'Het is zo lang geleden' (oorlog), het is een 'jeugdzonde' (stickers met hakenkruisen in bezit), 'hij denkt er nu anders over' (neonazisme), 'zou zoiets nu nooit meer doen' (runetekens, uniformen). 'Waarom mag een jongeman zich niet een beetje oriënteren' (rondkijken in nazistische organisaties als de Viking Jeugd en het Aktiefront Nationaal Socialisten). Men kan ook zijn toevlucht nemen tot de afleidingsmanoeuvre. Wanneer deze voorzien wordt van een pittig statement, is de kans van slagen groot. Pittige statements worden door de media nu eenmaal op prijs gesteld. Een goed voorbeeld is de desgevraagde reactie van Janmaat op het overmatig drankgebruik van het voormalige Amsterdamse CD-raadslid Hofman: 'Ja, ik zeg zo vaak tegen Hofman: Frans, zo veel drinken als Van Mierlo lukt je toch niet.' Dit standaardantwoord is veelvuldig gepubliceerd (en er werd nooit doorgevraagd).

Afleidingsmanoeuvres kunnen de vorm hebben van beschuldigen van anderen. Begin 1992 werd Nederland geconfronteerd met een reeks van racistische aanslagen. Van de zijde van de met geweld geassocieerde CD werd geopperd dat deze aanslagen het werk zouden kunnen zijn van de Binnenlandse Veiligheids-

⁹¹ *Algemeen Dagblad*, 8 juli 1993.

⁹² Geciteerd door *Vrij Nederland*, 4 april 1998.

dienst, of van 'de Turken zelf'.⁹³ Deze reactie is overigens niet typisch Nederlands. De Republikaan in Duitsland en het Franse Front National reageerden op soortgelijke wijze. Meer of minder openlijk werd gesuggereerd dat de gewelddadige acties waren opgezet met het doel extreem-rechtse politici in diskrediet te brengen.⁹⁴

Negatieve stigmatisering, met name schandalisering en criminalisering, kan ingrijpende gevolgen hebben voor de stabiliteit van extreem-rechtse organisaties. Een via de media in opspraak geraakte extreem-rechtse partij dient zich te matigen om een uittocht van ontevreden aanhangers (of zelfs een scheuring) te voorkomen. Het probleem is echter dat een matigende koerswijziging hetzelfde effect kan hebben. Gaat het om in opspraak geraakte personen, dan kan het probleem door extreem-rechtse leiders worden opgelost door middel van een interne zuivering. Om de partij te redden wordt de band met de betrokkene(n) verbroken. Zo werd het Amsterdamse CD-raadslid Graman in 1994 na de televisie-uitzending van *Deadline* uit de partij gezet.⁹⁵ Het probleem is uiteraard taaier als de leider zelf het middelpunt van kritiek is geworden, zoals in 1994 bij de Centrumdemocraten gebeurde door Janmaats reactie op het overlijden van Dales.

Exploiteren

De interne verhoudingen in extreem-rechtse gelederen kunnen sterk worden beïnvloed door publiciteit. Ervaren rechts-extremisten zijn zich hier van bewust en het komt dan ook vaak voor dat zij pogingen ondernemen om via publiciteit de interne verhoudingen te manipuleren. Schandalisering en criminalisering kunnen worden gevoed door van binnen uit belastende informatie te verschaffen over een interne politieke tegenstander of rivaal. Zo komt het nogal eens voor dat men elkaar voor 'fascist', 'racist' of 'nazi' uitscheldt. Als voorbeeld kan dienst doen het conflict in de Centrumpartij in 1984. Via de media scholden de kemphanen elkaar om het hardst voor 'fascist' uit en beschuldigden elkaar ervan kind aan huis te zijn bij de weduwe Rost van Tonningen.

Ruziemakende rechts-extremisten die met modder naar elkaar willen gooien, kunnen vaak rekenen op royale attentie van journalisten. Vaak, maar niet altijd. NVU-leider Glimmerveen heeft in de jaren zeventig bij herhaling persberichten verspreid met rancuneuze aanvallen op politieke tegenstanders uit eigen kring. Veel van deze veelal persoonlijk getinte informatie is niet door de nieuwsmedia gepubliceerd.

Rinke van den Brink vertelde over dit verschijnsel aan het *Algemeen Dagblad*.⁹⁶

⁹³ Zie Van Donselaar, 1993: 11.

⁹⁴ Zie Van Donselaar, 1995: casus Duitsland en Frankrijk, respectievelijk Carpentras en Mölln.

⁹⁵ Zoiets kan op twee manieren: daadwerkelijk en definitief of tijdelijk en voor het oog van de wereld. Van beide zijn voorbeelden te geven.

⁹⁶ *Algemeen Dagblad*, 10 april 1997.

Een van de mooie dingen van dit wereldje is dat er ontzettend uit de school geklapt wordt. De machtsstrijden die binnen extreem-rechts worden uitgevochten, zijn vaak kostelijk en voor mij heel vruchtbaar.

Van den Brink krijgt niet zelden anonieme documenten toegezonden, die hem worden toegespeeld om iemand ten val te brengen. Van den Brink:

Zolang het niet strijdig is met mijn journalistieke belang publiceer ik gewoon. Bij elk stuk dat je schrijft heeft wel iemand voordeel.

Glimmerveens verkiezingsdeelname in 1974 ('Den Haag blank en veilig') bezorgde zowel de NVU als hemzelf landelijke bekendheid. Op dat moment was Glimmerveen geen voorzitter van de NVU en in zekere zin zelfs een outsider.⁹⁷ De naamsbekendheid die Glimmerveen de NVU had bezorgd kon vervolgens door hem worden geëxploiteerd: de toenmalige NVU-voorzitter werd ten val gebracht en Glimmerveen volgde hem op.

Van dergelijke exploitatie zijn meer voorbeelden te geven. Door de televisie-uitzending van *Reporter* (26 februari 1993) werden interne conflicten (Janmaat en Vreeswijk, Janmaat en Glimmerveen) op de spits gedreven. Het verschaftte Janmaat argumenten om zich van zijn rivalen te ontdoen. Eenzelfde proces voltrok zich in de CP'86 in het najaar van 1996. Door twee televisie-uitzendingen van *Netwerk* werden de criminele, nazistische tendensen binnen de CP'86 belicht. Deze tendensen kwamen in hoofdzaak voor rekening van het Rotterdamse raadslid Freling. Het partijbestuur greep de gelegenheid aan om Freling uit de partij te zetten. Daarbij ging het in werkelijkheid niet alleen om het nazisme van Freling, maar ook – of misschien wel des te meer – om zijn eigenzinnigheid. Freling voerde namelijk al tijdenlang een eigen koers en trok zich vrijwel niets aan van bestuursbeslissingen. *Netwerk* verschaftte het partijbestuur een stok om de hond te slaan.

3.4 Slot: conclusies en discussie

De rol van de media is over het algemeen een onderschatte factor bij het doorgronden van extreem-rechtse organisaties. Het is niet vaak voorgekomen dat een verkiezingsoverwinning (of -nederlaag!) van een extreem-rechtse partij wordt toegeschreven aan beïnvloeding door de media. Veelal wordt de rol van de media in opsommingen van mogelijke oorzaken niet eens genoemd of hooguit zijdelings aangestipt. Dit zou gerechtvaardigd zijn als men meent dat de media slechts een 'registrerende' rol vervullen.

Naar onze mening is het verschijnsel extreem-rechts sterk verweven met de media, althans met de wijze waarop de media van het verschijnsel verslag doen. Extreem-rechtse partijen hebben de media nodig en trachten de berichtgeving ten eigen bate te beïnvloeden. Vaak komt het laatste neer op pogingen de schade beperkt te houden.

⁹⁷ Zie Van Donselaar, 1991: hoofdstuk NVU.

Maar omgekeerd kunnen de media het nieuws dat aan extreem-rechtse zijde wordt geproduceerd niet negeren. Veel journalisten trachten bovendien een bijdrage te leveren aan de bestrijding van extreem-rechtse verschijnselen, door te onthullen, te ontmaskeren en zodoende het uitlokken van justitiële maatregelen.

Extreem-rechtse organisaties worden geconfronteerd met een pressie van buitenaf, vaak in de vorm van (een dreigende) repressie van overheidszijde. Bij deze druk die op extreem-rechtse organisaties wordt uitgeoefend zijn de media een cruciale, niet weg te denken factor. De interactie met de media heeft het karakter van een conflict en daarin wordt het *impression management* van extreem-rechtse leiders op de proef gesteld. De vraag hoe aan het probleem van de druk van buitenaf het hoofd moet worden geboden, stelt extreem-rechtse politici vaak primair voor de vraag: hoe om te gaan met de media? Wat kan wel en wat niet hardop worden gezegd? Hoe te reageren op beschuldigingen? Door de media worden extreem-rechtse verschijnselen niet slechts geregistreerd, maar ook beïnvloed en soms zelfs ingrijpend beïnvloed.

Een niet onbelangrijke vraag is: in hoeverre kunnen aan de diverse benaderingen van extreem-rechts remmende dan wel stimulerende effecten worden toegekend?

Allereerst de remmende effecten. Het is denkbaar dat doodzwijgen van extreem-rechtse politieke partijen uit oogpunt van bestrijding effectief is. Maar deze aanpak is niet realiseerbaar zonder de persvrijheid aan te tasten. Zouden de kosten dan niet veel hoger worden dan de baten? Bovendien is het onwaarschijnlijk dat over de strategie van doodzwijgen bij de media consensus kan worden bereikt. Maar zoals reeds werd gezegd: het is vooral ook een hypothetische aangelegenheid. Van systematisch doodzwijgen is geen sprake geweest, hooguit van een veelal luidruchtig debat over doodzwijgen. Wat wel heeft plaatsgevonden is partieel doodzwijgen en dit was gericht op, of – zo men wil tegen – een specifieke uiting van extreem-rechts: de verbreiding van de extreem-rechtse, racistische ideeënwereld.

Negatieve stigmatisering kan schadelijk zijn voor extreem-rechtse formaties. Aantoonbaar is in ieder geval dat dergelijke berichtgeving van invloed kan zijn op de sociale cohesie binnen extreem-rechtse groepen. Negatieve publiciteit, in het bijzonder criminalisering, hoeft geen oorzaak te zijn van onderlinge spanningen, maar kan dergelijke spanningen aanzienlijk doen oplopen. Zo sterk zelfs dat de conflicten tot onoverbrugbare tegenstellingen leiden en de groep uiteenvalt. Bij een aantal belangrijke splitsingen hebben de media zo'n rol gespeeld: de Centruumpartij begin jaren tachtig, het Nederlands Blok als afsplitsing van de CD begin jaren negentig en de breuk in CP'86 in 1996-1997. Verder bestaat er verband tussen negatieve stigmatisering – vooral schandaliseren en criminaliseren – en repressie. Deze benaderingen dragen bij aan het ontstaan van een klimaat waarin discussies over repressieve maatregelen tegen extreem-rechts gedijen en dat is – zo zou men kunnen stellen – het voorportaal van daadwerkelijke maatregelen tegen extreem-rechts.

Door negatieve stigmatisering kunnen aanhangers worden afgeschrikt, zoals kaderleden die het voor gezien houden. Het is – tenslotte – aannemelijk dat ook kiezers en potentiële kiezers kunnen worden afgeschrikt door negatieve publiciteit over extreem-rechts, maar deze aanname is meer een beredeneerde veronderstelling dan een onderzoeksresultaat.

Dan de stimulerende factoren. Het is plausibel dat stimulerende effecten worden beïnvloed door het al dan niet slagen van counterstrategieën van extreem-rechtse zijde. Tegenover 'doodzwijgen' en 'bagatelliseren' van de media staan 'nieuws creëren' en 'imponeren' van extreem-rechtse zijde. Het succes van deze counteraanpak hangt, zoals we hebben gezien, af van de inventiviteit en ook van de bereidheid en geneigdheid van rechts-extremisten om te schokken. Vooral dit laatste is nogal eens succesvol, dat wil zeggen: het levert rechts-extremisten veel publicitaire aandacht op. Een gevolg hiervan is dat de (getalsmatige) betekenis van kleine, soms zeer kleine extreem-rechtse groepen maar al te gemakkelijk kan worden overschat.

Via allerlei vormen van neutralisering wordt door rechts-extremisten getracht de door negatieve publiciteit opgelopen schade te beperken. Om rectificatie af te dwingen kan men naar de rechter stappen, maar deze gang wordt – anders dan bijvoorbeeld in België en Frankrijk – door extreem-rechts zelden gemaakt. Van de concrete gevallen waarin dit wel is geschied liepen de meeste voor extreem-rechts slecht af. Andere manieren van neutralisering zijn lastig op hun effecten te beoordelen, maar het lijkt ons aannemelijk dat extreem-rechtse partijen het meest gebaat zijn bij neutrale, objectieve berichtgeving. Als argument kunnen de evident schadelijke effecten van de andere soorten publiciteit worden aangehaald. Hoe dan ook, de veelgehoorde opvatting als zou extreem-rechts gebaat zijn bij ongeacht welke publiciteit dan ook, is aantoonbaar onjuist.

4 Racisme, extreem-rechts en internet

4.1 Inleiding

Het internet werd geboren in de Koude Oorlog ten tijde van de Cubaanse raketencrisis.¹ Het Amerikaanse ministerie van Defensie wilde een computernetwerk bouwen dat een aanval met atoomwapens zou kunnen weerstaan. Het zou tot 1974 duren totdat voor het eerst de naam *internet* werd gebruikt. Weer tien jaar later verdween het militaire deel van internet omdat het Pentagon een eigen computernetwerk in gebruik nam. De eerste Nederlandse aansluiting dateert van 1989 en nog geen tien jaar later hebben 1,3 miljoen Nederlanders toegang tot internet, dat is 7,8% van de bevolking.² In maar liefst 760.000 Nederlandse huishoudens is een aansluiting op internet. De internetaansluitingen zijn in een jaar tijds verdubbeld en het ziet ernaar uit dat deze groei zich voorlopig verder zal ontwikkelen. Nederland is een 'middenmoter': in de Scandinavische landen is tussen de 20 en 30% van de bevolking aangesloten, in Groot-Brittannië bedraagt dit percentage 10, in Duitsland 7 en in Frankrijk minder dan 2. In de VS is maar liefst 25% van de bevolking *online*.

Het nieuwe medium internet is voor racisme en rechts-extremisme van bijzonder belang. In de eerste plaats vanwege de beperkte toegang van racisme en rechts-extremisme tot de 'reguliere' media; de behoefte aan 'eigen media' wordt hierdoor vergroot en internet kan voor een deel in die behoefte voorzien. Een tweede reden is het internationale karakter van internet, dat nauw aansluit bij de grensoverschrijdende kenmerken van racisme en rechts-extremisme. Een derde reden wordt gevormd door de (vooralsnog) beperkte mogelijkheden om racisme en extreem-rechts van internet te weren.

Uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet kunnen op verschillende manieren in categorieën worden verdeeld. Het (theoretische) gebruik van het medium kan als volgt worden onderscheiden:

- *ideologisch*: de verbreiding via internetsites van opvattingen en denkbeelden;
- *communicatie*: via elektronische post, discussie- en nieuwsgroepen;
- *commercieel*: digitale postorderbedrijven;
- *mobilisatie*: via internet kunnen activisten worden gemobiliseerd.

Deze functies kunnen ook in combinaties voorkomen, zoals we zullen zien. Niettemin ligt het *accent* hier op het World Wide Web (WWW) en dus in mindere mate op de andere functies van internet (E-mail, de elektronische post, Internet Relay Chat, het 'babbelboxgedeelte', Usenet, het prikbordgedeelte met nieuws-

¹ Dossier internet, *de Volkskrant*, 1998.

² Aldus een onderzoek dat NIPO samen met provider Media Plaza heeft uitgevoerd, mei 1998.

groepen). Dit accent is het logische gevolg van de toegankelijkheid van de verschillende delen van internet, alsmede van de noodzaak ons onderzoek af te bakenen. In de (openbare) nieuwsgroepen kan men veelvuldig uitingen van racisme aantreffen, ook in Nederlandse context. Het verwerven van inzicht in deze problematiek is wenselijk. Het vergt echter specifiek en vooral arbeidsintensief onderzoek, dat niet in het kader van ons onderzoek kon worden verricht.

Om hoeveel websites gaat het? De laatste jaren is regelmatig de vraag opgeworpen hoeveel racistische websites er zijn. Zo wordt er in maart 1997 in het blad *Justice* melding gemaakt van meer dan 50 antisemitische websites.³ De *New York Times* haalt de Anti Defamation League aan: minstens 250 websites zijn hate sites en dus racistisch.⁴ Twee dagen later citeert de *New York Times* het Simon Wiesenthal Center: het aantal hate sites zou in een jaar tijds zijn verdubbeld tot 600: 94 racistische, 87 neonazistische, 35 onder de noemer 'white supremacy' en op 51 websites zou worden aangezet tot terrorisme.⁵

Racisme en rechts-extremisme op internet kunnen diverse gedaanten aannemen. Zo bestaat er bijvoorbeeld een website waar men terecht kan voor de tekst en bladmuziek van het Horst Wessel-lied. Wie dit lijflied van de nazi's wil horen kan kiezen uit enkele geluidsfragmenten.

The screenshot shows a web browser window titled "The Horst Wessel Song Words and Music - Microsoft Internet Explorer". The page content includes the title "Horst Wessel" and the subtitle "Well-known soldiers song". It features musical notation and lyrics in German. The lyrics are: 1. Die Fahne hoch die Reihen fest geschlossen, 2. Die Straße frei den braunen Batallionen, 3. Zum letzten Mal wird nun Appell geblasen, 4. Die Fahne hoch die Reihen fest geschlossen. Below this, there is more musical notation and lyrics: S. A. marschier mit ruhig festem Schritt, Die Straße frei dem Sturmabteilungsmann, Zum Kampfe steh'n wir alle schon bereit, S. A. marschier mit ruhig festem Schritt. Further down, it says: Kam'raden die Rotfront und Reaktion erschossen, Es schau'n auf's Hackenkreuz voll Hoffnung schon Millionen, Bald flattern Hitler-fahnen über allen Straßen, Kam'raden die Rotfront und Reaktion erschossen. At the bottom, it says: Marschier'n im Geist in unsern Reihen mit, Der Tag für Freiheit und für Brot bricht an, Die Knechtschaft dauert nur mehr kurze Zeit, Marschier'n im Geist in unsern Reihen mit.

³ *Justice*, March 1997, nr. 12.

⁴ *New York Times*, October 22, 1997.

⁵ *New York Times*, October 24, 1997.

Uitingen van racisme en extreem-rechts op internet kunnen op diverse manieren worden ingedeeld. Een uitgebreide indeling is die van *Hatewatch*, een instelling die racistische en extreem-rechtse websites inventariseert:⁶

Hate by category:

• White supremacy	• Christian identity
• Racist music	• Black racism
• Racist skinheads	• Anti-gay
• Neo-nazism	• Anti-christian
• Antisemitism	• Anti-muslim
• Holocaust denial	• Anti-arab

Een andere is van *The Nazism Exposed Project*, eveneens een website met een inventarisatie van racistische en extreem-rechtse sites:⁷

• Electoral/political	• Music and surplus
• Major domains	• Nationalistic skinheads
• Individual groups/organizations/
personal pages	• Religious/KKK
• Magazines/books/news	• Revisionism

Wij hebben beide indelingen gecombineerd en komen tot de volgende hoofdcategorieën.

Racisme en extreem-rechts op internet
<ul style="list-style-type: none"> • Politieke partijen • Neonazistische organisaties of netwerken • Nationalistische skinheads • Digitale postorderbedrijven • Historisch revisionisme • Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus • Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

Deze typologie wordt in de volgende paragraaf nader ingevuld. Daarna zal worden ingegaan op de respons op uitingen van rechts-extremisme en racisme op internet.

⁶ Zie <http://hatewatch.org/category.html>.

⁷ Zie <http://www.cs.uit.no/~paalde/nazismexposed>.

4.2 Racisme en extreem-rechts op internet: een typologie

Extreem-rechtse politieke partijen

De meeste extreem-rechtse politieke partijen hebben websites. Zij dienen als visitekaartje en zijn bestemd voor de verbreiding van de partijstandpunten en -ideologie, nieuws, de activiteitenagenda, commentaren en interne en externe communicatie. Vaak wordt verwezen naar de websites van bevriende partijen. Zo verwijst het Franse Front National naar de Italiaanse MSI.

De diversiteit is groot. De ongeveer vijftientig websites van de Oostenrijkse FPÖ zijn over het hele land uitgewaaierd en hebben een lokale invulling gekregen: vier afzonderlijke 'seiten' in Wenen, twee in Salzburg, drie in Steiermark enzovoort. Het Front National daarentegen heeft minstens zoveel sites maar die zijn veel meer gecentraliseerd. 'Bienvenue au Front National', zo opent de homepage van het FN:⁸

Loin de la censure et du boycott médiatique le site Web du Front National est un outil d'information pour tous ceux qui veulent découvrir, mieux connaître ou simplement communiquer avec le mouvement de Jean-Marie Le Pen.

Vervolgens kan men naar de volgende secties: Communiqués, Organisation, Programme, Permanences, Cercles, Jeunesse, Discours, Photos, Qui sommes-nous?, Balade sur Internet.

De omvangrijke websites van de FPÖ en het Front National zijn een afspiegeling van hun grote omvang; zij zijn de grote extreem-rechtse partijen in West-Europa. Maar de omvang van de website is geen betrouwbare indicatie van die van de partij, want ook kleine extreem-rechtse partijen blijken omvangrijke websites te kunnen hebben. Een goed voorbeeld is het Britse National Front ('for race and nation'), een kleine partij die er niettemin diverse homepages op na houdt (een aparte voor de jeugd bijvoorbeeld) en een grote hoeveelheid informatie op het net heeft gezet.

De grote extreem-rechtse partijen in de Bondsrepubliek, de Republikaner, de NPD en de DVU hebben sedert 1996 websites en sindsdien hebben zij hun 'Seiten' flink uitgebreid. De NPD en de JN (Junge Nationaldemokraten) waren de eerste in februari 1996 en hadden begin 1998 elk vijf homepages. De Deutsche Volksunion (DVU) van Gerhard Frey is sedert begin september 1996 op internet present en dat geldt ook voor Frey's uitgeverijen. De Republikaner ('sozial - patriotisch - ökologisch') hebben net als de Oostenrijkse Freiheitlichen veel lokale 'Homeseiten'; in juni 1998 waren het er ongeveer twintig. Daarnaast zijn er homepages voor de partijtop en voor afzonderlijke groepen: vrouwen, jongeren, studenten en ambtenaren. Op een van de secties wordt het bijzondere belang van internet benadrukt:⁹

Da die Bürger in Deutschland über andere Medien meist keine, sinnverstellenden oder falsche Informationen über unsere Partei bekommen, suchen

⁸ Zie <http://www.front-nat.fr/index.html>.

⁹ Zie <http://www.rep.de/mit0003.htm>.

sie im freien und offenen Internet nach solche Informationen. Deshalb sollten wir bemüht sein, wahrheitsgetreue und sachlich richtige Informationen ins Internet zu stellen.

Vanaf 1995 hebben het Vlaams Blok en de Vlaams Blok Jongeren websites die sedertdien fors zijn gegroeid. De Vlaams Blok Jongeren openen met een waarschuwing:¹⁰

Deze site kan bij onverdraagzamen een hartaanval teweegbrengen. Indien u de vrije meningsuiting niet gunstig gezind bent, dan is deze site niets voor u.

Via de sectie 'aanbevolen websites' van de Vlaams Blok Jongeren kan men naar de internetdomeinen van de Republiken, het Front National en de FPÖ.

Ook de Nederlandse extreem-rechtse partijen hebben homepages. Hieronder zullen zij de revue passeren.

Centrumpartij'86

In Nederland zag de CP'86 – toen nog Nationale Volkspartij/CP'86 geheten – als eerste kans een eigen homepage te verwerven. Dat gebeurde in 1995 door CP'86-bestuurder Mudde. De relatie tussen de partij en diverse, achtereenvolgende providers is complex en wordt gekenmerkt door allerlei pogingen van de CP om de providers om de tuin te leiden.

Op de homepage was een keltisch kruis afgebeeld met aan weerszijden leeuwen. Daaronder: 'Nationale Volkspartij/CP'86, eigen volk eerst'. In het welkomstwoord viel te lezen:

Net toen de multi-kulti maffia dacht dat het veilig was op het net, biedt de NVP u de kans kennis te maken met de elektronische strijd voor het Volk en Vaderland.

Er waren onder andere de volgende secties: partijinformatie, activiteiteninformatie, de *Revolutionaire Nationalist* (het partijblad), elektronische post en bevriende organisaties.

Bij de partijinformatie werd men geattendeerd op de 'CP-winkel', waar naast propagandabrochures, Keltische kruisen, stickers ('klevers') en T-shirts (T-hemden) te koop werden aangeboden. Een van de T-hemden had als opschrift 'Kok, Pronk en Bolk, het zijn allen verraders van het eigen volk'. De winkel werd beheerd door Mordaunt en belandde ten tijde van de scheuring in de CP'86 in wat werd genoemd 'een onduidelijke situatie'. Mordaunt was geroyeerd. De bezoeker werd aangeraden met bestellingen te wachten 'tot de situatie weer duidelijk is'.

De website bevatte voorts een Meldpunt Volksvijandige Activiteiten. Daar kon men terecht met informatie over politieke tegenstanders van extreem-rechts. Dit was een vervolg op soortgelijke oproepen in het partijblad *De Revolutionaire*

¹⁰ Zie <http://www.vbj.org/waarsch.htm>.

Nationalist. Later publiceerde de partij namen en privé-adressen van politici van GroenLinks.

De bevriende organisaties zijn aanvankelijk verdeeld in Dietsland en Buitenland. Tot Dietsland behoorden bijvoorbeeld Vlaams Blok en Voorpost, terwijl op de sectie Buitenland bladen van de NPD en British National Party voorkwamen. Eind '96, begin '97 onderging CP'86 een ingrijpende gedaanteverandering. Na de scheuring was de situatie als volgt. Mordaunt en Freling gingen door met de CP'86. De groep radicaliseerde, de Dietse trekken raakten op de achtergrond om plaats te maken voor een meer neonazistisch profiel. De andere groep (Beaux, Hoogstra en De Boer) richtte een nieuwe partij op: de VolksNationalisten Nederland. De VNN was een in vergelijking met de andere factie relatief gematigde extreem-rechtse partij met Dietse trekken. Van belang is verder dat de uitgesproken Diets georiënteerde Mudde de partij verliet om zich samen met een andere ex-CP'86-er, Rüter, op Voorpost te gaan richten.¹¹

Deze ontwikkelingen waren van invloed op de website van CP'86 en leidden ook tot het ontstaan van een nieuwe, namelijk die van de VNN (waarover aanstonds meer).

In ieder geval was 'de situatie weer duidelijk': Mordaunt was terug en had zelfs het roer overgenomen. De winkel ging weer open, maar nu Mudde weg was heetten de klevers weer stickers en het T-hemd weer T-shirt. De opdruk is onveranderd: 'eigen volk eerst'. Verder zien we de site van de CP'86 radicaliseren. Bij 'andere organisaties' kon men begin 1998 ook Resistance aanklikken, het bedrijf dat muziek met racistische teksten verkoopt. Op de CP'86-site wordt deze mogelijkheid voorzien van een waarschuwing:

Het is volgens de Nederlandse wetgeving niet toegestaan meer dan 1 exemplaar van een cd, muziekcassette of videoband in uw bezit te hebben.

In mei 1998 werd de linklijst verder uitgebreid met onder andere Alpha Headquarters Website, National Alliance en Nationaler Widerstand. Er werd, met andere woorden, verwezen naar openlijk neonazisme. Het heeft maar kort geduurd. In juni werd de website van CP'86 aanzienlijk versoberd. De bezoeker werd nu ontvangen met artikel 1 van de grondwet en met een foto van een spandoek: 'vrijheid van meningsuiting, ook voor Centrumpartij'86'. De secties zijn drastisch gesaneerd. De winkel is weer gesloten en ook de linklijst is geschrapt en de verwijzingen naar andere sites weer verdwenen. Er resteren nog maar vier secties: 'wat is CP'86', 'partijprogramma', 'lidmaatschap' en 'E-mail'. Wie de laatstgenoemde mogelijkheid kiest leest: 'sorry, geen e-mail adres'. Men wordt verzocht desgewenst schriftelijk contact op te nemen met één van de drie bestuurders, maar ook dat is inmiddels achterhaald. In juni 1998 hebben Mordaunt en Teijn zich bij de Kamer van Koophandel als bestuurder laten uitschrijven zodat op papier alleen Freling is overgebleven.

In oktober 1998, nog voordat de partij door de Amsterdamse rechtbank werd verboden, verdween de homepage van het net.

¹¹ De Belgische organisatie Voorpost heeft een bescheiden website.

Centrumdemocraten

Begin 1996 vervoegde een CD'er zich bij de in Almere gevestigde internetprovider The Internet Plaza (TIP) met het verzoek om een internetadres. Het verzoek werd door TIP afgewezen.¹² In april van dat jaar probeerde de CD het opnieuw, nu via iemand op persoonlijke titel. Deze keer lukte het wel en later in april werd tijdens een televisieuitzending duidelijk dat de CD zich een plaatsje had verworven op internet. Het ging om een bescheiden homepage met telefoonnummers, informatie over lidmaatschap en een afgedrukt pamflet: 'Is voor u de maat ook vol?'

De provider werd prompt overstelpt met protesten. Omdat TIP niet met de CD geassocieerd wilde worden en de CD via slinkse wegen de site had bemachtigd besloot TIP maatregelen te nemen: eind april 1996 werd de website van de CD geblokkeerd.

Later dat jaar slaagde de CD erin een eigen website te starten bij de provider waar ook de CP'86 onderdak had gevonden. Onder 'CD Digitaal!' staat een keuzemenu: 'informatie', 'CD-info's', 'partijprogram', 'wordt ook lid', 'het parlement'. De site werd buitengewoon sober gevuld. Er is bijvoorbeeld geen e-mail mogelijk. De sectie CD-info's bestaat uit een tekstje – 'Is ook voor u de maat vol?' – van ongeveer vijftientig regels dat wordt afgesloten met de leus 'stem CD uit zelfverdediging'. Bij de sectie partijlidmaatschap worden enkele telefoonnummers gegeven. De secties programma en parlement bevatten slechts het zinnetje 'wegens werkzaamheden & verbeteringen tijdelijk niet toegankelijk'. Ook de sectie 'informatie' beslaat slechts een paar regels. Aangeraden wordt een recente versie van 'Netscape' te gebruiken en verder: 'onze partij is continu in beweging en dus actualiseren wij ook onze internet pagina's met enige regelmaat'. Opmerkelijk genoeg is dit laatste niet gebeurd want de website is nagenoeg onveranderd gebleven.

De enige verandering bestond uit een kraak door een aanhanger van CP'86. Hij plaatste daarin een foto van Janmaat tussen een groep Surinamers en de zin: 'Stem vooral geen CD uit zelfverdediging, maar stem op CP'86.'¹³ De gekraakte pagina, een kopie van de originele 'CD Digitaal!', leidde tot verdere verslechtering van de relatie tussen beide partijen. Overigens bleek bij die gelegenheid dat de leiding van beide partijen slecht op de hoogte was van hun internetactiviteiten. Janmaat beweerde dat Nederlandse providers hem altijd hadden geweerd, wat onjuist was en Mordaunt bleek niet te weten dat zijn partij een homepage had.¹⁴

In diezelfde tijd opende de CD naast 'CD Digitaal!' een nieuwe website. De nieuwe homepage was ondergebracht bij de Amerikaanse provider Geocities. Op deze site werden heel wat meer activiteiten ontplooid dan op 'CD Digitaal!'

¹² *de Volkskrant*, 27 april 1998.

¹³ *Trouw*, 2 oktober 1997.

¹⁴ *Trouw*, 2 oktober 1997.

De CD-nieuwsbrief verscheen voortaan ook op deze site. In die van 9 oktober worden de rivaliserende partijen aan een beschouwing onderworpen. Nieuwkomer VNN is volgens de CD een product van de overheid, in casu de BVD, want 'de heren Beaux en Ruitenberg hebben voortdurend de verdenkingen tegen zich gehad'. Over de VNN wordt spottend opgemerkt:

Een minuscuul optredend partijtje met de bedoeling de aandacht wat van de CD af te leiden. Nu mag dat publicitair geen onmogelijkheid zijn, want de slaafse pers voert de opdrachten van de overheid nauwkeurig uit. Als de VNN in de pers moet, dan moet dat.

Over de CP'86 werd ietwat vriendelijker gesproken. Die partij is in de ogen van de CD vooral slachtoffer. De strafrechtelijke vervolging van CP'86 is, zo meent de CD, in een stroomversnelling gebracht omdat de BVD zijn greep op deze partij heeft verloren. Daarmee is de samenwerking tussen CP'86 en CD van de baan, want de CD kan zich niet veroorloven samen te werken met een partij die door de overheid gebrandmerkt is als een criminele organisatie. Vervolgens wordt de hengel uitgeworpen:

De CD blijft nog steeds openstaan voor CP-leden die serieuze politieke activiteiten beogen. Als zij met een andere instelling komen dan oud-voorzitter Ruitenberg, die de CD wilde instabiliseren zoals hij dat ook bij de CP heeft gedaan, zijn zij van harte welkom. Bedacht moet worden dat het geen kunst is een partij te verbieden, maar een politieke opgave invloed uit te oefenen op het beleid. Voor dat laatste is de CD beter in stelling gebracht dan de CP.

Bij de nieuwste website kon men begin 1998 ook terecht voor het 'Partijprogramma Verkiezingen Tweede Kamer 1998, Trouw aan rood wit blauw!', een stuk van ongeveer 27 bladzijden. Eén en ander werd samengevat in 'Ons tien punten programma'. De volgorde van de opgesomde punten is overigens tamelijk misleidend – het tweede 'benzine f 1,50', het zevende 'verbeteren rioleringen' en het tiende punt 'stop vreemdelingenstroom' – want het programma zelf is van begin tot eind bezaaid met anti-minderhedenstandpunten.

De CD-nieuwsbrief van 16 februari 1998 was voor een belangrijk deel gewijd aan de aanstaande verkiezingen. Vooral de wijziging van de Kieswet die voorziet in een verzwaring van de handtekeningeneis werd onder vuur genomen. Gesproken wordt van 'de zoveelste wetswijziging om de CD te treffen' die afkomstig is van de 'wetsamateurs' in de Tweede Kamer. Kort na de Kamerverkiezingen van 1998 is deze website van de Centrumdemocraten plotseling verdwenen. Rest nog de andere, waar op het keuzemenu nog steeds 'het parlement' staat: 'wegens werkzaamheden & verbeteringen tijdelijk niet toegankelijk'.

VolksNationalisten Nederland

De VNN heeft sinds november 1997 een eigen website via de Britse provider Demon. Bovenaan zijn de letters VNN groot in oranje uitgevoerd met aan weerszijden rood wit blauwe vlaggen. Op de achtergrond klinkt het Wilhelmus en om de leuze 'Laat ons Nederland niet leegplunderen!' kan men niet heen. Dergelijke slogans kan men op diverse plaatsen op de website aantreffen: 'Nederland is leeg en moet vol want wij zijn tolerant', 'Hand in hand terug naar eigen land', 'Kom op, maak een vuist! Durf op de komen voor uw eigen Nederland!' En bij de

telefoonnummers van contactpersonen: 'wilt u later bestuurd worden door een moslimregering? Bel dan niet!'

In de sectie 'wat is VNN?' wordt geschetst hoe de partij is ontstaan:

VNN is opgericht begin 1997 en is ontstaan uit een opsplitsing van CP'86. CP'86 heeft tien jaar lang bestaan uit twee kaders met elk hun eigen ideologie: 'extreem-rechts' en 'volksnationaal-democratisch'. Het naar elkaar toewerken heeft enkel geleid tot nog grotere verschillen. De kleinste groep kaderleden wilde steeds extremer terwijl de meeste anderen zich steeds gematigder opstelden. Deze laatste groep heeft nog geprobeerd een fusie aan te gaan met de CD, hetgeen mislukte omdat de CD ten koste van alles een éénmanspartij wilde blijven. Wij zijn van mening dat éénmanspartijen nooit uit kunnen groeien tot een grote partij met waarde, kennis en slagvaardigheid. Hiermee kwam de weg vrij voor een totaal nieuwe partij met vele nieuwe ideeën.

Voor deze 'nieuwe ideeën' kan men terecht in de sectie 'wat wij willen'. Het aldaar ontvouwde programma opent met de langste paragraaf: 'vreemdelingenbeleid'. De VNN wil – onder andere – afwijzing van de multiculturele samenleving, terugzending van illegale en criminele vreemdelingen, een verbod op gezinshereniging en gezinsvorming, vermindering van de sociale uitkering voor vreemdelingen, strengere naturalisatiewetgeving, terugkeerpolitiek voor niet-Europese vreemdelingen.

Maar ook in diverse andere paragrafen duikt het 'vreemdelingenbeleid' op. Zo pleit de VNN bij 'gezin' voor fiscale voordelen voor Nederlandse gezinnen en bij 'criminaliteit' voor onmiddellijke uitwijzing van criminele vreemdelingen. In het onderwijs mag van de VNN alleen les worden gegeven in de Nederlandse taal, 'tenzij het taalonderwijs betreft zoals Duits (...)'. Het geschiedenisonderwijs moet weer Nederlands worden, 'geschiedenis is meer dan alleen de 2^e wereldoorlog en achtergronden van de islam. Geschiedenis is een rijk erfgoed van onze voorouders.' Ook ziet de VNN graag de 'multiculturele aanpassingen' op scholen verdwijnen, 'dus geen hoofddoekjes om tijdens zwemles en gymnastiek'.

Onder de groeiende sectie 'partijblad' is een aantal artikelen te vinden uit *Volksnationalisten Nederland*, bijvoorbeeld 'Blik op links', waarin een CP'86-traditie wordt voortgezet: 'onderzoek naar extreem-linkse en multiculturele ondermijning van de Nederlandse samenleving'.

De sectie 'spotprenten' bevat volgens de VNN 'bijzonder mooie spotprenten die de waarheid vertegenwoordigen'. Het gaat om een serie racistische – en naar wij inschatten strafwaardige – cartoons.¹⁵

In de sectie 'nieuws' worden actuele gebeurtenissen van commentaar voorzien, bijvoorbeeld het verloop van de verkiezingen in 1998.¹⁶ 'Vraagbaak' is een communicatiesectie waarin aan de VNN gestelde vragen worden beantwoord. Zo vroeg Wim uit Amsterdam op 18 november 1997 hoe de VNN heel Nederland blank wil maken. Het antwoord, onder verwijzing naar de sectie 'wat willen wij':

¹⁵ Er is aangifte gedaan door het Landelijk Bureau Racismebestrijding (LBR).

¹⁶ Zie voor VNN-commentaar hoofdstuk 2 paragraaf vijandige betrekkingen.

Dat hebben wij nooit gezegd of geschreven. Helemaal blank maken is onmogelijk. Denk maar eens aan adoptiekinderen of bestaande gemengde huwelijken en meer van zulke gevallen. Neemt niet weg dat er meer dan genoeg andere overblijven (...).

Op de anonieme e-mail 'wij hopen dat uw hele klik zo snel mogelijk onder de grond ligt!' werd gerepliceerd:

Dank U. Gaat U voor. U mag dat wel zeggen, want U bent waarschijnlijk socialist en hierdoor onkwetsbaar en beschermd door justitie. Maar stel je nu eens voor dat wij zulke opmerkingen zouden maken over bijv. de PvdA? Wat dan?

De VNN-website heeft links naar andere organisaties, zoals Vlaams Blok, Voorpost, Front National, NPD en Haiders FPÖ. Daarnaast kan men naar de Belgische webpagina 'Volksnationalisme op het Web': een overzicht van ruim vijftig over de wereld verspreide organisaties die volgens de samensteller op volksnationalistische leest zijn geschoeid.

De VNN wil actiever worden op internet en heeft aangekondigd dat er meer homepages zullen verschijnen. Ondanks de grote verliezen voor extreem-rechtse partijen in 1998 blijft de toon optimistisch:

De grote klap moet vallen met de Tweede Kamerverkiezingen van 2002. Wij zijn geen grote partij, maar om één grote Nationalistische beweging ooit mogelijk te maken, zal er eerst een goede en brede bodem gecreëerd moeten worden. Dat is voorlopig de belangrijkste doelstelling van de VNN.

Eind oktober 1998 ging de VNN op in de Nieuwe Nationale Partij (NNP). De website van de VNN is vooralsnog blijven bestaan, terwijl de NNP in dezelfde periode met een eigen homepage debuteerde.

Het Nederlands Blok

Het Nederlands Blok had in 1995 gedurende enkele weken een homepage via een Amerikaanse provider. Pas in het voorjaar van 1998 was de partij terug op internet met een in aanbouw zijnde homepage: 'Nederlands Blok: eerlijk, actief en duidelijk'. De partij noemt enkele punten van haar programma, zoals proremigratie, gedwongen afkicken, geen afbraak van sociale voorzieningen en woonruimteverdeling 'zonder vaag voorkeursbeleid'. Verder wordt volstaan met de vermelding van adresgegevens en stelt men verdere ontwikkeling van de homepage in het vooruitzicht. 'Binnenkort: Gaat Paars II verder met het spelen van Klaas Vaak?'

Neonazistische organisaties of netwerken

Door Hatewatch wordt het volgende overzicht geboden van neonazisme op het internet:¹⁷

¹⁷ Zie <http://www.hatewatch.org/holonazi.html>.

- Alpha
- The American Nationalist Union
- Aryan Graphics
- Final Conflict
- Fourth Reich
- Frank Rennie
- German Historical Documents
- German National Socialist and Hammerskin Page
- Heritage Front
- The Library
- Nation of Europe
- National Alliance
- National Front for Order and Progress
- The National Party
- National Socialist Movement (4 afzonderlijke websites)
- National Socialist Vanguard
- National Socialist White People's Party (4 afzonderlijke websites)
- NSDAP/AO
- National Spanish Socialism
- NuevOrden
- SS Enterprise
- The Swedish Resistance
- The Swedish Zone
- The Third Position
- This Time the World
- ThuleNet
- Vlaams Heiden Front

Wij zullen deze sites niet één voor één gaan bespreken, maar er enkele uitlichten die kunnen worden beschouwd als de belangrijkste: ThuleNet, NSDAP/AO, National Alliance en Alpha.¹⁸ Indelingen hebben onvermijdelijk een arbitrair karakter. De grote websites Stormfront en White Power worden door Hatewatch niet onder neonazisme gerangschikt. Wij geven er evenwel de voorkeur aan deze websites eerder als neonazistisch te beschouwen. Daarom zal er hier een beknopte beschouwing aan worden gewijd.¹⁹

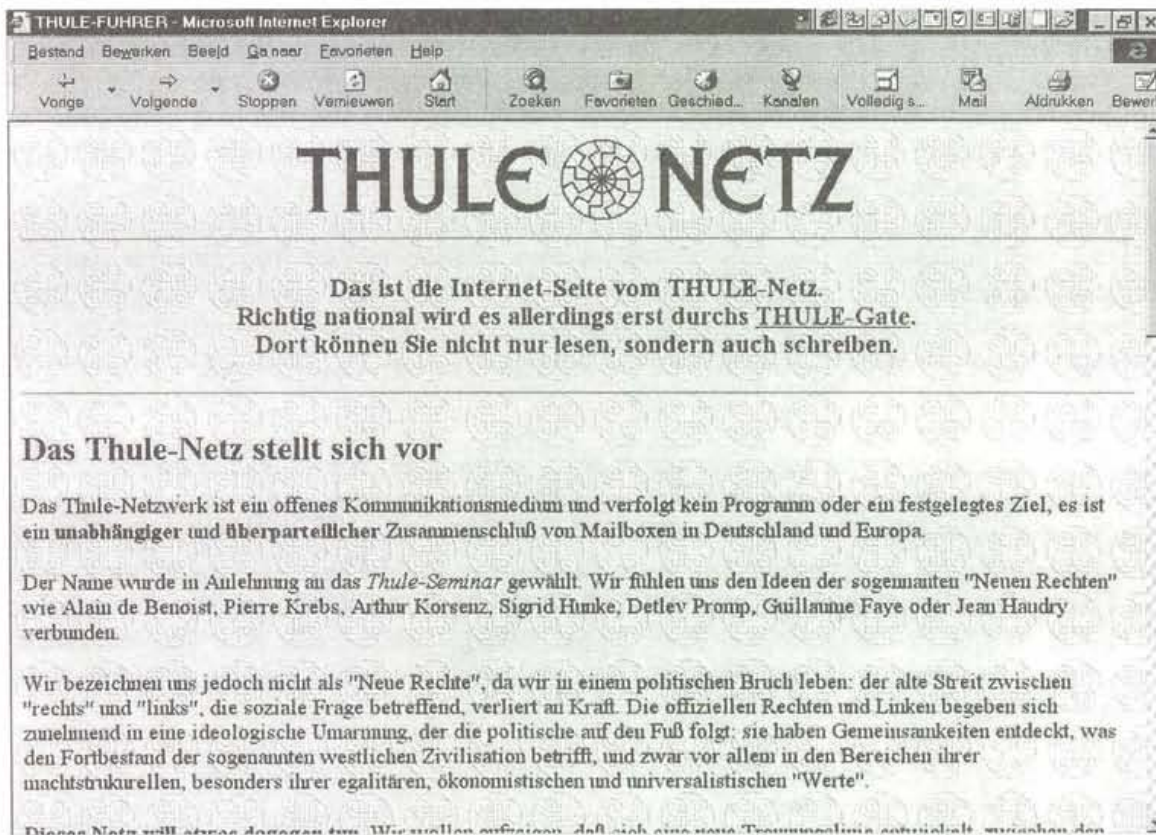
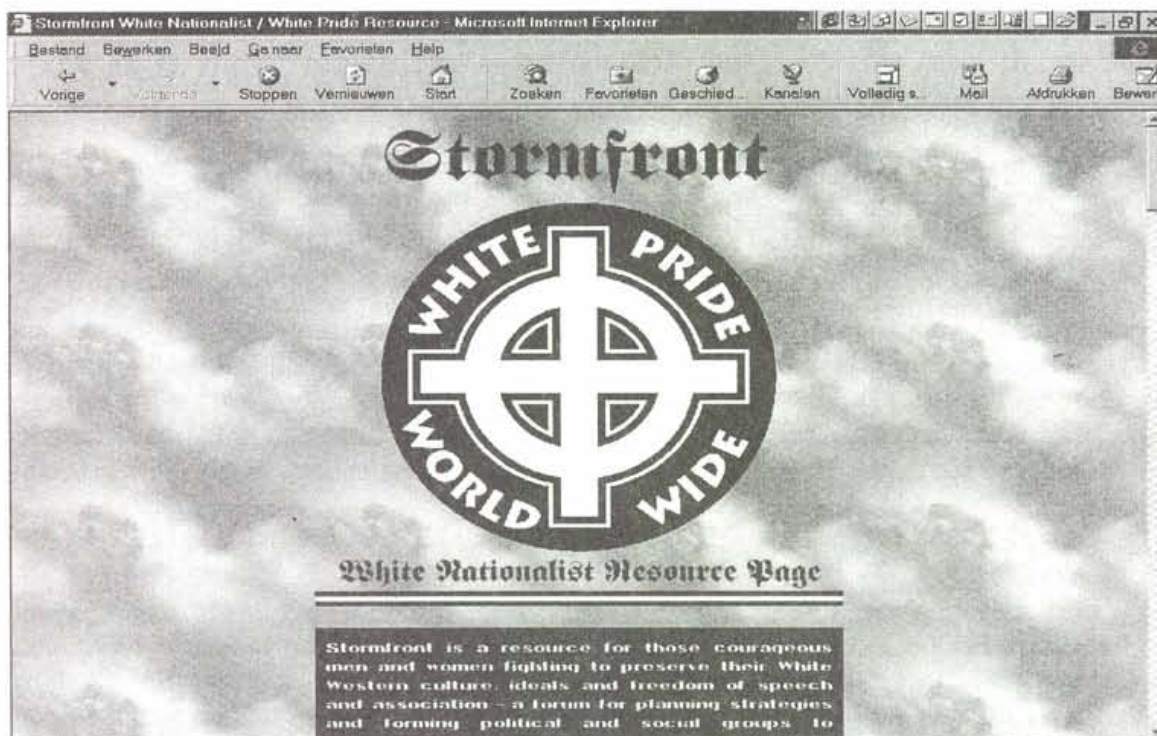
White Power

De pagina van White Power²⁰ opent met een afbeelding van een joodse man achter zijn computer. Joods omdat hij een keppeltje draagt. De man schrikt want uit zijn openbarstende beeldscherm komt een gespierde, superman-achtige gedaante te voorschijn. White Power dus. De homepage bevat op zichzelf niet zoveel tekstdocumenten – wat er staat is grof antisemitisch – maar heeft een uitwaaiingseffect. Men kan alle kanten op, vooral naar skinheadsites, naar skinheadmuziek, naar neonazisme (bijvoorbeeld de Adolf Hitler Tribute Page) en naar sites met de Holocaustontkenning.

¹⁸ De German National Socialist and Hammerskin Page komt in de volgende paragraaf terug, Aryan Graphics en SS Enterprise in de paragraaf Digitale postorderbedrijven.

¹⁹ Eigenlijk kunnen wij niet heen om de laatstgenoemde website, het Vlaams Heiden Front. Niet omdat deze zo belangrijk is, maar omdat het de enige Nederlandstalige website uit voornoemde parade is. Het Vlaams Heiden Front is een mengeling van nazi-nostalgie en germaanse nostalgie. In tekstdocumenten wordt uitgelegd wie de germaanse goden waren en daarnaast wordt een lans gebroken voor de Vlaamse vrijwilligers bij de Waffen-SS. Het Vlaams Heiden Front behoort naar eigen zeggen tot het Pan-Germaanse Heiden Front. De filialen bevinden zich in Zweden, IJsland, Noorwegen en Duitsland. Het VHF distantieert zich overigens van neonazisme en racisme.

²⁰ Zie <http://www.whitepower.com>.

Stormfront

Stormfront opent met een groot Keltisch kruis met daarin 'White Pride World Wide' en een korte verklaring:²¹

Stormfront is a resource for those courageous men and women fighting to preserve their White Western culture, ideals and freedom of speech and association – a forum for planning strategies and forming political and social groups to ensure victory.

In tegenstelling tot White Power zijn er veel tekstdocumenten. Ook zijn er secties in het Duits en Spaans. Maar waar Stormfront in de eerste plaats door opvalt is de enorme lijst met links, die geordend zijn per categorie. Men kan naar andere netwerken, zoals ThuleNet en White Power, naar skinheads, skinheadmuziek, neonazisme, Ku Klux Klan, 'white supremacy' en naar het historisch revisionisme.

ThuleNet

Een derde, nog groter netwerk is het Thule Netz dat in 1993 is ontstaan.²² Het net is Duitstalig en dus vooral gericht op de Bondsrepubliek. Thule heeft een eigen zoekmachine waarmee zowel alleen het ThuleNet als het gehele net kan worden bestreken. Thule bevat tal van tekstdocumenten – te bereiken via de sectie Texte aus dem Thule Netz – waarin ontwikkelingen in de Bondsrepubliek en daarbuiten worden becommentarieerd. Er wordt veel aandacht besteed aan de strijd van extreem-rechtse organisaties met de Duitse overheden. Zo is een van de korte berichten gewijd aan de ontmaskering van een 'Spitzenschnüffler', een informant van de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst, die met zijn – volgens Thule – verfoeilijke bezigheden wel 3000 DM verdiende. Nog uitgebreider dan bij Stormfront is de lijst met links: extreem-rechtse politieke groeperingen per land en werelddeel geordend, andere netwerken (zoals Stormfront), historisch revisionisme, bladen en boeken van geestverwanten. Curieus genoeg treffen we ook links aan naar de websites van Duitse politie-instellingen, inlichtingendiensten en de voetbalclubs die in de Bundesliga spelen. Via de Thule Boxen is een communicatienetwerk opgezet.²³ Aan de bezoekersaantallen te zien behoort Thule Netz stellig tot de drukst bezochte sites.

Alpha

Bij het betreden van de website wordt men ontvangen met 'Greetings my aryan brothers and sisters, welcome to the alpha website', terwijl op de achtergrond het Horst Wessellied klinkt.²⁴ Volgens de counter was Alpha begin juni 1998 meer dan 91.000 maal bezocht (sinds juli 1996). De website is opgedragen aan de 'countless Aryan men and women who gave their lives for our race'. Alpha is in 1993 in het leven geroepen door Ryan Wilson (die eerder zijn sporen ruimschoots had verdiend in extreem-rechtse organisaties) en is gevestigd in Philadelphia.

²¹ Zie <http://www.stormfront.org>.

²² Zie <http://www.thulenet.com>.

²³ Zie Extremistische Bestrebungen im Internet.

²⁴ Zie <http://www.alpha.org>.

Op de hoofdpagina zien we in een apart kader 'Clinton's List: the jews that run this country'. Het is een overzicht van leden van de VS-regering en ambtenaren met een joodse achtergrond. Er zijn veel secties. Zo wordt er veel aandacht besteed aan racistische grappen in woord en beeld. In 'books online' treft men integrale versies van *Mein Kampf* en *The Turner Diaries*. Het eerste boek is bekend, op het tweede komen wij nog terug. In een sectie die is aangegeven met een hakenkruisje vindt men uniformen, foto's en posters uit nazi-Duitsland. De Duitse binnenlandse veiligheidsdienst wees onlangs op de sectie 'paramilitary' waar informatie is te vinden over de vervaardiging van explosieven. Zeer uitgebreid zijn de links: men kan kiezen voor de andere netwerken (zoals White Power), voor skinheads, skinheadmuziek, neonazisme, Ku Klux Klan en historisch revisionisme. Er is overigens ook een link 'Alpha Europe: Holland', maar die geeft de melding 'file not found'.

In oktober 1998 werd bekend dat de openbare aanklager in de staat Pennsylvania een strafzaak tegen de Alpha-groep is begonnen.²⁵ De reden: Alpha zou via zijn website fysieke bedreigingen hebben geuit tegen ambtenaren. De website is sedertdien niet meer te bereiken ('this domain is on hold, please try again at a later date').

NSDAP/AO

Eén van de bekendste internationaal opererende neonazi-organisaties is de NSDAP/AO, die al sedert geruime tijd gevestigd is in Lincoln, Nebraska. Tot voor kort werd de NSDAP/AO geleid door Gary Lauck, maar die zit een gevangenisstraf uit in Duitsland. Dit is het gevolg van jarenlange export van nazipropaganda naar Duitsland, waar op de verspreiding van dergelijk materiaal aanzienlijke straffen staan. Het blad van NSDAP/AO verschijnt – onder andere – in het Engels, Duits (NS Kampruf), Frans en Spaans. Het zal geen verwondering wekken dat op de homepage van de NSDAP/AO krachtig wordt geprotesteerd tegen de behandeling die Lauck moet ondergaan van wat – in onze ogen niet ongeestig – wordt genoemd: 'de marxistische Duitse regering'. De website van NSDAP/AO is ondergebracht bij Alpha. De uitgebreide linklist van Alpha ligt dus binnen handbereik.

National Alliance

De National Alliance is een op Amerika gerichte neonazistische organisatie.²⁶ Volgens Klanwatch stelt de NA zich de vestiging van een Arisch Utopia ten doel, een fascistische maatschappij waarin geen plaats is voor joden, zwarten en andere raciale minderheden. De partij zou enkele duizenden leden hebben en is gevestigd in Virginia.

De betekenis van de National Alliance is voor een belangrijk deel een afgeleide van die van zijn leider, William Pierce, die 'naam' maakte als auteur van geweldadige racistische romans wat hem de reputatie verschafte van 'a modern day Göbbels'. Het is wellicht om die reden dat de website van National Alliance druk bezocht wordt. Men kan aldaar een aantal radio-interviews met Pierce beluisteren. Er is een uitgebreide boekencatalogus en er zijn links naar het ThuleNet,

²⁵ Planet Multimedia, 22 oktober 1998.

²⁶ Voor een korte schets zie Klanwatch, 1998, *The Rise of the National Alliance*.

de NPD en de British National Party. Op de website van de CP'86 was, zoals reeds werd opgemerkt, een tijdje een link naar de National Alliance.

Nationalistische skinheads

Sedert ongeveer 1995 zijn er homepages van skinheads op internet. Vandaag de dag zijn ze bijna niet meer te tellen, wat niet wil zeggen dat er geen opvallende zijn.²⁷ In de vorige paragraaf zijn de omvangrijke websites van White Power en Stormfront reeds genoemd. Andere in het oog springende skinsites zijn de navolgende:²⁸

- Bands we Hail
- Bootgirl88's Page
- Confederate White Pride
- Hate Mongers Hangout
- Minneapolis Skinheads
- Oil Boys
- Orgullo Skinhead
- Plunder and Pillage
- Sacto Skinheads
- Spanish Skinheads
- White Resistance – Russian Skinheads
- British Skinhead Girls
- German National Socialist and Hammerskin Page
- Hammerskin Nation
- Skinheads-UK
- Racially Conscious in Boston
- New Jersey Skinheads
- Skinchick
- Southern Cross Hammerskins
- SiegHeil88's Homepage

Voor de websites van de Hammerskins veroorzaken regelmatig opschudding. Dat gebeurde bijvoorbeeld in 1997 toen zij uitvoerig werden beschreven in de *New York Times*, waarop soortgelijke berichtgeving door de nieuwsmedia in andere landen volgde.²⁹ Wat bovenal schokte was de intro van de homepage van de Hammerskins: 'be assured, we still have many one-way tickets for Auschwitz!' Vandaag de dag zijn er diverse homepages van Hammerskins, zoals uit het overzicht valt af te leiden. Sommige lijken ook tamelijk populair, zoals de *German National Socialist and Hammerskin Page*. Toen wij deze bij whitepower.com ondergebrachte site in juni 1998 bezochten, waren wij volgens de teller onder het hakenkruis de 1.372.496^{ste} bezoeker sinds mei 1996.

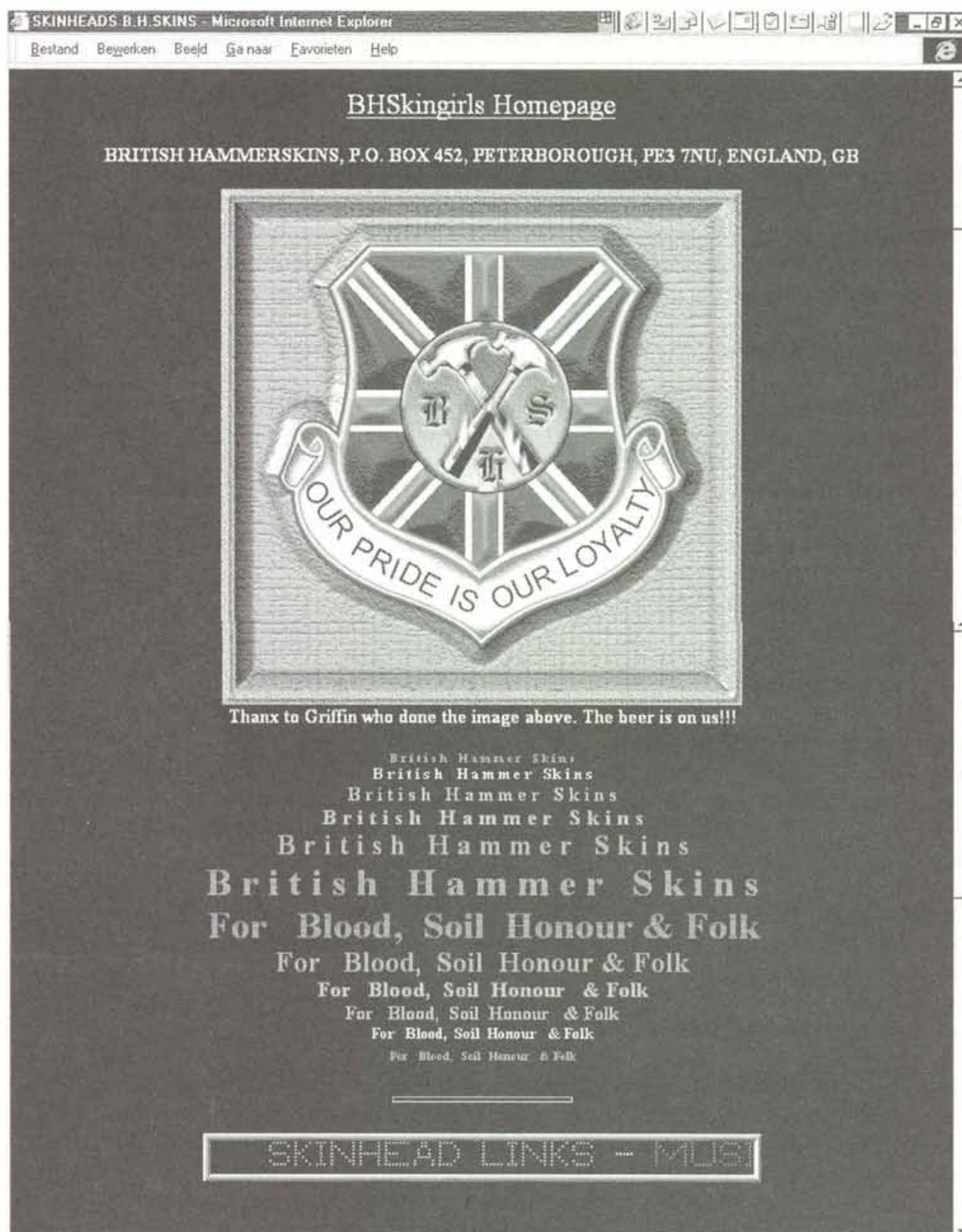
Welcome to the World's First German National Socialist and Hammerskin Page. Yes, you have read that correctly... This is the first German NS page on the internet. As you must all know, the Jew's laws in the fatherland do not allow the freedom to express these beliefs, so we must go through an american server.

Zo gaat het even door, maar al spoedig gaat het over muziek: 'we are hoping to fill next year with a lot of concerts with American bands!' Muziek is een bindend element van de skinheadbeweging.

²⁷ Voor een beknopte beschrijving van de skinheadcultuur zie Schoppen, 1997: 25-33. Zie ook Hamm, 1993; Hamm, 1995.

²⁸ Dit overzicht is samengesteld aan de hand van overzichten van Hatewatch en Nazism Exposed; links to the dark side en is gebaseerd op het eerste half jaar van 1998 (zie <http://www.cs.uit.no/~paalde/nazismexposed/scripts/nloks.html>).

²⁹ *New York Times*, November 24, 1997.

Er is geen skinheadsite zonder dat er uitvoerig op de muziek wordt ingegaan.³⁰ Zo heeft de *Sieg Heil88's Homepage* een aparte soundpage. Daarop kan men

³⁰ Zie Bjørgo, 1997a: 141-151.

korte geluidsfragmenten van bekende bands vinden door met de muis de covers aan te klikken. Er is er een van No Remorse, getiteld 'BBQ in Rostock':

There's a barbecue in Rostock, you'd better come. How do you like your turks? Do you like 'em, well done?

Er zijn veel bands; op de website *Bands we Hail* ('Oi! = a music to riot by') zijn er 271 verzameld. Dat was de stand van zaken in april 1998. Onder de landen waaruit de bands afkomstig zijn bevinden zich Japan en Brazilië. Hatewatch geeft een geselecteerd overzicht van racistische skinheadbands die een eigen homepage hebben:³¹

• Aggravated Assault	• Nordic Thunder
• Aryan	• No Remorse
• Battle Front	• Pure Rampage
• Berserkr	• Odinslaw
• Blood Oath	• Sigrblot
• Code of Violence	• Squadron
• Das Reich	• SS Bootboys
• Excessive Force	• Stronghold
• Hellkitten's Shack O'Bliss	• Svastika
• Ian Stuart Memorial Page	• Vineland
• Intimidation One	• Vinland Warriors
• Legion of St. George	• Whitelaw
• Midtown Bootboys	• White Wolf

Digitale postorderbedrijven

Via veel skinheadwebsites kan men de muziek (CD's, cassettes en video's) bestellen. De verkoop van deze muziek gebeurt ook via de websites van de maatschappijen die ze uitbrengen.³² Volgens Hatewatch zijn onderstaande de belangrijkste:³³

• ASM White Power Music	• Pure Impact Records
• Drumbeat	• Resistance Records
• Hate Records	• Sunwheel Records
• Nordeffekter	• Tri State Terror
• Norland Magazine and Record Company	• MSR Productions

In een aantal gevallen is de skinheadmuziek niet het enige product dat men aan de man probeert te brengen, maar heeft men een breder sortiment. *MSR Productions* bijvoorbeeld, verkoopt naast moderne muziek ook muziek uit nazi-Duitsland, vlaggen (met hakenkruisen of symbolen van de Ku Klux Klan) en T-shirts. Wij hebben meer van dergelijke digitale postorderbedrijven gevonden en we weten inmiddels dat de prijs van een hakenkruisvlag tussen de 16 en 20 dollar schommelt, afhankelijk van de verzendkosten.

³¹ Zie <http://www.hatewatch.org/wpmusic.html>.

³² Zie Bjørge, 1997a: 142 e.v.

³³ Zie <http://www.hatewatch.org/wplabels.html>.

S.S. Enterprise's Flags Selection - Microsoft Internet Explorer

Bestand Bewerken Beeld Ga naar Favorieten Help

BIG FLAG SALE

We Now Have 10 New Flags on Our Flag List.

Product	Cont US Price	Canada, AK & HI	Overseas
Regular Price	\$22.00	\$24.00	\$26.00
New SALE Price	\$16.00	\$18.00	\$20.00

Flags are Polyester and Measure 3 feet by 5 feet. Click on Item No. to Enlarge

#F1

#F2

#F9

#F21

#F22

#F24

#F101

#FLG-1

#FLG-2

#FLG-5

#FLG-6

FLG-5 and FLG-6 are Car or Motorcycle Pennants that are 12 3/4" by 8 1/2" in size and made from heavy canvas including rope

To help you out with ordering print out this [Mail-In Order Form](#)

Een van de meest curieuze is het in Fresno, Californië gevestigde *SS Enterprises*. Het is een van de weinige sites waarbij men bij de toegang wordt gewaarschuwd. Men kan daar – behalve hakenkruisvlaggen en -armbanden – voor \$ 115 zelfs SS-helmen kopen en voor \$ 425 een replica van een SS-officierspet. Op de homepage van *Aryan Graphics* zien we een kleurenfoto van Hitler en een meisje in uniform dat een hakenkruisvlag draagt. *Aryan Graphics*, zoals de meeste andere gevestigd in de Verenigde Staten, tracht producten te slijten in de sfeer van White Power, nationaal-socialisme en de Ku Klux Klan: vlaggen met hakenkruisen en Keltische kruisen, shirts met racistische opdruk en replica's van insignes uit nazi-Duitsland.

Historical Review Press is een Brits digitaal postorderbedrijf dat zich heeft gespecialiseerd in publicaties over de Holocaustontkenning, zoals in de volgende paragraaf zal worden belicht.

Medio jaren negentig waren er in Nederland drie distributiecentra van skinhead-muziek: via de CP'86, via Viking Sounds in Goes en via Nordisc in Leeuwarden. De eerste is met de partij zelf van het toneel verdwenen, maar beide andere bedrijfjes zijn springlevend en inmiddels zelfs van internationale betekenis geworden. Voor beide zijn de digitale postorderbedrijven een belangrijk hulpmiddel. Zowel tegen Nordisc als tegen Viking Sounds zijn aangiftes gedaan, maar tot nu toe is justitie niet tot vervolging overgegaan. De kans is aanwezig dat Nederland langzaam maar zeker de rol krijgt van 'doorvoerland' van skinhead-muziek.

Historisch revisionisme

Revisionisten schetsten een beeld van de geschiedenis van het fascisme en nazisme, dat afwijkt van de meer algemeen geaccepteerde resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar deze verschijnselen: het gaat om een politiek gemotiveerde poging om de fascistische en nazistische systemen van hun morele schuld te ontdoen of zelfs geheel vrij te spreken.³⁴ Men kan daarbij onderscheid maken tussen revisionisme in engere en revisionisme in bredere betekenis. Onder het laatstgenoemde verstaan wij de pogingen, meestal van extreem-rechts zijde, tot bagatellisering van het nazisme/fascisme, zoals de ontkenning van de oorlogsschuld, de relativerende vergelijking van nazistische (oorlogs-)misdrijven met die van de Geallieerden en de criminalisering van het verzet (tegen nazisme en fascisme). In de engere betekenis gaat het om de bagatellisering of de ontkenning van de Holocaust, het negationisme.

Het revisionisme is zo oud als de Tweede Wereldoorlog zelf, dat wil zeggen: het is al tijdens de oorlog zelf tot ontwikkeling gekomen. De eerste negationistische publicaties dateren van eind jaren veertig. Zo was er het *pamflet Nuremberg ou la terre promise* van de Fransman Maurice Bardèche, die zich daarin weliswaar geen uitgesproken negationist betoonde, maar wel vraagtekens bij de bewijzen plaatste, bij de getuigen, bij het aantal slachtoffers en bij de stelsel- en planmatigheid van de Endlösung.³⁵ Bardèche begon zijn pamflet als volgt:

Ik werp me niet op als de verdediger van Duitsland. Ik verdedig de waarheid. Ik weet niet of de waarheid bestaat (...) Ik weet echter wel dat de leugen bestaat, dat er een stelselmatige verminking der feiten bestaat. Sinds drie jaar zijn wij getuige van een ongehoorde vervalsing van de geschiedenis.

Al spoedig werd Bardèche bijgestaan door Paul Rassinier, die zelf vanwege zijn betrokkenheid bij het Franse verzet in Buchenwald belandde. Rassinier, wiens

³⁴ Een goed (Nederlandstalig) overzichtswerk over historisch revisionisme is de door Georgi Verbeeck geredigeerde bundel *De verdwenen gaskamers, de ontkenning van de Holocaust*. Voor de juridische bestrijding ervan zie Schuijt & Voorhoof (red.), 1995.

³⁵ Zie Brinckman, 1997: 116, waaraan ook het citaat is ontleend.

eerste boek in 1950 verscheen, is in de loop der jaren geëvolueerd tot een radicale, antisemitische negationist. In zijn voetsporen trad later Faurisson die in de jaren tachtig door zijn negationistische opvattingen de aandacht op zich vestigde. Faurisson was docent in de literaire kritiek aan de Universiteit van Lyon en beweerde dat de moord op zes miljoen joden en het bestaan van gaskamers 'een en dezelfde historische leugen was, die een enorme politieke en financiële zwendel mogelijk had gemaakt'.³⁶

Maar het historisch revisionisme is niet uitsluitend een Franse aangelegenheid. Het is uitgegroeid tot een uitgesproken internationaal verschijnsel. Behalve de reeds genoemde auteurs zijn er revisionisten in tal van andere landen. Grote bekendheid verwierf de brochure *Die Auschwitz-Lüge* die de Duitse oud-SS-er Ties Christoffersen in 1973 publiceerde. Eveneens zeer bekend zijn de publicaties van de Amerikaan Arthur Butz, *The Hoax of the Twentieth Century*, en van Richard Harwood (pseudoniem voor de Brit Richard Verall): *Did Six Million Really Die?*

De Britse historicus David Irving is auteur van vele revisionistische publicaties (onder andere *Hitler's War*, *Wie krank war Hitler wirklich?*, *Nürnberg: die letzte Schlacht*, *Apocalyps 1945: the Destruction of Dresden*) en tevens een gewild spreker, althans in revisionistische kring. Net als Rassinier is Irving in de loop der jaren radicaler geworden. Dit laatste valt, behalve uit zijn geschriften, ook af te leiden uit zijn banden met neonazi's in diverse landen.³⁷

De Amerikaan Fred Leuchter geldt als een deskundige op het gebied van Amerikaanse gaskamers die gebruikt worden om de doodstraf te voltrekken. Leuchter bezocht Auschwitz en zocht naar bewijzen voor massale vergassingen. Zijn conclusie (in kort bestek): het kan allemaal niet zo gebeurd zijn als men ons wil doen geloven (*The Leuchter report*).

Revisionistische centra zijn het Institute for Historical Review in de Verenigde Staten, het Adelaide Institute in Australië en de stichting Vrij Historisch Onderzoek in België.

En Nederland? Het Dagboek van Anne Frank is decennialang een mikpunt geweest van revisionisten, maar die aanvallen kwamen van buiten Nederland, onder andere uit Zweden, Noorwegen, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Duitsland en Frankrijk. Daarbij speelden bekende revisionisten, zoals Irving, Harwood en Faurisson een belangrijke rol.³⁸

'Auschwitz', waarvan Anne Frank de personificatie is, vormt een obstakel voor naoorlogse extreem-rechtse stromingen en in het bijzonder voor de leiders. Extreem-rechts roept in een naoorlogs, anti-fascistisch klimaat nu eenmaal hevige weerstanden op. Voor extreem-rechts is dat bedreigend: wanneer zij kunnen worden geïdentificeerd met fascisme en nazisme, worden zij daardoor in diskrediet gebracht en gecriminaliseerd. Meestal past men zich aan door matiging, door zich te distantiëren van het nazisme en fascisme. Soms gaat dat gepaard met een aanval op het geschiedbeeld van de Tweede Wereldoorlog. Voorbeelden zijn de 'detail-uitspraken' van Le Pen, die in het tweede hoofdstuk

³⁶ Geciteerd door Errera, 1992: 153.

³⁷ Zie *De staat paraat?* Van Donselaar, 1995.

³⁸ Zie Dagboeken, 1986.

reeds werden aangehaald. De voorman van de Republikaan, Schönhuber, liet zich eens ontvallen:³⁹

Geen volk ter aarde laat zich iedere dag vernederen. Wij laten niet toe dat onze geschiedenis permanent tot Auschwitz gereduceerd wordt (...). Waren het zes, vier, twee miljoen, of 'slechts' driehonderdduizend dode joden? Wie heeft wanneer en waar het eerst geschoten? Dergelijke vragen dienen door de historici zeker gesteld en gewetensvol beantwoord te worden.

Het is minder goed voorstelbaar dat Nederlandse extreem-rechtse leiders – zoals de Centrumdemocraat Janmaat – dergelijke uitlatingen zouden doen. Zo men al van oordeel zou zijn dat de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog een belemmering vormt, dan nog wordt angstvallig afstand gehouden van revisionisme, althans wanneer men voor het voetlicht treedt. Want meer op de achtergrond zijn er wel degelijk revisionistische tendensen in het naoorlogse Nederlandse rechts-extremisme te bespeuren. Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten, zoals Glimmerveen, komt er rond voor uit en denkt er net zo over als een Duitse neonazi-leider enkele jaren geleden verwoordde: 'Auschwitz moet vallen, en dan pas kunnen de mensen accepteren wat wij willen'.⁴⁰ Het historisch revisionisme in Nederland heeft zich vaak bevonden in de marge van het op zichzelf al marginale extreem-rechts. Dat gebeurde onder uiteenlopende namen en organisaties, zoals het *Sociaal Weekblad*, het Nederlands Archief der Conservatieve Revolutie (NACR) en het blad *Revisie* in de jaren vijftig en zestig; verder De Wende, de Nederlandse Volks-Unie (Glimmerveen) en het Consortium De Levensboom (Rost van Tonningen) in de jaren zeventig en tachtig. Omstreeks 1960 werden (vertaalde) teksten met expliciete Holocaustontkenning in Nederland gepubliceerd:⁴¹

Wij voor ons aanvaarden een getal van tenminste 200.000 en ten hoogste 300.000 Joodse slachtoffers van misdadige acties – naar wij nogmaals beklemtonen: niet alléén van Duitse zijde! – als de meest betrouwbare uitkomst van vele berekeningen (...).

Het lot van de Joden in de Tweede Wereldoorlog blijft een tragedie, ook als in plaats van 6 miljoen rond 250.000 werden vermoord, maar hun lot is niet meer een 'ongeëvenaard dieptepunt in de geschiedenis der mensheid', zoals thans wordt beweerd, indien men bedenkt, dat naar schatting eenzelfde aantal mensen – 250.000 – binnen 24 uur ten offer vielen aan het misdadige fosforbombardement op Dresden in februari 1945.

Deze tekst is nadien vele malen in diverse varianten herhaald, onder andere door de NVU in 1979. Eind jaren tachtig, begin jaren negentig is de Nederlandse revisionistische 'productie' nagenoeg verdwenen.

Aan de revisionistische behoefte in Nederland is sedertdien voorzien door middel van import. Zo leek de CP'86 zich hiermee bezig te houden. In september 1991

³⁹ *de Volkskrant*, 9 februari 1989; Stöss, 1989: 221.

⁴⁰ Geciteerd door Schmidt, 1993: 264.

⁴¹ NACR-brochure *Het lot van de Joden en het Derde Rijk*, geciteerd in Van Donseelaar, 1991: 102.

werd Beaux, toentertijd raadslid in Amsterdam en later partijvoorzitter, bij een douanepost aangehouden. Hij had in Duitsland een grote hoeveelheid drukwerk opgehaald: racistisch propagandamateriaal voor zijn partij en 189 exemplaren van het revisionistische boekje *Het Zündelproces, de holocaust-leugen achterhaald*. Tussen haakjes: Ernst Zündel, wij komen nog over hem te spreken, stond in Canada terecht wegens de verspreiding van Harwoods *Did Six Million Really Die?* Beaux werd vervolgd, maar vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. De revisionistische boeken zouden per vergissing in de kofferbak van zijn auto zijn beland.⁴²

Begin jaren negentig werden vanuit België door Verbeke (Vrij Historisch Onderzoek, VHO) revisionistische pamfletten verspreid, waarin de Holocaust werd ontkend.⁴³ Voorts werd aan Nederlandse scholen, bibliotheken en dagbladen een negationistische brochure toegezonden, te weten: *De Rudolf expertise: expertise over de vorming en aanwijsbaarheid van cyanide verbindingen in de 'gaskamers' van Auschwitz* (1993). De chemicus Rudolf zou aan de hand van onderzoek naar cyanideresten in Auschwitz hebben bewezen dat massavernietiging met blauwzuur niet kon hebben plaatsgevonden. Tegen Verbeke (VHO) werden justitiële stappen ondernomen. Eind 1997 was Verbeke onherroepelijk strafrechtelijk veroordeeld.

Ontkenningen van de Holocaust zijn er gedurende de gehele naoorlogse periode geweest en zij hebben telkens tot grote verontwaardiging geleid. De strafwaardigheid en de strafbaarheid zijn evenwel van recentere datum: medio jaren tachtig. Daarbij heeft de problematiek van het negationisme in andere landen een rol gespeeld, met name die in Frankrijk, waar het negationisme niet in de laatste plaats door de successen van Le Pen volop in de belangstelling was komen te staan. Met de verontwaardiging over de Franse revisionisten woei ook de Franse aanpak over: een repressieve respons op negationisme.

In de jaren negentig heeft de repressieve respons een grote vlucht genomen. In vele landen werd revisionisme meer en meer als een probleem beschouwd en werd wetgeving gecreëerd om aan dit probleem het hoofd te kunnen bieden.⁴⁴ In de jaren negentig vallen enkele ontwikkelingen samen die hier relevant zijn. We kunnen een toename waarnemen van revisionistische activiteiten, met name doordat er steeds meer revisionisten komen.⁴⁵ Als reactie hierop zien we een toenemende onderkenning van revisionisme als probleem met als gevolg wetgevende activiteiten in diverse landen. Last but not least dient de stormachtige ontwikkeling van internet te worden genoemd. Een nieuw medium dat bij uitstek geschikt is voor gedreven verkondigers van controversiële, zo men wil misdadige opvattingen. Vooral geschikt omdat de wetgeving tegen racisme, antisemitisme en Holocaustontkenning begrensd is door en binnen nationale staten, terwijl revisionisme een grensoverschrijdend karakter heeft dat goed gedijt via een grensoverschrijdend medium als internet. Om niet te zeggen dat internet

⁴² Zie Possel/Rechtspraak Rassendiscriminatie, nrs. 315, 350.

⁴³ Voor een portret van VHO en Verbeke zie Brinckman & De Wever, 1997.

⁴⁴ Zie Schuijt & Voorhoof, 1995; Van Donselaar, 1995.

⁴⁵ Zie de jaarlijkse rapportages (Verfassungsschutzberichte) van de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst.

een uitkomst is voor personen die tegen de verdrukking in proberen bepaalde opvattingen te verbreiden.

Wanneer men eenmaal op één revisionistische website beland is, kan men eenvoudig verwante sites vinden, al 'surfend', omdat men er als regel via de link naar wordt verwezen. Daarnaast bieden de anti-racistische websites overzichten. Wat het revisionisme betreft is die van Hatewatch de meest uitvoerige:⁴⁶

- Adelaide Institute
- Air Photo Evidence (John Ball)
- Annwn Publications
- Arthur Butz
- AAARGH l'Association des Anciens Amateurs de Récits de Guerre et d'Holocauste
- Be Wise as Serpents
- Campaign for Radical Truth in History
- CODOH Committee for Open Debate on the Holocaust (Bradley Smith)
- David Irving
- European Foundation for Free Historical Research
- Focal Point Publications
- Greg Raven's Revisionist Site
- Historical Review Press
- Holohoax
- Institute for Historical Review
- Mimer
- National Journal
- Ostara Webserver
- Patriot
- Rajaa Garaudy
- Revisionist Productions
- Students Revisionist's Resource Site
- The Truth at Last
- Yggdrasil's Library
- The Zundelsite

Bij de beschrijving van deze websites zouden wij op een gegeven moment in herhaling vervallen. Daarom wordt hieronder volstaan met een review van de in onze ogen belangrijkste revisionistische sites.

Adelaide Institute

Het Adelaide Institute is volgens zijn website gevestigd in Norwood, Australië. Op de main page is een foto te zien van de directeur van het instituut, Fredrick Töben, die een bezoek brengt aan Auschwitz. Daarboven de tekst 'The final intellectual adventure of the 20th century.' Naar eigen zeggen bestaat het instituut uit:⁴⁷

a group of individuals who are looking at the Jewish-Nazi Holocaust, in particular we are investigating the allegation that Germans systematically killed six million Jews, four million alone at the Auschwitz concentration camp.

Het instituut is van oordeel dat het doen van dergelijk onderzoek volstrekt legitiem is en verzet zich tegen beschuldigingen als zou het gaan om racisme, antisemitisme of zelfs neonazisme. Het Adelaide Institute geeft een eigen blad uit. Van de *Newsletter* zijn 73 afleveringen verschenen, bij elkaar een omvangrijke revisionistische collectie. De *Newsletter* bevat onder andere informatie over de strijd die anderen tegen het revisionisme hebben aangeboden. Verder zijn er

⁴⁶ Zie <http://www.hatewatch.org/revision.html>.

⁴⁷ Zie <http://www.adam.com.au>.

links naar een tiental andere websites van revisionisten (zoals Zündel, VHO en CODOH).

Hoewel de site diverse foto's bevat krijgen we geen beeld van het 'instituut' zelf. Geen kantoor, geen groepsfoto van de medewerkers. Wel is er een foto te zien van director Fredrick Töben aan een tafel met daarop een computer. De entourage is er niet een van een instituut, maar veeleer een van een huiskamer. Maar ook al hebben we te maken met een handjevol vrijwilligers, de productie mag aanzienlijk genoemd worden.

Arthur Butz

Arthur Butz is 'associate professor of electrical and computer engineering' aan een universiteit in Illinois. De zeer opzichtige vermelding hiervan wordt gevolgd door een opmerking dat zijn revisionistische bezigheden niets met zijn werk aan de universiteit te maken hebben.

De auteur van een van de bekendste revisionistische teksten – *The Hoax of the Twentieth Century*, 1976 – heeft sedert 1996 een website die in vergelijking met andere opvalt door soberheid. De website biedt een anderhalve pagina lange introductie over Holocaust-revisionisme. Voor zijn boek uit 1976 verwijst Butz naar het Institute for Historical Review.

CODOH

Het Committee for Open Discussion of the Holocaust (CODOH) is gevestigd in San Diego in de Verenigde Staten. Woordvoerder is Bradley Smith. In een openingswoord schrijft hij dat CODOH gericht is op de Amerikaanse cultuur, op het Amerikaanse ideaal dat⁴⁸

...liberty has the power to wash a people clean and that there is no liberty found without intellectual freedom.

CODOH heeft twee speerpunten: de 'gaskamerverhalen' en de naoorlogse berechting van nazi's, in casu het tribunaal van Neurenberg. Op de website van CODOH vindt men een serie betogen onder de titel *Nicht schuldig in Nürnberg*. Deze komen er op neer dat zo ongeveer iedereen die destijds in Neurenberg veroordeeld is vrijspraak had moeten krijgen. Naast kopstukken als Bormann, Göring, Keitel, Jodl en Kaltenbrunner geldt dat, volgens de auteur, ook voor Höss, de commandant van Auschwitz. Ook de nazi-formaties die door het tribunaal als misdadig zijn bestempeld, de SA en de SS bijvoorbeeld, dienen alsnog te worden vrijgepleit.

Bij CODOH kan men terecht voor de bekende revisionistische betogen, zoals die van Robert Faurisson en Germar Rudolf, alsmede voor een uitvoerige lijst met links naar verwante sites en naar relevante thema's zoals de freedom of speech, want over dit laatste is veel te doen en juist op internet dan ook veel te vinden. Verder heeft CODOH een tijdlang gastvrijheid verleend aan Vrij Historisch Onderzoek en het VHO-tijdschrift *Vierteljahreshefte für freie Geschichtsforschung*.

⁴⁸ Zie <http://www.codoh.com>.

Historical Review Press

De Historical Review Press – in het voorgaande reeds genoemd – is gevestigd in het Engelse Uckfield en tracht via internet revisionistische boeken en pamfletten te slijten. Op de lijst staan de bekende werken van de bekende scribenten, zoals Butz, Irving, Rassinier, Rudolf. Opmerkelijk is de linksectie. Naast verwijzingen naar revisionistische websites (VHO, CODOH, IHR, Irving en Zündel-site) zijn er verwijzingen naar extreem-rechtse politieke partijen: het Front National (Frankrijk), de NPD (Duitsland) en de British National Party. Ook is er een link naar Stormfront.

Institute for Historical Review

Het Institute for Historical Review (IHR) is een van de oudste en bekendste revisionistische centra. Het instituut bevindt zich sedert zijn oprichting in 1978 in het Californische Newport Beach. Het doel van het IHR is 'bringing history in accord with the facts' en deze uitspraak is als motto op de website van het IHR opgenomen. Op de site maakt het IHR veel werk van zijn status als grootste en oudste revisionisme-centrum: in de brochure *A few facts about the Institute for Historical Review* worden eigen geschiedenis en wapenfeiten ('growing impact') uitgebreid gepresenteerd.

Sedert 1980 geeft het IHR een eigen blad uit, *The Journal of Historical Review*. Op de website is de inhoudsopgave weergegeven van alle verschenen afleveringen. Dat zijn er meer dan zestig. Tussen haakjes: bij het bekijken hiervan viel onze blik op een artikel dat F. Rost van Tonningen in 1989 in het blad publiceerde: 'The life and death of Dr. M.M. Rost van Tonningen.' Van de meeste afleveringen zijn een of enkele bijdragen integraal op het net geplaatst, bijvoorbeeld een artikel van Mark Weber, getiteld 'Anne Frank'.⁴⁹ Volgens Weber heeft het tragische lot van Anne Frank en haar familie niets te maken met de 'Holocaust extermination story', want als de nazi's hen hadden willen doden zouden zij Auschwitz-Birkenau niet hebben overleefd.

Onder het hoofdje 'Links to other sites' zegt het IHR niet alleen te staan in zijn pogingen de geschiedenis te bevrijden uit de ijzeren greep van 'the politically correct'. Via deze lijst kan men terecht bij onder andere CODOH, Arthur Butz, David Irving en het Adelaide Institute.

David Irving

David Irving is present op twee websites, één van CODOH en één van zijn uitgever, Focal Point Publications (FPP). De bezoeker wordt ontvangen met de tekst 'Welcome to the world of real history!' Zijn websites bevatten biografische informatie, een overzicht van zijn publicaties en informatie hoe men deze boeken kan bestellen. Enkele artikelen staan integraal op het net. Curieus – op de website van FPP – is de advertentie waarin het familiearchief van Reinhard Heydrich te koop wordt aangeboden. Belangstellenden worden uitgenodigd zich bij Irving te voegen, i.c. een e-mail te sturen naar zijn kantoor in Londen. In het Hate-watch-overzicht van revisionistische sites wordt Irving kernachtig geciteerd:⁵⁰

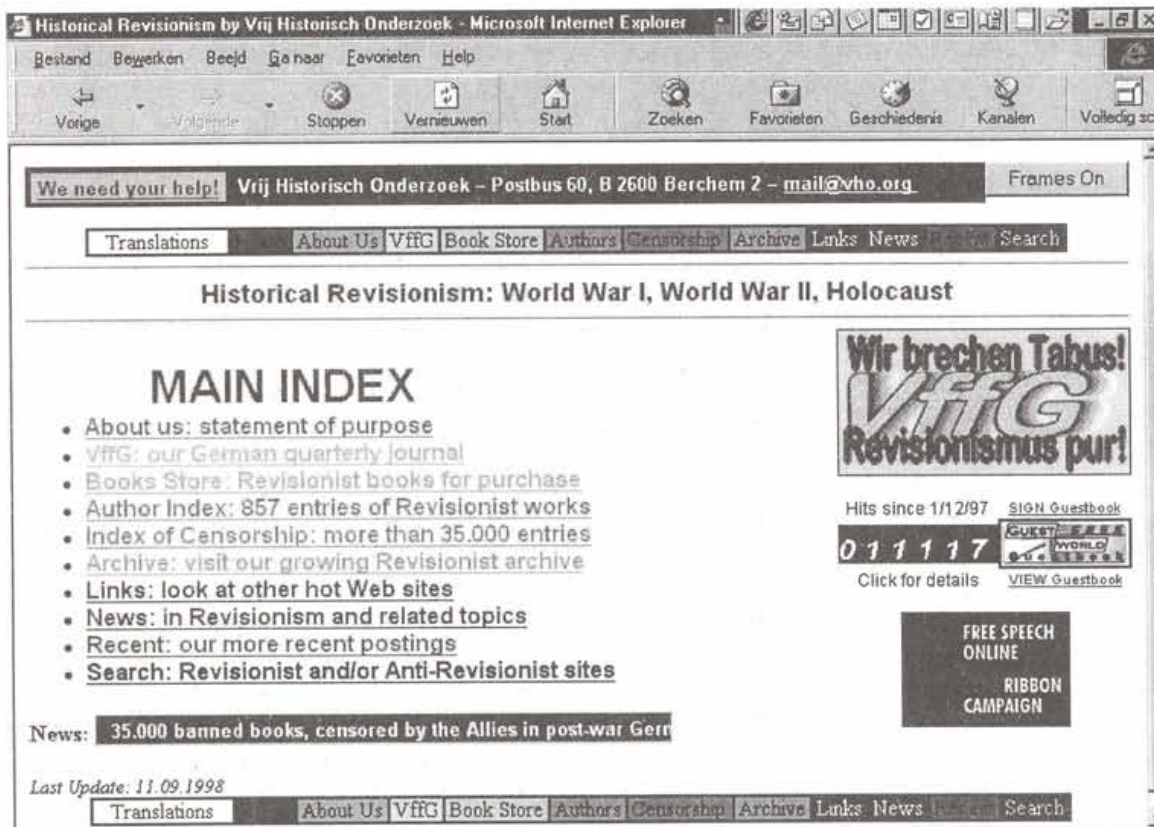
⁴⁹ Zie http://www.ihr.org/jhr/v15/v15n3p31_Weber.html.

⁵⁰ Ontleend aan <http://www.hatewatch.org/revision.html>, 19 juni 1998.

Until the end of this tragic century there will always be incorrigible historians, statesmen and publicists who are content to believe, or have no economically viable alternative but to believe, that the Nazis used 'gas chambers' at Auschwitz to kill human beings. But it is now up to them to explain to me as an intelligent and critical student of modern history why there is no significant trace of any cyanide compound in the building which they have always identified as the former gas chambers.

Vrij Historisch Onderzoek

Vrij Historisch Onderzoek is in het voorgaande reeds geïntroduceerd. VHO is een in Berchem gevestigde stichting, of zoals men dat in België noemt: een vereniging zonder winstoogmerk. De VHO heeft op internet een tijdje gastvrijheid gekregen van CODOH, maar heeft tegenwoordig een eigen website.⁵¹ Delen daarvan kunnen worden gelezen in vijf talen.

VHO stelt zich als doel historisch onderzoek te doen zonder daarbij geleid te worden door dogma's en axioma's. VHO wil de rechten van de mens verdedigen en discriminatie bestrijden, in het bijzonder 'ten opzichte van het Duitse volk'. Verder wil VHO onjuiste berichtgeving recht zetten, 'in verband met de geschiedenis van de twintigste eeuw', en het publieke debat op gang brengen over 'wat als de "Holocaust" wordt omschreven'.

⁵¹ Zie <http://www.vho.org>.

De meertaligheid van VHO is tevens terug te vinden in de lijsten met boeken die te koop worden aangeboden. Vele zijn namelijk ook in diverse talen vertaald. Het is al met al een aanzienlijke collectie revisionistische publicaties. Eveneens uitgebreid is de site met links naar andere revisionisten. Verder verwijst VHO naar links van tegenstanders ('anti-revisionist sites included', zoals de Anti Defamation League, Nizkor, Cybrary of the Holocaust, Simon Wiesenthal Center en Yad Vashem).

Zündel

Op de 'Zündelsite' wordt behalve aan het revisionisme zelf veel aandacht besteed aan de weerstanden die door het revisionisme worden opgeroepen. Daarbij gaat het niet alleen om het debat zelf, maar ook wordt uitvoerig verslag gedaan van de rechtsgang in tal van landen. Ernst Zündel, een in Canada wonende Duitser, leeft zelf regelmatig op voet van oorlog met de Canadese justitiële autoriteiten. Zündel noemt dat de 'Zensur durch Justiz und Terror' en die is volgens hem te vergelijken met de middeleeuwse heksenjacht. Zijn logo – een schuine zwarte 'Z' op een rond wit veld op een rode achtergrond – roept associaties op met het hakenkruis en de wolfsangel: een geraffineerd signaal voor de goede verstaander. De vijftiger Zündel is actief sinds eind jaren zeventig en behoort dus tot de veteranen onder de revisionisten. Zijn uitgeverij Samisdat Publishers Ltd is gevestigd in Toronto.

De Zündelsite behoort met CODOH, IHR en VHO tot de omvangrijkere revisionistische sites en is zonder twijfel de bekendste. Eén van de zwaartepunten is een Duitstalig blad – *Germania Rundbrief* – dat eens per maand verschijnt. Toen zijn website op internet in 1995 van start ging viel in de *Germania Rundbrief* te lezen:⁵²

De Mediendurchbruch des historischen Revisionismus ist da! Wir haben nach wie vor unsere 'World Wide Website' per Computer anzeigbar aus alle Erdteilen! Nachrichten in englischen, deutscher und bald auch französischer Sprache!

Wir arbeiten weiter an der Befreiung der Heimat durch Wahrheitsverbreitung, wofür wir die allerletzten und modernsten Methoden und Kommunikationsmittel anwenden – Internet, e-mail, Radio- und Fernsehsendungen usw.

De activiteiten van Zündel zijn sterk op Duitsland gericht. Zij hebben dan ook de volle aandacht van de Duitse autoriteiten, voor wie de bestrijding van rechts-extremisme en racisme in de jaren negentig een prioriteit is geworden.⁵³ De Holocaustontkenning is in de Bondrepubliek Duitsland een zwaar delict. In de Verenigde Staten is dat niet het geval, integendeel het is een opvatting die vrij verkondigd mag worden. De Zündelsite is dan ook ondergebracht bij een provider in de Verenigde Staten. Boven de vele teksten van de website staat standaard de volgende verklaring:

⁵² Geciteerd door Nutzung, 1996: 192-193.

⁵³ Zie Van Donselaar, 1995, casus Duitsland; in de jaarlijkse Verfassungsschutzberichte wordt over revisionisme gerapporteerd; zie voorts Extremistische Bestrebungen im Internet, 1998, par. 2.4.3 en 2.4.4.

The concepts expressed in this document are protected by the basic right to freedom of speech, as guaranteed by the First Amendment of the Constitution of the United States, reaffirmed by the Supreme Court as applying to Internet content on June 26, 1997.

De Zündelsite bevat vele teksten in diverse soorten: revisionistische onderzoeksverslagen, persoverzichten, verslagen van rechtszittingen, columns, commentaren, getuigenverklaringen en correspondentie met voor- en tegenstanders. De eigen 'search engine' waarover de website beschikt, is geen overbodige luxe. Bekende rapporten, zoals die van Leuchter en Rudolf, staan integraal op de Zündelsite.

In de brochure '66 Questions and Answers on the Holocaust' wordt het negationisme bondig samengevat aan de hand van beknopte vragen en antwoorden. De hoofdlijnen van het betoog: Auschwitz was geen vernietigingskamp, er waren geen gaskamers, het gifgas Zyklon B was een luizenverdelgingsmiddel, er was geen genocide, getuigenverklaringen zoals die van de commandant van Auschwitz zijn met behulp van foltering tot stand gekomen, enzovoorts. De conclusies in vier punten:

1. de joodse holocaust is er slechts een van de vele, zelfs in de twintigste eeuw;
2. de gaskamers hebben niet bestaan;
3. het bekende getal van zes miljoen is minstens 500% te hoog;
4. de Tweede Wereldoorlog was een slachthuis zonder precedent voor alle betrokkenen, niet alleen maar voor de joden (slechts 2% van het totaal aantal slachtoffers).

Op diverse plaatsen van de website wordt aandacht besteed aan Anne Frank. Eén ervan is getiteld 'Where are their diaries?' In maart 1945 vonden geallieerde bombardementen plaats op Würzburg, waarbij volgens de Zündelsite meer dan 5.000 slachtoffers vielen. Daaronder volgt een lijst van honderd omgekomen meisjes en vrouwen die Anna heetten.

Het revisionisme en in het bijzonder het negationisme op internet heeft geleid tot respons: websites die speciaal in het leven zijn geroepen om weerwerk te bieden. De belangrijkste zijn The Nizkor Project en The Cybrary of the Holocaust. Daarnaast zijn er andere sites met aandacht voor revisionisme naast andere onderwerpen, zoals Hatewatch, de Anti Defamation League en het Simon Wiesenthal Center. Later zullen wij op deze sites terugkomen.

Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus

Onder deze categorie vallen extreem-rechtse en dus autoritaire groeperingen, waarin fundamentalistisch religieuze (Christelijke) trekken gepaard gaan met racisme en vaak ook antisemitisme. Dit verschijnsel gedijt niet goed in Nederland, maar in de Verenigde Staten des te beter.⁵⁴ Deze op zichzelf ruime categorie kan worden onderverdeeld in Ku Klux Klan en overige groepen die streven naar wat wordt genoemd 'christian white supremacy'. Volgens Klanwatch en Hatewatch gaat het om groeperingen met namen als Christian Conservative

⁵⁴ Zie Hatewatch en Klanwatch.

Churches, Church of Jesus Christ Christian en Christian Bible Ministries. Een aantal van de groepen uit beide categorieën is op internet vertegenwoordigd. We beginnen hier met enkele voorbeelden uit de tweede categorie, daarna volgt de Ku Klux Klan.

G.O.A.L. Reference Library

G.O.A.L. staat voor 'God's Order Affirmed in Love'. De site⁵⁵ is naar eigen zeggen een 'Reference Library for Reconstructing a National Identity for Christian Whites'. Wat dat inhoudt wordt duidelijk uit de publicaties die in de 'bibliotheek' worden genoemd. De meeste zijn uitgesproken racistisch en antisemitisch. In de sectie 'Uncommon history' wordt negationistische lectuur opgesomd.

Holy War

De website Holy War⁵⁶ opent met een 'In the name of God, Holy war. Arise O God, Judge Thy Own Cause, Psalm 73'. De site is opgedragen aan 'Mary Most Holy, the Great Mother of God'. Daarna volgt een reeks antisemitische oproepen:

In Gods name, liberate your country, fight the satanic Jewish hate, fight Jewish racism, fight the international racist Jewish mafia.

Ter afsluiting een afbeelding van een vuist die een Davidsster verbrijzelt.

Be Wise

Deze website⁵⁷ doet denken aan Holy War. 'We dedicate this site to the Almighty Father without whose infinite help and guidance none of this would have been possible.' De site bevat tal van antisemitische tekstdocumenten en verwijzingen daarnaar. Ook zijn er links naar de bekende revisionistische sites die in het voorgaande aan de orde zijn geweest. Be Wise houdt zich verder bezig met beschouwingen over Protocollen van de Wijzen van Zion en de Protocollen zelf zijn integraal online.⁵⁸

World Church of the Creator

De World Church of the Creator – 'building a whiter and brighter world' – is een organisatie die op diverse plaatsen in de wereld vertegenwoordigers heeft – met name in de Scandinavische landen – en die naar eigen zeggen draait om de 'Holy Race War'. De websites⁵⁹ zijn racistisch en antisemitisch. Dit laatste komt tevens tot uiting in negationisme ('waar bevonden zich de dodenkampen? Daar waar later de communisten het voor het zeggen kregen. Is dat geen curieuze toevalligheid?').

⁵⁵ Zie <http://www.melvig.org>.

⁵⁶ Zie <http://www.holywar.org>.

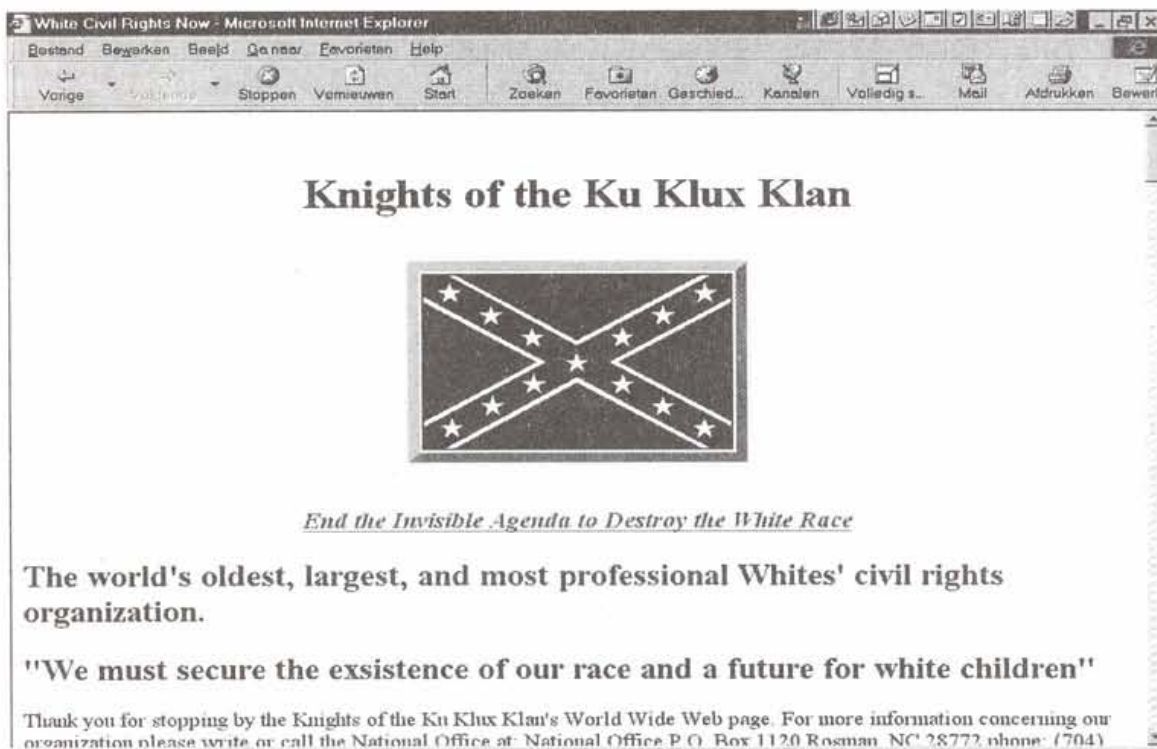
⁵⁷ Zie <http://www.pixi.com/~bewise/>.

⁵⁸ Niet alleen via deze site overigens, maar ook op minstens twee andere websites. De 'protocollen' zijn ongeveer een eeuw geleden vervaardigd door de geheime politie van de Russische tsaar. De stukken dienden als 'bewijs' voor het bestaan van het joodse streven naar wereldheerschappij.

⁵⁹ Zie <http://www.ariskkamp.com>.

Ku Klux Klan

In feite kan men niet spreken van 'de' Ku Klux Klan want het gaat niet om één centraal geleide organisatie, maar veeleer om een diffuse formatie van clusters en van voornamelijk lokaal gevestigde organisaties. Zij voeren alle de naam Ku Klux Klan.⁶⁰ Vaak zijn er andere benamingen toegevoegd, zoals Knights of the White Kamellia. Dit geldt mutatis mutandis voor de websites van de KKK.

Voor alle geldt dat zij – met de bijbel in de hand – racistisch en antisemitisch zijn, zoals bij de Imperial Klan of America:⁶¹

Bring back the Bible! This country was built on the Bible and was originally meant to be free, white and christian. Without Christ in our lives, schools and public offices we do not have family values or morals leaving our children unable to learn and following darkness rule over our land.

Volgens een recent overzicht van Hatewatch zijn er de volgende grote Klan-websites:⁶²

- America's Invisible Empire, Knights of the Ku Klux Klan
- American Knights of the KKK – Realm of Delaware

⁶⁰ Over de Ku Klux Klan bestaat een grote hoeveelheid (wetenschappelijke) literatuur. Zie voor een beknopt historisch overzicht Cox (1992). Zie verder de websites van Klanwatch en Hatewatch.

⁶¹ Geciteerd door Hatewatch.

⁶² Zie <http://www.hatewatch.org/klan.html>.

- Imperial Klans of America
- Invisible Empire, Knights of the Ku Klux Klan
- KKK.com
- Knights of the Ku Klux Klan – Corporate Headquarters
- Knights of the Ku Klux Klan
- Knights of the Ku Klux Klan – Realm of Louisiana
- Knights of the Ku Klux Klan – Realm of Oregon
- Knights of the White Kamellia – National Headquarters
- Knights of the White Kamellia – Realm of Michigan
- Knights of the White Kamellia – Realm of Michigan (Southern Province)
- Knights of the White Kamellia – Realm of North Georgia
- Knights of the White Kamellia – Realm of Texas
- American Knights of White Kamellia – Waco Texas Klavern
- North Georgia White Knights
- Northwest Knights of the Ku Klux Klan
- Southern Cross Militant Knights

Wij bezochten – lukraak – de website van de Knights of the White Kamellia – Realm of Texas⁶³ en werden ontvangen met

Warning. This site contains truths that may offend those who have been brainwashed by ZOG and the controlled media. Enter at your own risk!

‘ZOG’ is een code voor ‘zionist occupation government’. De hoofdpagina – muzikaal omlijst met Keltische muziek – opent met een historische uiteenzetting over het ontstaan van de KKK. Er zijn afzonderlijke secties over Klan-tradities, ideologische uiteenzettingen, activiteiten, ‘hate crime’ en ‘joodse propaganda’. De sectie ‘hate crime’ – ook achtergrondmuziek – gaat over misdrijven van zwarten tegen blanken:

(...) black Americans have committed at least 170 million crimes against white Americans in the past 30 years. It is the greatest disaster of American life and American ideals since World War II. Stop this disaster.

Klikt men naar de sectie ‘joodse propaganda’ dan klinkt ‘Hava nagila hava’ op de achtergrond. Er wordt verwezen naar een ‘button to stop that ridiculous song’. In de sectie bevinden zich, onder andere, foto’s van gruwelijk verminkte mensen: ‘slachtoffers van Israëliische terroristen’.

Er zijn links naar de sites van andere KKK-groepen, naar Stormfront, National Alliance en de Afrikaner Weerstandsbeweging. Voorts kan men naar de vuurwapen- en militielobby en naar het zogenaamde Waco Holocaust Museum: een virtueel museum gewijd aan het gevecht tussen de sekte van David Koresh en de FBI in Waco (Texas) in 1993, waarbij ongeveer tachtig Davidians om het leven kwamen. Aan het eind van onze tour door de website van de Knights of the White Kamellia – Realm of Texas werd ons meegedeeld dat wij de 92.429^{ste} bezoeker waren.

⁶³ Zie <http://members.aol.com/realmoftex/index.html>.

Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

In oktober 1996 raakten in ons land minstens twaalf kinderen gewond door zelf-gemaakte bommen; zij hadden op internet gezien hoe zij de explosieven moesten fabriceren.⁶⁴ Een meisje van elf uit Capelle liep gehoorschade op, terwijl een meisje uit Maarssenbroek aan haar oog gewond raakte door een muntstuk. Tien andere kinderen liepen oogletsel en brandwonden op. Volgens de Stichting Consument en Veiligheid, die dit bericht bekend maakte, hadden alle kinderen verklaard dat zij de recepten voor het maken van de bommetjes op internet hadden gezien en zo op het idee waren gekomen het uit te proberen.

Het ging om handboeken voor de vervaardiging van explosieven, waarvan *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* de bekendste zijn. *The Anarchist Cookbook*, dat uit de jaren zestig stamt, heeft een tijdlang op een website van de Technische Universiteit in Eindhoven gestaan. Daar werd het naar aanleiding van de gewond geraakte kinderen verwijderd. Er blijven echter tientallen sites over waar men deze handboeken in diverse versies en variaties kan aantreffen.

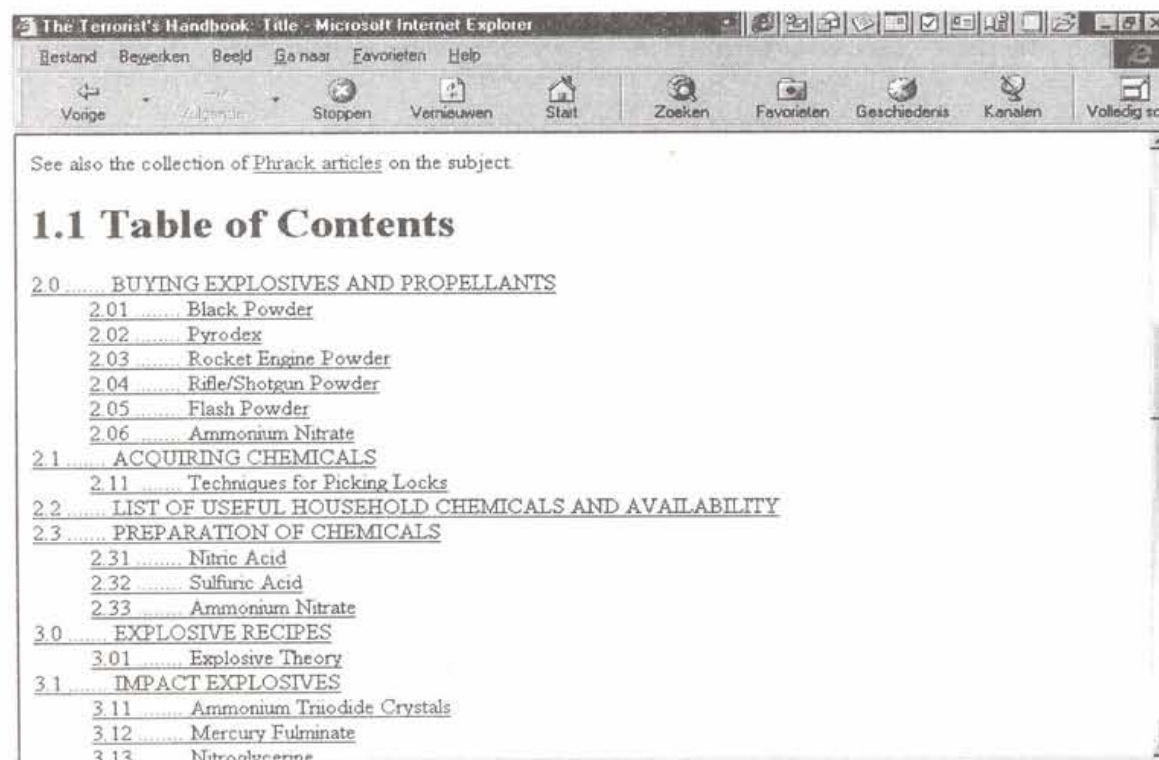
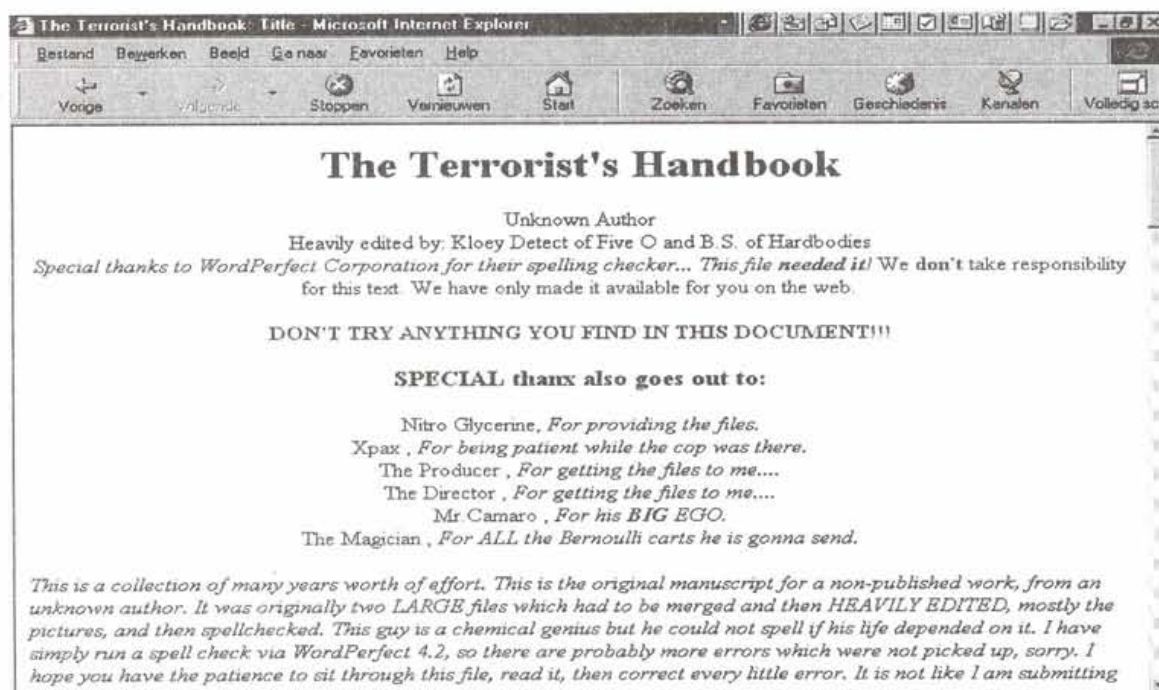
Wat de Nederlandse kinderen hadden gemaakt was weliswaar schadelijk, maar relatief onschuldig. Maar op de desbetreffende sites is heel wat meer te vinden dan klappertjesbommen: buskruit, dynamiet, napalm, bombrieven, pijpbommen, kunstmestbommen, brandbommen, molotov-cocktails, landmijnen en allerlei soorten ontstekingsmechanismen. Voor veel van deze explosieven is gespecialiseerde kennis en uitrusting vereist, maar voor een aantal andere niet.

Dat met eenvoudige middelen zeer gevaarlijke bommen zijn te maken blijkt uit de aanslag op het regeringsgebouw in Oklahoma op 19 april 1995. Bij deze aanslag kwamen 168 personen om het leven – onder wie tientallen kinderen – en vielen meer dan 500 gewonden. Het was de ernstigste terroristische aanslag ooit op het grondgebied van de VS gepleegd. De bom was een zogenaamde kunstmestbom, waarvan het recept op de genoemde websites is te vinden. De daders, Timothy McVeigh en Terry Nichols, bleken actief in gewelddadige, extreem-rechtse groepen, onder andere de National Alliance en de Ku Klux Klan.⁶⁵ McVeigh zou zijn inspiratie voorts hebben geput uit *The Turner Diaries*, het boek dat reeds eerder werd genoemd. Via – onder andere – Alpha kan men bij een integrale online versie hiervan komen. *The Turner Diaries* is een roman die in 1978 werd geschreven en gepubliceerd door Andrew MacDonald. Achter deze naam verschool zich William Pierce, de leider van de neonazistische National Alliance.⁶⁶ Het boek gaat over racistische, antisemitische terroristen die in de jaren negentig een rassenoorlog in de Verenigde Staten proberen te ontketenen. Het boek is evenwel vooral berucht omdat het als inspiratiebron wordt genoemd voor echte terroristische aanslagen.

⁶⁴ *de Volkskrant*, 17 oktober 1996.

⁶⁵ Inmiddels zijn de daders berecht: McVeigh is ter dood veroordeeld en Nichols kreeg levenslange gevangenisstraf.

⁶⁶ Zie voor een beschrijving van Pierce en de National Alliance: Klanwatch, 1998.

In *The Turner Diaries* wordt een aanslag beschreven waaraan die in Oklahoma sterk doet denken: het hoofdkwartier van de FBI in Washington wordt opgeblazen. De explosieven van de aanslag in Oklahoma waren ongeveer zo vervaardigd als die in het boek.⁶⁷

Door 'Oklahoma' is de kwestie van de bombsites in Amerika in de belangstelling komen te staan. Of het hierdoor komt of dat het al eerder was weten we niet, maar een aantal sites opent met waarschuwingen:

Don't try anything you find in this document!

None of these procedures are safe and some downright dangerous so to be read not implemented. All responsibility lies with you and you alone.

I am not responsible for anything you try here. Take note that most (if not all) of the information here would be illegal and very dangerous to attempt. If you do so, it is your fault, not mine, if you blow yourself up or get your sorry ass tossed in jail. Have a nice day.

I am not responsible for anything on this page. I did not write any of this and it is for educational and entertainment use only. So don't be stupid and just read and laugh.

Just read and laugh? Op andere bombsites is grimmiger taal te vinden: 'Free books for a free people' en 'Books your government doesn't want you to read'. Hier en daar wordt men in bedekte termen aangemoedigd de te fabriceren bommen ook daadwerkelijk te gebruiken, bij voorkeur tegen de overheid.

Hoewel de bomrecepten eerder een extreem-linkse dan extreem-rechtse oorsprong hebben, zijn zij sinds de aanslag in Oklahoma frequent in verband gebracht met extreem-rechts. Ook de Verfassungsschutz, de Duitse binnenlandse veiligheidsdienst, heeft hier onlangs voor gewaarschuwd. Via de links van Alpha zou men terecht komen bij geïmproviseerde munitie en er zijn homepages van rechts-extremisten met in tekstdocumenten Duitstalige versies van de boeken met bomrecepten (*Terrorismus Handbuch*, *Anarchisten Kochbuch*, *Nationalisten Handbuch*).⁶⁸

Het boek *The Turner Diaries* is recent weer in de belangstelling komen te staan door de racistische moord in de Texaanse plaats Jasper in juni 1998. James Byrd, een zwarte man die stond te liften werd door drie mannen meegenomen. Ze bonden hem achter hun jeep en sleepten hem achter zich aan totdat hij dood was. Delen van zijn lijk werden over een grote afstand teruggevonden. Twee van de drie daders kenden elkaar uit de gevangenis en alledrie hadden een carrière in (gewelddadige) extreem-rechtse groepen achter de rug (onder andere Ku Klux

⁶⁷ William Pierce claimt dat er in de loop der jaren 200.000 exemplaren van *The Turner Diaries* zijn verkocht (Klanwatch, 1998). Hij is ook de auteur van een soortgelijke roman, *Hunter*, waarin de hoofdpersonen moorden plegen op leden van minderheidsgroeperingen en op gemengde stellen. Ook dit boek zou hebben aangezet tot racistisch geweld.

⁶⁸ Zie *Extremistische Bestrebungen im Internet*, 1998, paragrafen 2.4.1 en 2.3.8.

Klan). In een beëdigde verklaring stelde één van hen te zijn geïnspireerd door *The Turner Diaries*.

In hoeverre zijn de websites met bomrecepten en boeken als *The Turner Diaries* een gevaar? Wij hebben deze vraag vorgelegd aan de BVD. Wat de technische kant van de zaak betreft, de bomrecepten uit *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* zijn op zichzelf serieus. In theorie kan men er schade mee aanrichten. Maar in de Nederlandse praktijk blijkt deze problematiek – met uitzondering van het geval met de gewonde kinderen – nauwelijks een rol te spelen en zeker niet in enige politieke context.

4.3 De respons op 'schadelijke en illegale inhoud'

Met de ontwikkeling van internet groeide ook de computercriminaliteit alsmede de bezorgdheid daarover. Wat is computercriminaliteit? De Europese Commissie heeft een brede omschrijving gegeven van de gebieden waarop computercriminaliteit zich kan voordoen.⁶⁹

1. *National security*: instructions on bomb-making, illegal drug production, terrorist activities;
2. *Protection of minors*: abusive forms of marketing, violence, pornography;
3. *Protection of human dignity*: incitement of racial hatred or racial discrimination;
4. *Economic security*: fraud, instructions on pirating credit cards;
5. *Information security*: malicious hacking;
6. *Protection of privacy*: unauthorised communication of personal data, electronic harassment;
7. *Protection of reputation*: libel, unlawful comparative advertising;
8. *Intellectual property*: unauthorised distribution of copyrighted works, e.g. software or music.

Een deel van de computercriminaliteit gaat over verspreidings- en uitingsdelicten en dat zijn de delicten waar het ons hier om te doen is. Het gaat ons om wat wordt genoemd *schadelijke en illegale inhoud* en zij bevinden zich voornamelijk in de eerste drie categorieën: nationale veiligheid, bescherming van minderjarigen, bescherming van de menselijke waardigheid. De benoeming van deze verspreidings- en uitingsdelicten kan echter sterk uiteenlopen. Wat in het ene land een delict is kan in het andere worden beschouwd als een inbreuk op de uitingsvrijheid. Grossman gebruikt in haar boek *Netwars* het sleutelbegrip *informatiebeheersing*.⁷⁰

Tussen de diverse landen bestaan verschillen in informatiebeheersing. In Groot-Brittannië bijvoorbeeld mag informatie over de vervaardiging van explosieven niet worden verspreid en zijn publicaties als *The Anarchist Cookbook* en *The Terrorist Handbook* dus verboden. Maar in het aangrenzende Ierland wil men de

⁶⁹ Illegale en schadelijke inhoud, mededeling van de Commissie, 1996; Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services, COM, 1996; zie ook Van Dijk & Keltjens, 1995.

⁷⁰ Zie Grossman, 1997.

verspreiding van informatie over abortusklinieken in Engeland zoveel mogelijk tegengaan. In de Verenigde Staten mag men ontkennen dat de Holocaust heeft plaatsgevonden, terwijl dat in de Bondsrepubliek Duitsland een zwaar delict is. In Nederland halen velen de schouders op over blote plaatjes op het net, maar neemt men aanstoot aan het feit dat het grove antisemitisme van de Ku Klux Klan via internet mag worden verbreid. In de Verenigde Staten is het precies omgekeerd en in sommige delen van het land, waar lobbies streven naar drooglegging, zou men het liefst de details over wijnproductie van het net weren. Kom daar in Duitsland en Frankrijk eens om. In alle landen wordt kinderporno afgevoerd maar de wetgeving hiertegen kan sterk uiteenlopen. Kortom, de verspreiding van informatie is in het ene land een delict en in het andere niet, terwijl internet bij uitstek grensoverschrijdend is.

De informatiebeheersing vindt op uiteenlopende manieren plaats en dat wordt nu juist doorkruist door het World Wide Web en door internet in het algemeen. De informatiebeheersing kan in veel mindere mate door de staten worden bepaald dan voorheen. Grossman meent dat door internet het *First Amendment* zal worden geëxporteerd. In het First Amendment (to the Constitution of the United States) is de bescherming van (een aantal) politieke grondrechten verankerd (de cursivering is van ons):

Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or *abridging the freedom of speech, or of the press*; or the right of people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances.

Door het First Amendment zijn er in de Verenigde Staten slechts weinig beperkingen aan de uitingsvrijheid en mag men zich bijvoorbeeld antisemitisch uiten. De grens wordt pas bereikt als men rechtstreeks aanzet tot fysiek geweld. De free speech weegt zwaarder dan de racistische belediging.⁷¹

Dat is lang niet overal het geval. In veel andere landen wordt soms een andere weging van grondrechten gemaakt, waarbij tegenover de uitingsvrijheid het non-discriminatiebeginsel wordt gesteld: free speech houdt op waar racistische belediging begint. Deze problematiek, de bestrijding van racisme en rechts-extremisme in relatie tot de weging van grondrechten, is uitvoerig belicht in *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa*.⁷² De weging van grondrechten is aan de ene kant een fundamentele aangelegenheid – de keuze voor de waardenneutrale dan wel weerbare democratie – maar wordt aan de andere kant sterk beïnvloed door wat in *De staat paraat?* het *trigger event* werd genoemd. De racistische aanslagen in Mölln en Solingen waren bijvoorbeeld trigger events: zij brachten de Duitse overheid ertoe de uitingsvrijheden van rechts-extremisten drastisch te beperken ten gunste van de bestrijding van racistisch en extreem-rechts geweld. In zekere zin was de aanslag in Oklahoma ook zo'n trigger event. Vooralsnog niet in de zin van een daadwerkelijke beper-

⁷¹ Dit geldt mutatis mutandis voor de demonstratievrijheid. Roemrucht is de affaire-Skokie: de controverse over een demonstratieve optocht van neonazi's door een joodse wijk. Vgl. Gibson & Bingham, 1985.

⁷² Van Donselaar, 1995; de thematiek komt in algemene termen aan de orde in de inleiding en in het slothoofdstuk (vijf landen vergeleken).

king van de uitingsvrijheid, maar er wordt in de Verenigde Staten wel gediscussieerd over de vraag of er geen beperkingen moeten worden opgelegd aan de verspreiding van boeken als *The Turner Diaries* en *The Anarchist Cookbook*.⁷³

De discussies over 'schadelijke en illegale inhoud' heeft geleid tot een wereldwijd debat over uitingsvrijheid, de beperking daarvan en *censorship*. Wie via trefwoorden in deze sfeer de zoekmachines op internet laat draaien wordt bedolven onder informatie. Een ander aspect van internetregulering is de vraag waar in de keten men wil reguleren: bij degenen die de informatie aanbieden, bij de providers, bij de gebruikers, of bij alledrie de categorieën. Met andere woorden: wie is verantwoordelijk en dus aansprakelijk voor de verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud'? Het ligt relatief eenvoudig in die gevallen waar geen grensoverschrijding plaats vindt. Als bijvoorbeeld een Nederlandse extreem-rechtse partij X op haar bij een Nederlandse provider ondergebrachte homepage een racistisch betoog afsteekt, zijn zowel de aanbieder als de provider strafbaar (aannemende dat het racistische betoog strafwaardig is). Een concrete zaak heeft zich overigens nog niet voorgedaan. Wat er zou gebeuren als partij X haar homepage elders, bijvoorbeeld in Amerika heeft ondergebracht, is minder duidelijk, maar het lijkt ons aannemelijk dat deze situatie niet wezenlijk verschilt van de eerste, mits kan worden bewezen dat de bedoeling van X is het betoog hier in Nederland te verspreiden. Maar tegen het racistische betoog van een Amerikaanse neonazistische partij die via een Amerikaanse provider hier op het beeldscherm verschijnt is door de Nederlandse justitiële overheid niets te ondernemen. De situatie van de gebruiker is in de drie voorbeelden dezelfde: hij is niet strafbaar tenzij hij het strafbare racistische betoog op zijn beurt verder verspreidt dan wel daartoe aanstalten maakt door de tekst te printen en te vermenigvuldigen.

In het voorgaande is Vrij Historisch Onderzoek uitvoerig aan de orde geweest: een revisionistisch gezelschap, waarvan de uitbater in Nederland onherroepelijk is veroordeeld wegens racistische belediging en aanzetten tot rassenhaat. Van het materiaal waarop deze veroordeling was gebaseerd zijn nu online versies beschikbaar voor eenieder die het internetadres van VHO weet te vinden. En als men toch op de website van VHO is kan men zich ook veel ander (Nederlands-talig) negationistisch materiaal verwerven.

Het verspreiden van de Nederlandstalige versie van *Mein Kampf* is in Nederland verboden. In de eerste plaats omdat het een buitengewoon racistisch boek is waarvan de verspreiding derhalve onder het bereik van de Nederlandse strafwet valt. In de tweede plaats zou het een inbreuk betekenen op de auteursrechten die bij de Nederlandse staat berusten. Op minstens tien websites staat een Engelstalige versie van *Mein Kampf* en sinds kort zijn er ook Duitstalige versies online. De mirrorsites van *Mein Kampf* brengt ons op een ander obstakel bij internetregulering, namelijk het *Hydra-syndroom*. De boeken *Mein Kampf*, *The Turner Diaries*, *The Anarchist Cookbook* staan al op meer dan één site. Het is niet waarschijnlijk dat deze boeken effectief van internet kunnen worden ge-

⁷³ De aanslag in Oklahoma en het drama in Waco stimuleerden overigens ook het debat over het *Second Amendment*, waarin de vrijheid van militie-vorming en van het dragen van wapens is vastgelegd. Het *Second Amendment* lijkt meer onder druk te staan dan het *First Amendment*.

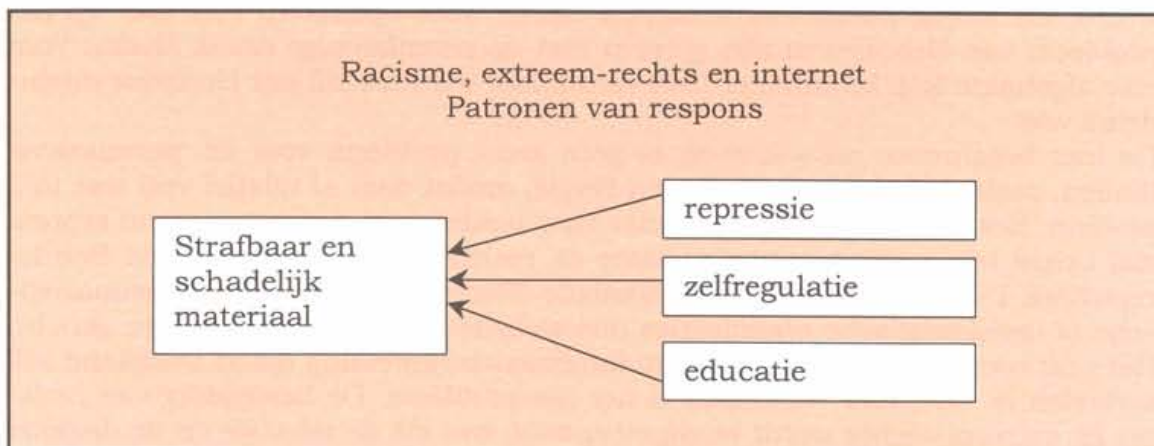
weerd. Zij zullen hoogstwaarschijnlijk elders weer opduiken. Het lijkt op het probleem van Hercules in zijn gevecht met de zevenkoppige draak Hydra: voor elke afgehakte kop kwamen er twee terug. Met dat verschil dat Hercules uiteindelijk won.

De hier beschreven ontwikkeling is geen groot probleem voor de 'permissieve' landen, zoals de Verenigde Staten en België, omdat daar al relatief veel was toegestaan. Het probleem is des te groter voor landen met een voortvarend repressief beleid tegen uitingen van racisme en rechts-extremisme, zoals de Bondsrepubliek Duitsland. Vanuit de Verenigde Staten opereren diverse neonazistische of revisionistische organisaties met websites die op Duitsland zijn gericht. Het gaat voor een belangrijk deel om informatieverspreiding die in Duitsland zelf verboden is. Ook voor Nederland is het een probleem. De bestrijding van racisme en extreem-rechts wordt *mediumbepaald*: wat via de televisie en de drukker niet mag, kan op internet niet worden tegengehouden. Zoals Grossman zei: internet is export van het First Amendment.

Hiermee is het probleem in beginsel gesteld.⁷⁴ Internet biedt de mogelijkheid tot de snelle, wereldwijde verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud', de toegankelijkheid daarvan voor breed publiek, terwijl de verspreiders lastig zijn op te sporen. Vaak zijn deze verspreiders moeilijk grijpbaar voor de nationale overheden omdat zij zich buiten het bereik van die overheden bevinden. Een cruciale factor zijn de aanzienlijke verschillen tussen de diverse landen op het vlak van de beperking van uitingsvrijheden.

In telegramstijl: wie is verantwoordelijk, de aanbieder, de provider of de gebruiker? Wie zou er moeten worden aangepakt, de aanbieder, de provider of de gebruiker? Moet en mag er wel worden aangepakt? En tenslotte, kan er wel worden ingegrepen en zo ja hoe dan? Dat zijn vragen waar het om draait bij de omgang met 'schadelijke en illegale inhoud' op internet. Het weren van dergelijk materiaal kan op verschillende manieren geschieden. In de eerste plaats is er de mogelijkheid van een *repressieve benadering* door de overheid, want ondanks de in het voorgaande opgesomde beperkingen blijven er veel gevallen over waar repressief tegen kan worden opgetreden. Bovendien is het voor een deel een kwestie van wetgeving en daarover is (wereldwijd) heel wat te doen. In de tweede plaats kan men trachten aan het probleem het hoofd te bieden door *zelfregulering*, afspraken tussen betrokken partijen. Zelfregulering kan op verschillende manieren en ook op verschillende niveaus (aanbieders, providers, gebruikers) plaatsvinden. Een derde strategie is die van de *educatieve respons*.

⁷⁴ Zie voor een overzichtsartikel Cadat & Eissens, 1998.

4.3.1 Repressieve respons

In het voorgaande is telkens gerept van 'schadelijke en illegale inhoud'. Bij een repressieve, strafrechtelijke benadering door overheden dient onderscheid te worden gemaakt en gaat het per definitie om 'illegale inhoud', al is het denkbaar dat 'schadelijke inhoud' op een gegeven moment als strafbaar wordt gedefinieerd. Binnen de categorie strafbaar materiaal heeft tot dusverre het accent gelegen op porno en kinderporno. Dit is weerspiegeld in de discussies, beleidsontwikkeling en wetgeving inzake het weren van 'schadelijke en illegale inhoud' op internet.⁷⁵

Zo ook in Nederland.⁷⁶ In de zomer van 1995 kwam de problematiek 'schadelijke en illegale inhoud' op internet in de publieke belangstelling te staan.⁷⁷ Anders dan bijvoorbeeld in de VS ging het in Nederland primair om de problematiek van het racisme; die van de kinderporno kwam daar later bij. Er ontstond discussie over de rol en aansprakelijkheid van providers en over de noodzaak van zelfregulerende activiteiten van providers. Daarop kwam de beroepsvereniging van providers, de Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP), met suggesties voor verbetering van de toen bestaande situatie. Er werd een werkgroep gevormd, waarin naast providers ook de CRI participeerde. De werkzaamheden van de werkgroep resulteerden in de oprichting van het Internet Meldpunt Kinderporno, dat op 20 juni 1996 door de minister van Justitie werd geopend. Ongeveer een jaar later ging het *Meldpunt Discriminatie Internet* van start, als project van de Amsterdam Stichting Magenta. Doel van het MDI: 'het bestrijden en voorkomen van discriminatie op het Nederlandse gedeelte van het Internet'. Van de 115 meldingen die het MDI in het eerste jaar van zijn bestaan ontving, hadden er 69 betrekking op discriminatie. Om uiteenlopende redenen hebben geen van deze gevallen geleid tot strafrechtelijke vervolging.

⁷⁵ Zie voor ontwikkelingen in Europa de nota *Wetgeving voor de elektronische snelweg*, Deel II, hoofdstuk D: rechtsvergelijkende aspecten.

⁷⁶ Zie Jaarverslag 1996/1997 Internet Meldpunt Kinderporno (<http://www.magenta.nl/mdi>).

⁷⁷ Voor een uitvoerig perscommuniqué van de NLIP over deze kwestie, zie <http://www.nlip.nl/pers/archief/950825>.

Meldingen discriminatie op internet naar aard Periode 21 maart 1997 – 21 maart 1998	
Rassendiscriminatie	31
Antisemitisme/revisionisme	17
Seksisme	2
Religie	2
Seksuele voorkeur	1
Valse meldingen	11
Geen discriminatie (in de zin van de wet)	35
Beledigingen	16
Totaal	115

Bron: Jaarverslag Meldpunt Discriminatie Internet 1997/98.

Het meldpunt zond 29 verzoeken tot verwijdering die op twee na werden gehonoreerd. Opvallend in de eerste periode van het meldpunt was het relatief grote aantal meldingen die betrekking hadden op antisemitisme, namelijk 17 van de 69. Ook bij eigen onderzoek van het meldpunt werd veel antisemitisme aangetroffen.

Een soortgelijk signaal ging uit van de conferentie *Weerzinwekkende wetenschap*, die eind 1997 in Amsterdam werd gehouden en als onderwerp had het historisch revisionisme. Gewezen werd op de groeiende betekenis van het revisionisme, in het bijzonder omdat het goed gedijt op internet. De conferentie werd geopend door minister Sorgdrager van Justitie. Bij die gelegenheid zei zij onder andere het volgende:

Inmiddels hebben we echter ook te maken gekregen met een heel nieuw fenomeen, het Internet. Ten aanzien van internet geldt in de eerste plaats dat ook daar een publicitair tegenoffensief gevoerd kan worden. Eenieder die op weerzinwekkende berichten stuit, kan zijn afschuw daarover uitspreken in een tegenbericht, discussiegroep etcetera. Correcte informatie kan door de overheid en organisaties ter beschikking worden gesteld. Hiernaast, meer in het algemeen overigens, is als sluitstuk een meer actieve opsporing door politie en justitie op internet gewenst. Dat is overigens niet eenvoudig. Door het ontbreken van grenzen op internet is internationale samenwerking vaak nodig. Culturele verschillen leiden echter soms tot verschillen in wetgeving en interpretatie van gedrag en woord. Ik hoef alleen maar te wijzen op het enorme belang dat in Amerika aan het First Amendment wordt gehecht. Daardoor biedt de vrijheid van meningsuiting een zeer grote tolerantie van alles wat er gezegd en geschreven wordt.

Van de zijde van de regering zijn recente initiatieven ontplooid die hier moeten worden genoemd. In januari zond minister Sorgdrager van Justitie het *Concept-Wetsvoorstel computercriminaliteit II* voor commentaar naar de Nederlandse Vereniging van Internet Service Providers, de Nederlandse Orde van Advocaten en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.⁷⁸

⁷⁸ Zie *Computercriminaliteit II* (1998).

Nota bene: het is een concept-wetsvoorstel en het gaat hier om een consultatieronde vóórdat het wetsontwerp bij de Tweede Kamer wordt ingediend. Hier is met name één aspect van het veelomvattende wetsontwerp van belang, namelijk de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de providers.

Volgens de huidige wetgeving kunnen providers (de Internet Service Providers) aansprakelijk zijn wegens medeplichtigheid aan verspreidingsdelicten, zoals kinderporno en racisme. Het probleem is echter dat deze aansprakelijkheid niet duidelijk is afgebakend. Met het wetsvoorstel wordt beoogd dit probleem op te lossen. Om helderheid te verschaffen omtrent de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de provider en om hem bescherming te bieden tegen lichtvaardige strafvervolgning, zijn de vervolgingsuitsluitingsgronden die gelden voor drukkers en uitgevers uitgebreid tot iedere *tussenpersoon*, wiens taak het is uitingen in woord, beeld en geschrift te verspreiden. De provider is daarmee gevrijwaard van strafvervolgning, mits hij voldoet aan een aantal zorgvuldigheidseisen. Zo moet hij, bij een vermeend geval van 'illegale inhoud', zichzelf en de bron aan de justitie bekendmaken. Ook dient de provider verdere verspreiding van de 'illegale inhoud' te voorkomen, voor zover dat mogelijk is. Het gaat dus om handelen achteraf, want van de providers kan moeilijk worden verlangd dat zij preventief onderzoek doen naar strafbaar materiaal.

De Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP) reageerde in maart 1998.⁷⁹ De NLIP onderschrijft de doelstelling van de voorgestelde wet, namelijk dat er aanpassingen moeten worden doorgevoerd om nieuwe ontwikkelingen in de Informatie- en Communicatietechnologie 'op te nemen'. Maar de NLIP is minder te spreken over de manier waarop in het concept-voorstel de aansprakelijkheid van providers is geregeld. Met name de uitvoerbaarheid van de voorgestelde regelingen zou te wensen overlaten, waardoor de beoogde rechtszekerheid voor providers niet zal worden geëffectueerd.

Een tweede initiatief is de regeringsnota *Wetgeving voor de elektronische snelweg* die op 12 februari 1998 naar de Tweede Kamer werd gezonden.⁸⁰ Het is een nota die het gehele terrein van de elektronische snelweg omvat. De bestrijding van computercriminaliteit is slechts een van de vele onderwerpen.

Een van de belangrijkste conclusies van de nota is dat de bestaande Nederlandse juridische regels en begrippen, na een eventuele aanpassing, toepasbaar zijn op de elektronische snelweg. Met andere woorden: wat *offline* geldt dient *online* ook te gelden, maar daarvoor zijn aanpassingen nodig en ook internationale samenwerking. Op diverse plaatsen in de nota wordt een centrale vraag opgeworpen: hoe dient de balans te zijn tussen overheidsregulering en zelfregulering? Over het algemeen wordt een voorkeur uitgesproken voor zelfregulering. Maar niet altijd:⁸¹

⁷⁹ Zie voor deze reactie <http://www.nlip.nl/pers/980304-compleet.htm>.

⁸⁰ Voor een online versie: <http://www.minjust.nl/sdu/toc/html>.

⁸¹ Deel IV, hoofdstuk C Aandachtspunten voor regelgeving, paragraaf 2: Zelfregulering of overheidsregulering.

Zelfregulering als alternatief voor overheidsregulering is niet geschikt indien fundamentele normen en waarden van de democratische rechtsstaat in het geding zijn. In het geval van de elektronische snelweg kan men daarbij vooral denken aan bescherming van de klassieke grondrechten van burgers en aan de preventie en opsporing van inbreuken op de rechtsorde en de staatsveiligheid. In deze gevallen zal niet kunnen worden volstaan met onderlinge afspraken tussen partijen, maar zal wetgeving nodig zijn. Dit neemt niet weg dat de concretisering van die wetgeving heel goed met behulp van zelfregulering tot stand kan komen.

Tot de klassieke grondrechten van burgers behoort artikel 1 van de grondwet, het nondiscriminatiebeginsel.

In de nota wordt verwezen naar het concept-wetsvoorstel computercriminaliteit II en gesteld dat de regering het wetsvoorstel nog in 1998 bij de Tweede Kamer hoopt in te dienen. Er wordt een aantal maatregelen getroffen om de opsporing en vervolging van computercriminaliteit te bevorderen. Die liggen op het vlak van 'de organisatie, opleiding en uitrusting van politie- en justitiefunctionarissen'. Er zal een landelijke officier van justitie worden aangesteld voor de opsporing van criminaliteit op de elektronische snelweg. Overwogen wordt het meldpunt kinderporno uit te breiden voor de melding van andere delicten. Wat betreft de internationale samenwerking zal worden getracht afspraken te maken 'teneinde op buitenlandse computers te kunnen opsporen en om de medewerking van andere landen bij opsporing te verzekeren'. Op 23 oktober 1998 ging het kabinet akkoord met het Wetsvoorstel Computercriminaliteit II. Het wetsvoorstel is voorgelegd aan de Raad van State.

4.3.2 Zelfregulering

Naast repressieve respons op de verspreiding van 'schadelijke en illegale inhoud' is er een divers instrumentarium denkbaar op het terrein van zelfregulering, een benadering die in het voorgaande reeds enkele malen ter sprake is geweest. Van belang is vooral het hierboven aangehaalde regeringsstandpunt dat zelfregulering in het geval van racismebestrijding geen alternatief mag zijn voor overheidsregulering. De regering meent dat zij dus naast elkaar dienen te bestaan. Zelfregulering kan op diverse niveaus plaatsvinden, op dat van de providers en op het niveau van de (particuliere) consumenten die diensten van de provider afnemen (zelfregulering is ook denkbaar op internationaal niveau, maar dat is op dit moment nog ver weg).

Allereerst de providers. Zelfregulering van de providers heeft een belangrijke rol gespeeld bij de bestrijding van kinderporno en in het voorgaande zijn tevens enkele voorbeelden genoemd van aan extreem-rechtse organisaties geweigerde aanvragen. Ook de Nederlandse Vereniging van Internet Providers (NLIP) is reeds genoemd. De NLIP werd in 1995 opgericht en heeft als voornaamste doel de belangenbehartiging van Nederlandse internetproviders. Daarnaast wil de vereniging 'gezamenlijke activiteiten ontplooiën die leiden tot verbetering van de kwaliteit van het aangeboden produkt'. Volgens de NLIP zijn er ongeveer 50 providers aangesloten en die bedienen ongeveer 65% van de overwegend particuliere modem-accessmarkt en ongeveer 85% van de (overwegend zakelijke) netwerkaccess- en servermarkt. Het keurmerk van de vereniging omvat Algemene leverings- en consumentenvoorwaarden, waarin regels zijn vastgelegd voor de

relatie provider-abonnee. Een van die regels luidt dat provider en abonnee zich houden aan de Nederlandse wet- en regelgeving. De homepage van de NLIP bevat links naar het Meldpunt Kinderporno en het Meldpunt Discriminatie Internet.

Over providers is vaak beweerd dat zij 'geen boodschap aan de boodschap zouden' hebben, dat zij slechts doorgeven. Dat beeld lijkt ons te ongenueanceerd. De NLIP – en naar wij aannemen veel van haar leden – hebben wel degelijk een boodschap aan de bestrijding van computercriminaliteit. De vraag is alleen hoe precies en welke rol zij als provider daarin kunnen spelen,⁸² of, belangrijker: *moeten* spelen. Geen enkele beroepsgroep houdt ervan te worden overstelpt door wetten en regels en dit klonk dan ook sterk door in de reactie van de NLIP op de regeringsnota Wetgeving voor de elektronische snelweg.

Dan is er de zelfregulering op het niveau van de aangesloten consumenten, een verschijnsel dat – mede door het First Amendment – buitengewoon populair is in de Verenigde Staten. Er is een uitgebreid sortiment software op de markt waarmee websites kunnen worden gefilterd of geblokkeerd (*NetNanny, Surf Watch, SafeSurf, CyberPatrol, CyberSitter*). Het accent ligt onmiskenbaar op de bescherming van kinderen tegen porno, al claimen de fabrikanten ook dat racisme en geweld (de bombsites) onder het bereik van hun producten vallen. Zo heeft SafeSurf na de bomaanslag in Oklahoma de software afgesteld op bombsites en CyberPatrol riep in 1997 de hulp in van de Anti Defamation League om de hate sites te kunnen blokkeren.

Hoe werken deze systemen? Door ingevoerde trefwoorden, gebaseerd op zwarte lijsten van site-adressen, kan de toegang worden geblokkeerd. Die van Cyber Patrol zijn naar eigen zeggen gericht op de volgende categorieën: 'nudity, partial nudity, sexual acts, gross depictions, satanic/cult, drugs, militant extremists, violence/profanity, alcohol and tobacco, questionable/illegal gambling, sex education and intolerance'.⁸³ Voor de netfilters blijkt in de VS een markt te bestaan onder ouders, scholen en bibliotheken. Recent wordt getracht ook de Europese markt te veroveren.

⁸² Het NLIP-beleid met betrekking tot illegale informatie is beknopt geformuleerd op de website van de NLIP (<http://www.nlip.nl/pages/illegaal.htm>). De vereniging keert zich expliciet tegen het illegale materiaal en is voorstander van een voortvarend optreden daartegen, echter binnen de (wettelijke) mogelijkheden die er zijn.

⁸³ Zie http://www.cyberpatrol.com/cp_block.htm en http://www.cyberpatrol.com/cp_list.htm

Over deze vormen van zelfregulatie wordt veel gediscussieerd. Daarbij gaat het zowel om de principiële kant van de zaak – censuur of niet –, maar vooral ook om allerlei praktische aspecten. De zwarte lijsten anticiperen niet, zo wordt beweerd, maar moeten bijgehouden worden en lopen per definitie in meer of mindere mate achter de feiten aan. Een ander bezwaar is de juiste 'afstelling'. De trefwoorden werken voorzover ze de lading dekken, zijn deze trefwoorden slechts gebaseerd op het internetadres dan kan met creatieve benamingen het filter worden omzeild. De kans bestaat dus dat de dekkinggraad te laag is, maar het omgekeerde wordt ook vaak als bezwaar aangevoerd. Om de dekkinggraad van de filters te bevorderen worden zij ruim gedefinieerd, waardoor een breed terrein wordt bestreken en bijvoorbeeld allerlei sites worden geblokkeerd die nu juist gaan over de bestrijding van 'schadelijke en illegale inhoud'. Zo zouden websites over de bestrijding van aids zijn geblokkeerd als neveneffect van het blokkeren van pornosites.⁸⁴ Slimmerikken zouden programmaatjes hebben ontwikkeld om de filters te omzeilen of uit te schakelen en deze zou men eenvoudig via internet kunnen bemachtigen.

Tot zover de tegenstanders en het zal geen verwondering wekken dat voorstanders er anders over denken en bijvoorbeeld beweren dat tegenstanders hardnekkig met dezelfde bezwaren blijven komen, terwijl deze voor een deel zijn ondervangen. De voorstanders hebben inmiddels een belangrijke bondgenoot gekregen. De Europese Commissie is van oordeel dat het gebruik van filter-software moet worden aangemoedigd.

De filtermethodes zijn sterk in ontwikkeling en kunnen vandaag de dag worden onderscheiden in drie hoofdgroepen: zwart, wit en neutraal.

1. *Black listing*

De problematische websites worden geïdentificeerd en op een lijst geplaatst waardoor de toegang kan worden afgesloten. Een probleem is de dekkinggraad en ook de updating.

2. *White listing*

Hier ligt de zaak omgekeerd. Bij deze aanpak wordt gedefinieerd welke sites bezocht mogen worden. Het resultaat is een drastische beperking van de toegang tot internet.

3. *Neutral labelling*

De derde methode berust op – vooralsnog vrijwillige – rating. De drie belangrijkste rating-systemen van dit moment zijn die van Recreational Software Advisory Council (RSACi), de SafeSurf Internet Rating Standard en de Platform for Internet Content Selection (PICS). Het werkt als volgt. De aanbieders laten hun website inhoudelijk beoordelen door invulling van een gestandaardiseerde lijst met criteria. Aan de hand van een aldus tot stand gekomen score kan worden bepaald met wat voor een site we te maken hebben. Vervolgens kan worden gefilterd, om te beginnen tussen websites die zich wel aan rating hebben

⁸⁴ Zie de artikelen van Marie Jose Klaver in *NRC Handelsblad*, 28 oktober 1997, 17 maart 1998, 14 april 1998.

onderworpen en de sites die dat niet hebben gedaan (of dat niet willen doen). Vervolgens kan de score worden verdisconteerd.

Vooralsnog is rating gebaseerd op vrijwilligheid. Daarin kan verandering komen door bemoeienis van computer-multinationals.⁸⁵

Als multinationals als Microsoft en IBM met organisaties als RSAC gaan samenwerken, is er van vrijwilligheid geen sprake meer. Veel sitemakers zullen zich verplicht voelen om hun site te laten beoordelen omdat ze door minder bezoekers hun advertentie-inkomsten zullen verliezen.

De vrijwilligheid kan ook worden beëindigd door de regelgeving van overheden. In feite is er al een eerste stap in deze richting gezet door de Europese Commissie die de implementatie van Platform for Internet Content Selection (PICS) wil bevorderen.⁸⁶

4.3.3 Educatieve respons

Een derde strategie is die van de educatieve respons. Men kan met alle nieuwe mogelijkheden en voordelen die internet biedt trachten weerwerk te bieden. Hieronder worden enkele voorbeelden aangehaald. Daarbij moet worden aangetekend dat het educatieve 'gehalte' van de diverse sites kan verschillen. Bij sommige ligt de nadruk op inventarisatie en attendering, terwijl bij andere de educatie zelf meer nadruk krijgt.

Hatewatch

Hatewatch⁸⁷ is een Amerikaanse monitor gericht op de activiteiten van 'hate groups' op internet. Het project begon ooit als een eenmalig bedoelde 'Guide to Hate Groups on the Internet', maar groeide uit tot een permanente monitor. Het doel is het verschaffen van informatie over hate groups ten behoeve van individuele personen, activisten, media en onderzoekers.

Because the Internet has eliminated geographical and monetary boundaries that once existed for hate groups, we must be vigilant in monitoring these sometimes violent people and their activities in cyberspace.

De website van Hatewatch is zeer omvangrijk en men kan via diverse ingangen informatie verkrijgen. De informatie over hate groups is bijvoorbeeld zowel per land als per categorie geordend, vaak weer met onderverdelingen. Van de hier besproken websites is Hatewatch de meeste brede en omvangrijke.

Klanwatch

Als antwoord op toenemende activiteiten van de Ku Klux Klan werd in 1981 door het Southern Poverty Law Center een speciaal op de KKK gerichte monitor in het leven geroepen, de Klanwatch. Sedert enkele jaren heeft de Klanwatch een uitgebreide website met veel informatie over de KKK en verwante verschijn-

⁸⁵ NRC Handelsblad, 28 oktober 1997.

⁸⁶ Zie Action plan on promoting safe use of the internet.

⁸⁷ Zie <http://www.hatewatch.org>.

selen.⁸⁸ Dit laatste betreft vooral de militias waarvan sommige met de KKK verweven zijn. Deze vervlechtingen zijn volop in de belangstelling komen te staan na de bomaanslag in Oklahoma in 1995. Aan de naam van Klanwatch werd Militia Task Force toegevoegd.

Anti Defamation League

De Anti Defamation League werd in 1913 opgericht en noemt zichzelf 'The world's leading organization fighting anti-Semitism'. Het doel van de in New York gevestigde ADL: 'to stop the defamation of the Jewish people and to secure justice and fair treatment to all citizens alike'.

Op de website van de Anti Defamation League, ADL Online⁸⁹ wordt ruim aandacht besteed aan antisemitisme, 'hate crimes', rechts-extremisme, Holocaust-revisionisme, alsmede aan de aard en omvang van hate sites. In 1997 rapporteerde de ADL over de groei van hate sites op internet.

The Nazism Exposed Project

In Noorwegen is The Nazism Exposed Project gevestigd. De website⁹⁰ is in het leven geroepen om informatie te verschaffen over nazistische, fascistische en extreem-nationalistische activiteiten in Europa en op internet. Nazism Exposed, zo lezen we, is opgezet in de overtuiging dat de groepen in kwestie niet vanzelf verdwijnen, maar zullen groeien als ze ongemoeid worden gelaten.

De website is weliswaar breed opgezet, maar er is verhoudingsgewijs veel aandacht besteed aan de Scandinavische landen. Dat komt zowel tot uitdrukking in de extreem-rechtse uitingen die worden belicht, als ook in de links naar verwante websites.

Cyberwatch On Alert

Cyberwatch On Alert is een subsite van het Simon Wiesenthal Center.⁹¹ Het Simon Wiesenthal Center publiceerde in 1997 een rapport over de aard en omvang van 'hate sites': een totaal van 600 van dergelijke sites: 94 racistisch, 87 neonazi, 35 'white supremacist', 51 aanzetten tot terrorisme. Het onderzoek heeft een permanent karakter en er zal periodiek worden gerapporteerd.

Searchlight

Het in Londen gevestigde Searchlight noemt zichzelf 'The international anti-facist organisation' en werd in 1962 opgericht als antwoord op een demonstratie van de National Socialist Movement ('free Britain from jewish control') op het Trafalgar Square. Sinds 1976 wordt een gelijknamig maandblad uitgegeven met artikelen over extreem-rechts in voornamelijk West-Europese landen.

⁸⁸ Zie <http://www.splcenter.org/klanwatch.html>.

⁸⁹ Zie <http://www.adl.org>.

⁹⁰ Zie <http://www.ekran.no/html/nazismexposed>.

⁹¹ Zie <http://www.wiesenthal.com>.

Nizkor: Responding to Holocaust denial through education about the Shoah and the people and or...

Bestand Bewerken Beeld Geclear Favorieten Help

The Nizkor Project

Dedicated to the nearly twelve million victims ruthlessly destroyed by Adolf Hitler and his Nazi regime

Nizkor supports the EFF's Blue Ribbon Campaign, and opposes censorship in all forms, and in particular strongly opposes violence as a "response" to speech.

FREE SPEECH ONLINE
BLUE RIBBON CAMPAIGN

...truth is far more fragile than fiction
...reason alone cannot protect it.

Deborah Lipstadt,
Denying the Holocaust

Why do people deny the Holocaust?

The cynical truth comes to us by way of an obscure extremist group, which boasts:

"The real purpose of Holocaust revisionism is to make National Socialism an acceptable political alternative again."

Welcome to Nizkor, a collage of projects focused on the Holocaust, or 'Shoah,' and its denial, often referred to as Holocaust "revisionism.", a label we reject out of hand as being misleading and dishonest.

Book Store & Bibliographies	Holocaust-related books, listed by Title, along with direct links to Amazon Books, where reviews and ordering information will be found. Now you can support The Nizkor Project by buying your books from Amazon!
FAQs	Nizkor's original guides to issues surrounding Holocaust denial.
Features	Showcased collections of information about the Holocaust and its denial. Here you will find Nizkor's responses to frequently perpetrated denier myths regarding the Holocaust.
Holocaust Web Project	The Camps, Documents, International Military Tribunal (Nurnberg), Organizations, People and Places...
Search	Search over fifty sites with a single entry!
Shofar FTP Archives	Text and images relating to the Holocaust and its denial; and access to our Latest files .

In Association With
amazon.com

Please note that this site is, and always will be, under construction.

Recommended By
THE HISTORY CHANNEL

"Nizkor" is a Hebrew word; it means "we will remember."

[[Awards](#) | [Credits](#) | [Fast Track Menu](#) | [Funding](#) | [Links](#) | [Objectives](#) | [Stats](#) | [What's New?](#) | [Endorsements](#)]

This Holocaust Ring site is operated by
Kenneth McVay

Want to join the Holocaust Ring?

[Skip Prev] [Prev] [Next] [Skip Next] [Random] [Next 5] [List Sites]

The Nizkor Project
Director: **Ken McVay OBC**
[Financial Support](#)
[Search](#)

August 8, 1998

Sommige onderwerpen worden nader belicht in brochures (bijvoorbeeld 'When hate comes to town; community responses to racism and fascism'). Searchlight wil een vraagbaak zijn voor eenieder die zich met het verschijnsel rechts-extremisme bezighoudt. Daarnaast tracht men overheden, in het bijzonder de Britse, aan te sporen om krachtadiger tegen extreem-rechts op te treden. De website van Searchlight⁹² is bescheiden, maar groeiende.

The Nizkor Project

De website van The Nizkor Project – Nizkor is Hebreeuws voor 'wij zullen gedenken' – is in 1995 opgezet als antwoord op het negationisme en als documentatiecentrum over de Holocaust.⁹³

Het project wordt 'bememd' door een vijftiental personen met wie men e-mail-contacten kan onderhouden. Zij gaan actief in discussie met revisionisten, zowel direct via e-mail als indirect door de vervaardiging van anti-revisionistische teksten. Wat het documentatiecentrum betreft, er zijn bibliografieën en men is bezig tal van processtukken van het tribunaal van Neurenberg op het net te zetten. Ook zijn er links naar (vele tientallen) andere websites over de Holocaust.

Cybrary of the Holocaust

De Cybrary of the Holocaust⁹⁴ werd in 1995 opgezet door Micheal Dunn en lijkt op Nizkor. Het accent ligt echter meer op Holocaustdocumentatie dan op de bestrijding van revisionisme. In de 'cybrary' kan men terecht voor onder andere de volgende categorieën: bookstore, boeken online, boeken van overlevenden, nabestaanden van overlevenden, getuigen, educatie (o.a. tegen negationisme) en afbeeldingen.

Nizkor en de Holocaust-Cybrary zijn relatief grote websites. Via de links kan men terecht op tientallen kleinere, soms zeer kleine sites over de Holocaust. Wij vonden zelfs enkele homepages van jonge kinderen die op hun manier willen protesteren tegen de Holocaustontkenning.

Crosspoint Anti Racism

De website Crosspoint Anti Racism is een initiatief van de Nederlandse Stichting Magenta. Het Crosspoint is een soort digitale gouden gids op het terrein van anti-racisme: het is een per land geordende verzameling van links naar websites op het terrein van anti-racisme. Het Crosspoint Anti Racism is op zichzelf geen educatieve site, maar kan een nuttige schakel met dergelijke sites zijn.

Ten behoeve van deze studie kon worden geput uit informatie van een aantal van de hier genoemde websites. Met name op het terrein van de bestrijding van de Holocaustontkenning is reeds veel op het net verschenen. De Holocaust zelf is op internet grondig gedocumenteerd. Het brengt ons tot de curieuze veronderstelling dat dit waarschijnlijk mede het gevolg is geweest van revisionistische activiteiten.

De educatieve respons kan een zekere meerwaarde hebben, namelijk de potentiële bijdrage aan patronen van zelfregulering. Het samenwerkingsverband

⁹² Zie <http://www.s-light.demon.co.uk>.

⁹³ Zie <http://www.nizkor.org>.

⁹⁴ Zie <http://www.remember.org>.

tussen CyberPatrol en de Anti Defamation League is in het voorgaande reeds gememoreerd. Voorts kunnen educatieve strategieën van belang worden als de Wet computercriminaliteit II van kracht wordt en daarmee de zorgvuldigheidseisen aan de provider. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving, doen de betekenis van beide andere strategieën toenemen.

Het spreekt vanzelf dat aan de educatieve respons op racisme en rechts-extremisme beperkingen zijn verbonden. Deze zijn algemeen en niet specifiek voor internet. Het is hier dus niet de plaats om ze aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Wij volstaan met de uitspraak van Einstein dat het gemakkelijker is een atoomkern te splitsen dan een vooroordeel.

4.4 Slot: conclusies en discussie

Uit het voorgaande valt af te leiden dat de websites met racistische en extreem-rechtse uitingen in diverse opzichten ongelijksoortig zijn. Om die reden is het niet eenvoudig, zo niet onmogelijk, een getalsmatige inschatting van het verschijnsel te maken. Allereerst zijn er omschrijvings- en afbakeningsproblemen. Valt antisemitisme onder racisme of zijn het twee gescheiden categorieën? Is een bombsite met *The Anarchist Cookbook* links-extremistisch, rechts-extremistisch, antisemitisch of racistisch? En wat aan te vangen met een website met het tekstdocument *Mein Kampf*? Worden alle websites met *Mein Kampf* geteld of maar ééntje? In hoeverre moet de omvang van de websites worden verdisconteerd? Zo niet, dan worden de websites van het Nederlands Blok en van Vrij Historisch Onderzoek allebei voor één geteld, terwijl de eerstgenoemde op één A4-tje past en zich onder die van VHO tekstdocumenten bevinden, tezamen goed voor honderden bladzijden. Het is ons dan ook niet duidelijk hoe het Simon Wiesenthal Center in 1997 tot het getal van 600 heeft kunnen komen. De uitkomst had – afhankelijk van de gekozen invalshoek – de helft of het dubbele kunnen zijn. Maar dat er een substantiële hoeveelheid *hate sites* op internet zijn staat vast en moge mede blijken uit de bloemlezing die wij ervan hebben gegeven.⁹⁵

Veel soberder wordt het beeld als we alleen kijken naar de Nederlandse aanbieders, in casu de extreem-rechtse politieke partijen. In vergelijking met verwante partijen in het buitenland zijn de websites van de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen bescheiden te noemen. Ook dragen zij de sporen van de neergang die extreem-rechtse organisaties de laatste jaren doormaken. Dit geldt in het bijzonder voor de CD en de CP'86. Ook de sites van deze partijen vertonen een neergaande lijn. De betekenis van de (Nederlandse) websites voor georganiseerd extreem-rechts lijkt vooralsnog beperkt (werving, mobilisatie). Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten heeft toegang tot internet. Websites zijn geen

⁹⁵ De ontwikkelingen op internet gaan snel. De materiaalverzameling ten behoeve van dit deelonderzoek vond grotendeels plaats vóór de zomer van 1998. Op basis van een recent herhaalde (maar veel vluchtiger) inspectie hebben wij de indruk dat het aantal hate sites gestaag toeneemt. Dit geldt onder andere voor de categorie historisch revisionisme.

betrouwbare indicatie van de betekenis en omvang van een groepering en zij lenen zich bij uitstek voor imponeergedrag. Slechts één persoon kan een site runnen. Sommige hardnekkige taalfouten doen vermoeden dat dit hier en daar ook het geval is. Vandaag de dag springt vooral de website van VNN in het oog als de belangrijkste.

Een veel groter probleem is de toegang die Nederlandse consumenten hebben tot de overige categorieën. Het gaat niet alleen om een grote hoeveelheid hate sites, maar ook om de bij tijd en wijle buitengewoon weerzinwekkende en schokkende inhoud. In het voorgaande zijn daar voorbeelden van gegeven (wij willen erop wijzen dat wij daarbij terughoudend te werk zijn gegaan). Bijzondere vermelding verdient het Nederlandstalige deel van de VHO-site. Het gaat daarbij om een 'illegale inhoud' – Holocaustontkenning – waarop door de Nederlandse strafrechter een onherroepelijk vonnis is gevelde. Vooralsnog is de enige rem op de toegang tot de hate sites de relatief beperkte aansluitingsdichtheid onder de Nederlandse bevolking, maar naar verwachting zal het aantal aansluitingen in de nabije toekomst sterk blijven toenemen.

Op 'schadelijke en illegale inhoud' kan op diverse manieren worden gereageerd. We overdrijven niet als we vaststellen dat dit issue volop in de belangstelling staat, zowel in Europees verband als ook in ons land. Zowel op het gebied van (repressieve) overheidsregulering als op dat van de zelfregulering is veel in studie, in voorbereiding of in gang gezet. Daar is veel tijd mee gemoeid – internationaal recht! – en over de effecten dient men op korte termijn geen al te hooggespannen verwachtingen te hebben. Vooralsnog leidt het grensoverschrijdende karakter van internet-racisme tot een 'mediumbepaalde' bestrijding: terwijl de verspreiding van racistisch materiaal via de drukker en boekwinkel – onder bepaalde voorwaarden – een misdrijf kan zijn, kan men hetzelfde materiaal van internet halen zonder dat daar vooralsnog wat tegen te doen is. Wie een internetaansluiting heeft, een printer – en wat zitvlees – kan in korte tijd een enorme revisionistische bibliotheek opbouwen.

Het valt op dat er weinig strafrechtelijke vervolgingen van daders van internet-racisme zijn. Dat kan het gevolg zijn van weinig zaken, maar misschien speelt ook de aanstaande voorgenomen wetwijziging een rol, waardoor actoren een afwachtende houding innemen. De regering meent dat het Meldpunt Kinderporno wellicht moet worden verbreed zodat ook meldingen over racisme door dit meldpunt kunnen worden behartigd. Dit is verwarrend daar er al een dergelijk meldpunt bestaat, het Meldpunt Discriminatie Internet. Deze optie lijkt ook door de praktijk te zijn achterhaald.

Men zou overigens ook een derde optie kunnen verdedigen, namelijk dat de meldingen over racisme en discriminatie in feite thuishoren bij het reeds bestaande netwerk van Anti Discriminatie Bureaus. Dit zou in overeenstemming zijn met het regeringsstandpunt dat de regels online in beginsel dezelfde dienen te zijn als die offline. En bovendien: waarom zou *medium* een onderscheidend criterium moeten zijn?

Vooralsnog zal deze rol echter worden vervuld door het Meldpunt Discriminatie Internet, dat daarvoor support verdient. Een belangrijke taak van het MDI voor de komende jaren zou het opleiden van medewerkers van de ADB's kunnen zijn.

Naast de repressieve benadering van internet-racisme zijn vormen van zelfregulering en educatie aan de orde geweest. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving en verbetering van internationale samenwerking, doen de betekenis van deze beide alternatieve strategieën toenemen. Zij verdienen derhalve nadere aandacht.

5 Slotbeschouwing

Welke remmende en stimulerende effecten hebben media op racisme en rechts-extremisme? Zo luidt de algemene vraagstelling van dit onderzoek. De beantwoording vindt plaats in drie deelonderzoeken. Het eerste gaat over de relatie tussen media en racistische voorvallen. De interactie tussen de nieuws-media en racistische, extreem-rechts organisaties staat centraal in het tweede deelonderzoek. De derde deelstudie is gewijd aan de betekenis van het nieuwe medium internet voor uitingen van racisme en rechts-extremisme, alsmede de respons op deze uitingen. De uitkomsten van deze drie deelonderzoeken worden hier kort samengevat.

5.1 Media en racistische voorvallen

De meeste journalisten onderkennen dat publiciteit over racistisch en extreem-rechts geweld zowel stimulerende als ook remmende effecten kan hebben.

Op basis van de antwoorden van de journalisten blijkt het zinvol, naast de indeling van de verschillende effecten in stimulerende en remmende, ook een onderverdeling in bedoelde en onbedoelde effecten te maken. Alle racistisch en extreem-rechts geweld stimulerende effecten worden door de journalisten beschouwd als onbedoelde neveneffecten van publiciteit. Geen van deze effecten wordt door de journalisten beoogd bij de berichtgeving over extreem-rechts geweld. Dat een effect onbedoeld is wil echter niet zeggen dat er geen rekening mee gehouden kan worden. Zeker wanneer deze effecten door journalisten als 'zeer kwalijk' worden gezien, kan of zal geprobeerd worden met deze neveneffecten rekening te houden.

Zo blijkt dat een meerderheid van de ondervraagde journalisten waakt voor het optreden van het beloningseffect en het 'versterking van angstgevoelens onder allochtonen'-effect. Om deze effecten zoveel mogelijk in te perken wordt niet de strategie van doodzwijgen toegepast (vanwege de strijdigheid met de informerende journalistieke taak) maar liever een strategie van zorgvuldige en behoedzame verslaggeving. Zeker het beloningseffect vereist zorgvuldige verslaggeving waarbij de journalist goed moet nagaan of hij 'gebruikt' wordt. Wanneer blijkt dat het gaat om een louter op publiciteit gerichte aanslag, kan overwogen worden er niet of nauwelijks aandacht aan te besteden. Behoedzaamheid is volgens de journalisten ook geboden om de versterking van angstgevoelens onder allochtonen tot een minimum te beperken. Schokkend nieuws als een extreem-rechts aanslag dient niet op een sensatiebeluste manier in de publiciteit te worden gebracht. Voorzichtigheid en terughoudendheid bij het publiceren worden gezien als de methoden om met dergelijke onbedoelde effecten rekening te houden.

Een onbedoeld effect waar journalisten zeggen ook bedacht op te zijn is het 'underdogeffect'. Als gevolg van veel negatieve publiciteit zouden daders en

racistische/extreem-rechtse organisaties een martelaarsrol kunnen krijgen en dat kan leiden tot sympathiegevoelens bij het publiek. Dit effect staat niet vermeld in de typologie maar kan daaraan op grond van de uitkomsten van de interviews worden toegevoegd. Waar men in dit verband vooral voor zou moeten waken is het verkeerd interpreteren van een aanslag en er ten onrechte het etiket 'extreem-rechts' op te plakken, aldus de ondervraagde journalisten. Wanneer de journalistieke fout aan het licht komt, werkt dat het optreden van het underdogeffect in de hand, zo meent men. Bovendien ondermijnt dit het vertrouwen in de media. Dit willen journalisten kost wat kost voorkomen.

Veel minder rekening wordt gehouden met het eveneens onbedoelde imitatie-, rekruterings-, anticipatie- en 'versterking van het wij-gevoel'-effect. De journalisten zien het als een onmogelijke taak om dat te doen, omdat dit zou betekenen dat er geen of aanzienlijk minder aandacht aan racistisch/extreem-rechts geweld besteed zou moeten worden. Dit middel beschouwen zij als erger dan de kwaal. Zeker het rekruterings- en het 'wij-gevoel'-effect zijn in de ogen van de meeste journalisten maar op een kleine groep extremisten van toepassing.

Verder blijkt dat, ondanks de negatieve houding van de meeste journalisten jegens racisme, zeker niet alle remmende effecten ook door de journalisten bewust nagestreefde, bedoelde effecten zijn. Een aantal remmende effecten kan zich volgens de journalisten weliswaar voordoen, maar zijn en blijven neveneffecten waar men geen rekening mee houdt bij de berichtgeving (het is eerder mooi meegenomen). Dit geldt met name voor het sociale sanctie-effect, het politieke mobilisatie-effect, het opsporingseffect en het educatie-effect.

Wat het politieke mobilisatie-effect betreft geldt dat journalisten wel van mening zijn dat het racismeprobleem in de media aan de kaak dient te worden gesteld. Ze voelen zich echter niet direct geroepen om het probleem op de *politieke* agenda te krijgen, dat is een *indirect* effect van het maatschappelijk erkennen van het probleem en aan dat laatste kunnen de media een bijdrage leveren.

Alle bedoelde effecten zijn automatisch effecten waar bewust rekening mee wordt gehouden. Zo is het net genoemde signaleren van het probleem voor een meerderheid van de journalisten een belangrijke taak. Niet alleen bij het maatschappelijk bewustmaken en ter discussie stellen van het probleem maar ook bij het mobiliseren van het publiek om zich meer tegen deze vormen van geweld af te zetten (massamobilisatie effect), zien journalisten een taak voor zichzelf weggelegd. Een klein aantal journalisten gaat nog verder en richt zich doelbewust op de ontmaskering van daders en extreem-rechtse (gewelddadige) organisaties. Door met behulp van publiciteit ruzies binnen dergelijke organisaties te ontlokken, werkt men doelbewust aan het interne ontmaskeringseffect. Met het externe ontmaskeringseffect wordt met name rekening gehouden rond verkiezingen. Een manier waarop dat gedaan wordt is extreem-rechtse politici en partijen juist in verkiezingstijd te criminaliseren.

Geven we beide ordeningen van de effecten (stimulerend versus remmend en bedoeld versus onbedoeld) in een schema weer, dan levert dat het volgende resultaat op. De vetgedrukte effecten zijn effecten waar journalisten het meest rekening mee zeggen te houden.

	Stimulerende effecten	Remmende effecten
Bedoelde effecten		<ul style="list-style-type: none"> • ‘mobilisatie politiek’-effect (indirect) • massamobilisatie-effect • intern en extern ontmaskeringseffect
Onbedoelde effecten	<ul style="list-style-type: none"> • imitatie-effect • beloningseffect • anticipatie-effect • recruteringsseffect • versterking ‘wij-gevoel’ (rechts-extremisten) effect • versterking ‘angstgevoel’-effect • underdogeffect 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale sanctie-effect • intern en extern ontmaskeringseffect • opsporingseffect • educatie-effect

Wanneer we de meningen van de journalisten over alle verschillende effecten bekijken dan zien we dat bepaalde effecten belangrijker worden geacht om rekening mee te houden dan andere. Voorop staat *dat* de journalist moet berichten. Geen aandacht besteden aan racistisch en extreem-rechts geweld om op die manier geweld stimulerende effecten te vermijden, is taboe. Wat dat betreft worden de effecten van ondergeschikt belang gevonden.

Naast een aantal bedoelde effecten, zijn de meeste effecten onbedoeld. Enkele van die onbedoelde effecten worden door de journalisten in die zin serieus genomen, dat men ze door extra voorzichtigheid bij de berichtgeving zoveel mogelijk poogt tegen te gaan.

Journalisten houden bij hun werkzaamheden met de volgende (bedoelde en onbedoelde, stimulerende en remmende) effecten rekening:

- het mobilisatie van de politiek effect (indirect);
- het massamobilisatie-effect;
- het beloningseffect;
- de versterking van het ‘angstgevoel’-effect;
- het underdogeffect.

Extreem-rechts en racistisch geweld moet volgens de meeste journalisten worden onderkend als een maatschappelijk probleem, dat serieuze discussie en een plaats op de politieke agenda verdient. De media kunnen hieraan met berichtgeving over dit verschijnsel een bijdrage leveren. De publiciteit mag echter niet van dien aard zijn dat de media een podium bieden aan daders van racistisch en extreem-rechts geweld en aan racistische/extreem-rechtse organisaties. Ook mag de publiciteit niet van dien aard zijn dat zij (potentiële) slachtoffers onnodig kwetst en paniek en angst onder allochtonen kan versterken. Nieuws over racistisch en extreem-rechts geweld dient ‘met gepaste terughoudendheid’ te worden behandeld.

5.2 Media en racistische organisaties

De rol van de media is over het algemeen een onderschatte factor bij het doorgronden van extreem-rechtse organisaties. Het is niet vaak voorgekomen dat een verkiezingsoverwinning (of -nederlaag!) van een extreem-rechtse racistische partij wordt toegeschreven aan beïnvloeding door de media. Veelal wordt de rol van de media in opsommingen van mogelijke oorzaken niet eens genoemd of hooguit zijdelings aangestipt. Dit zou gerechtvaardigd zijn als men meent dat de media slechts een 'registrerende' rol vervullen.

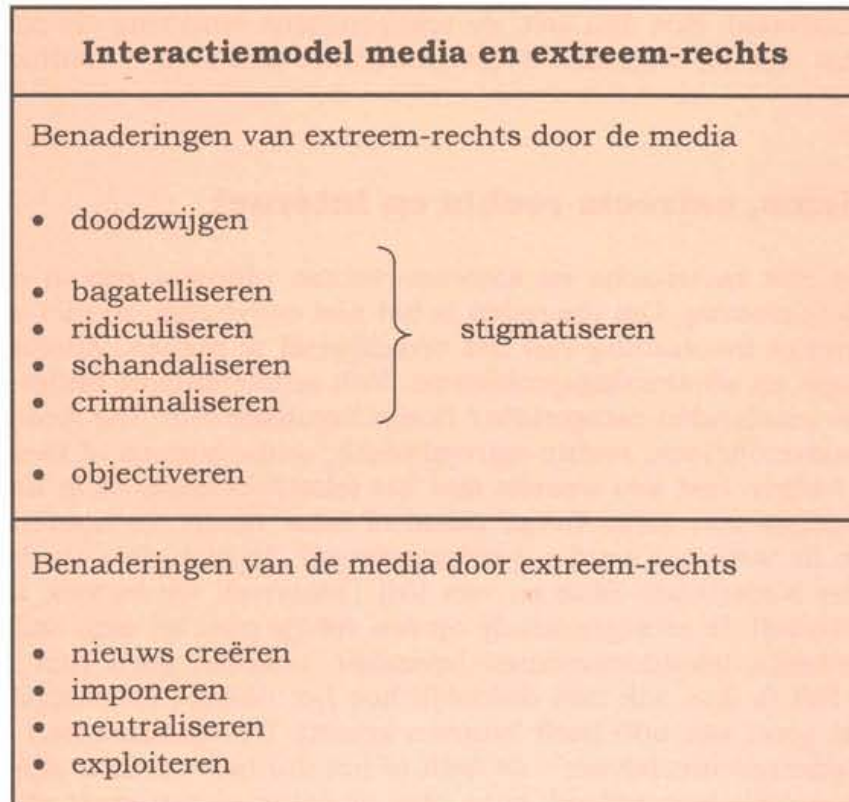
Naar onze mening is het verschijnsel racistische organisaties sterk verweven met de media, althans met de wijze waarop media van het verschijnsel verslag doen. Extreem-rechtse partijen hebben de media nodig en trachten de berichtgeving ten eigen bate te beïnvloeden. Vaak komt het laatste neer op pogingen de schade beperkt te houden. Maar omgekeerd kunnen de media het nieuws dat aan extreem-rechtse zijde wordt geproduceerd niet negeren. Veel journalisten trachten bovendien een bijdrage te leveren aan de bestrijding van extreem-rechtse verschijnselen, door te onthullen, te ontmaskeren en zodoende justitiële maatregelen uit te lokken.

Extreem-rechtse organisaties worden geconfronteerd met pressie van buitenaf, vaak in de vorm van (een dreigende) repressie van overheidszijde. Bij deze druk die op extreem-rechtse organisaties wordt uitgeoefend zijn de media een cruciale, niet weg te denken factor. De interactie met de media heeft het karakter van een conflict waarin de *impression management* vaardigheden van extreem-rechtse leiders op de proef worden gesteld. De vraag hoe aan het probleem van de druk van buitenaf het hoofd moet worden geboden, houdt voor extreem-rechtse politici vaak primair in: hoe om te gaan met de media? Wat kan wel en wat niet hardop worden gezegd? Hoe te reageren op beschuldigingen? Door de media worden extreem-rechtse verschijnselen niet slechts geregistreerd, maar ook beïnvloed en soms zelfs ingrijpend beïnvloed. Een niet onbelangrijke vraag is: in hoeverre kunnen aan de diverse benaderingen van extreem-rechts remmende dan wel stimulerende effecten worden toegekend?

Allereerst de remmende effecten. Het is denkbaar dat doodzwijgen van extreem-rechtse politieke partijen uit oogpunt van bestrijding effectief is. Maar deze aanpak is niet realiseerbaar zonder de persvrijheid aan te tasten. Zouden de kosten dan niet veel hoger worden dan de baten? Bovendien is het onwaarschijnlijk dat over de strategie van doodzwijgen bij de media consensus kan worden bereikt. Maar zoals reeds werd gezegd: het is vooral ook een hypothetische aangelegenheid. Van systematisch doodzwijgen is geen sprake geweest, hooguit van een veelal luidruchtig debat over doodzwijgen. Wat wel heeft plaatsgevonden is partieel doodzwijgen en dit was gericht op, of – zo men wil tegen – een specifieke uiting van extreem-rechts: de verbreiding van de extreem-rechtse, racistische ideeënwereld.

Negatieve stigmatisering kan schadelijk zijn voor extreem-rechtse formaties. Aantoonbaar is in ieder geval dat dergelijke berichtgeving van invloed kan zijn op de sociale cohesie binnen extreem-rechtse groepen. Negatieve publiciteit, in het bijzonder criminalisering, hoeft geen oorzaak te zijn van onderlinge spanningen, maar kan dergelijke spanningen aanzienlijk doen oplopen. Zo sterk zelfs dat de conflicten tot onoverbrugbare tegenstellingen leiden en de groep uiteenvalt. Bij een aantal belangrijke splitsingen hebben de media zo'n rol ge-

speeld: de Centruumpartij begin jaren tachtig, het Nederlands Blok als afsplitsing van de CD begin jaren negentig en de breuk in de CP'86 in 1996-1997. Verder bestaat er verband tussen negatieve stigmatisering – vooral schandaliseren en criminaliseren – en repressie. Deze benaderingen dragen bij aan het ontstaan van een klimaat waarin discussies over repressieve maatregelen tegen extreem-rechts gedijen en dat is vaak het begin van daadwerkelijk getroffen maatregelen.

Door negatieve stigmatisering kunnen aanhangers worden afgeschrikt, zoals kaderleden die het voor gezien houden. Het is – tenslotte – aannemelijk dat ook kiezers en potentiële kiezers kunnen worden afgeschrikt door negatieve publiciteit over extreem-rechts, maar deze aanname is meer een beredeneerde veronderstelling dan een resultaat van ons onderzoek.

Dan de stimulerende factoren. Het is plausibel dat stimulerende effecten worden beïnvloed door het al dan niet slagen van counterstrategieën van extreem-rechtse zijde. 'Doodzwijgen' en 'bagatelliseren' van de media worden beantwoord met 'nieuws creëren' en 'imponeren' van extreem-rechtse zijde. Het succes van deze counteraanpak hangt, zoals we hebben gezien, af van de inventiviteit en ook van de bereidheid en geneigdheid van rechts-extremisten om te schokken. Vooral dit laatste is nogal eens succesvol, dat wil zeggen: het levert rechts-extremisten veel publicitaire aandacht op. Een gevolg hiervan is dat de (getalsmatige) betekenis van kleine, soms zeer kleine extreem-rechtse groepen maar al te gemakkelijk kan worden overschat.

Door allerlei vormen van neutralisering wordt door rechts-extremisten getracht de door negatieve publiciteit opgelopen schade te beperken. Om rectificatie af te dwingen kan men naar de rechter stappen, maar deze gang wordt – anders dan bijvoorbeeld in België en Frankrijk – door extreem-rechts zelden gemaakt. Van de concrete gevallen waarin dit wel is geschied, liepen de meeste voor extreem-rechts slecht af. Andere manieren van neutralisering zijn lastig op hun effecten te beoordelen, maar het lijkt ons aannemelijk dat extreem-rechtse partijen het meest gebaat zijn bij neutrale, objectieve berichtgeving. Als argument kunnen de evident schadelijke effecten van de andere soorten publiciteit worden aangehaald. Hoe dan ook, de veel gehoorde opvatting als zou extreem-rechts gebaat zijn bij ongeacht welke publiciteit dan ook, is aantoonbaar onjuist.

5.3 Racisme, extreem-rechts en internet

De websites met racistische en extreem-rechtse uitingen zijn in diverse opzichten ongelijksoortig. Om die reden is het niet eenvoudig, zo niet onmogelijk, een getalsmatige inschatting van het verschijnsel te maken. Allereerst zijn er omschrijvings- en afbakeningsproblemen. Valt antisemitisme onder racisme of zijn het twee gescheiden categorieën? Is een bombsite met *The Anarchist Cookbook* links-extremistisch, rechts-extremistisch, antisemitisch of racistisch? En wat aan te vangen met een website met het tekstdocument *Mein Kampf*? Worden alle websites met *Mein Kampf* geteld of maar ééntje. In hoeverre moet de omvang van de websites worden verdisconteerd? Zo niet, dan worden de websites van het Nederlands Blok en van Vrij Historisch Onderzoek allebei voor één geteld, terwijl de eerstgenoemde op één A4-tje past en zich onder die van VHO daarentegen tekstdocumenten bevinden, tezamen goed voor honderden bladzijden. Het is dan ook niet duidelijk hoe het Simon Wiesenthal Center in 1997 tot het getal van 600 heeft kunnen komen. De uitkomst had – afhankelijk van de gekozen invalshoek – de helft of het dubbele kunnen zijn. Maar dat er een substantiële hoeveelheid *hate sites* op internet zijn staat vast en moge mede blijken uit de bloemlezing die wij ervan hebben gegeven.¹

Veel soberder wordt het beeld als we slechts kijken naar de Nederlandse aanbieders, in casu extreem-rechtse politieke partijen. In vergelijking met verwante partijen in het buitenland zijn de websites van de Nederlandse extreem-rechtse groeperingen bescheiden te noemen. Ook dragen zij de sporen van de neergang die extreem-rechtse organisaties de laatste jaren doormaken. Dit geldt in het bijzonder voor de CD en de CP'86. Ook de sites van deze partijen vertonen een neergaande lijn. De betekenis van de (Nederlandse) websites voor georganiseerd extreem-rechts lijkt vooralsnog beperkt (werving, mobilisatie). Slechts een handjevol extreem-rechtse activisten heeft toegang tot internet.

¹ De ontwikkelingen op internet gaan snel. De materiaalverzameling ten behoeve van dit deelonderzoek vond grotendeels plaats vóór de zomer van 1998. Op basis van een recent herhaalde (maar veel vluchtiger) inspectie hebben wij de indruk dat het aantal *hate sites* gestaag toeneemt. Dit geldt onder andere voor de categorie historisch revisionisme.

Websites zijn geen betrouwbare indicatie van de betekenis en omvang van een groepering en zij lenen zich bij uitstek voor imponeergedrag. Slechts één persoon kan een site runnen. Sommige hardnekkige taalfouten doen vermoeden dat dit hier en daar ook het geval is. Vandaag de dag springt vooral de website van VNN in het oog als de belangrijkste.

Racisme en extreem-rechts op internet

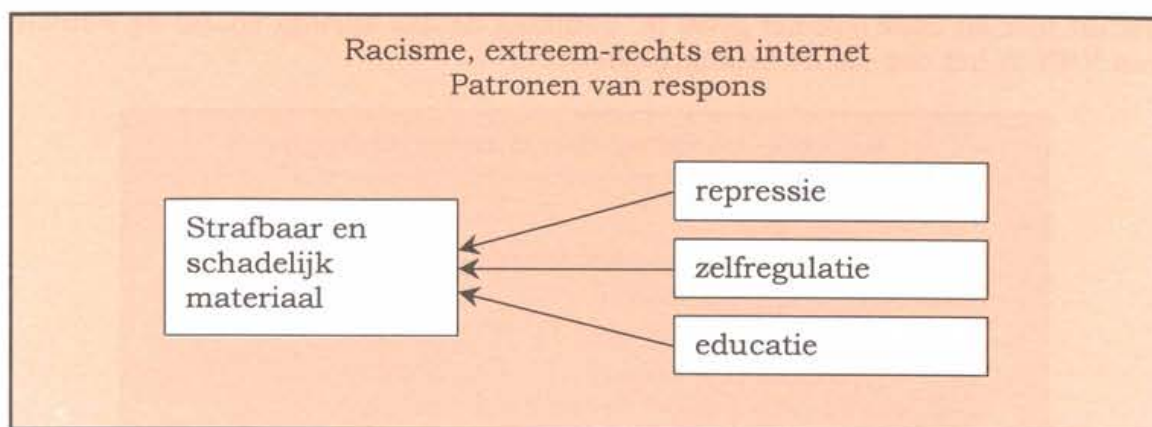
- Politieke partijen
- Neonazistische organisaties of netwerken
- Nationalistische skinheads
- Digitale postorderbedrijven
- Historisch revisionisme
- Extreem-rechts, fundamentalistisch religieus
- Handleidingen voor de vervaardiging van explosieven

Een veel groter probleem is de toegang die Nederlandse consumenten hebben tot de overige categorieën. Het gaat niet alleen om een grote hoeveelheid hate sites, maar ook om de bij tijd en wijle buitengewoon weerzinwekkende en schokkende inhoud. Bijzondere vermelding verdient het Nederlandstalige deel van de VHO-site. Het gaat daarbij om een 'illegale inhoud' – Holocaust-ontkenning – waarover door de Nederlandse strafrechter een onherroepelijk vonnis is geveld. Vooralsnog is de enige rem op toegang tot de hate sites de relatief beperkte aansluitingsdichtheid onder de Nederlandse bevolking, maar naar verwachting zal het aantal aansluitingen in de nabije toekomst sterk blijven toenemen.

Internet is een relatief nieuw medium maar veel van de inhoud is dat in wezen niet. Dat geldt ook voor uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet. Vóór het bestaan van internet kon men ook van dergelijke uitingen kennisnemen, maar men moest daar veel meer moeite voor doen. Door internet is het allemaal gemakkelijker en sneller toegankelijk. Internet heeft op sommige uitingen van racisme en rechts-extremisme – wat men zou kunnen noemen – een *turbo-effect*.

Op 'schadelijke en illegale' inhoud kan op diverse manieren worden gereageerd. We overdrijven niet als we vaststellen dat dit issue volop in de belangstelling staat, zowel in Europees verband als ook in ons land. Zowel op het gebied van (repressieve) overheidsregulering als op dat van de zelfregulering is veel in studie, in voorbereiding of in gang gezet. Daar is veel tijd mee gemoeid – internationaal recht! – en over de effecten dient men op korte termijn geen al te hooggespannen verwachtingen te hebben. Vooralsnog leidt het grensoverschrijdende karakter van internet-racisme tot een 'mediumbepaalde' bestrijding: terwijl de verspreiding van racistisch materiaal via de drukker en boekwinkel – onder bepaalde voorwaarden – een misdrijf kan zijn, kan men hetzelfde materiaal van internet halen zonder dat daar wat tegen te doen is. Wie een

internetaansluiting heeft, een printer – en wat zitvlees – kan in korte tijd een enorme revisionistische bibliotheek opbouwen.

Het valt op dat er weinig strafrechtelijke vervolgingen van daders van internet-racisme zijn. Dat kan het gevolg zijn van weinig zaken, maar misschien speelt ook de aanstaande voorgenomen wetswijziging een rol, waardoor actoren een afwachtende houding innemen. De regering meent dat het Meldpunt Kinderporno wellicht moet worden verbreed zodat ook meldingen over racisme door dit meldpunt kunnen worden behartigd. Dit is verwarrend, daar er al een dergelijk meldpunt bestaat, het Meldpunt Discriminatie Internet. Deze optie lijkt ook door de praktijk te zijn achterhaald.

Men zou overigens ook een derde optie kunnen verdedigen, namelijk dat de meldingen over racisme en discriminatie in feite thuishoren bij het reeds bestaande netwerk van Anti Discriminatie Bureaus. Dit zou in overeenstemming zijn met het regeringsstandpunt dat de regels online in beginsel dezelfde dienen te zijn als die offline. En bovendien: waarom zou *medium* een onderscheidend criterium moeten zijn.

Vooralsnog zal deze rol echter vervuld worden door het Meldpunt Discriminatie Internet, dat daarvoor support verdient. Een belangrijke taak van het MDI voor de komende jaren zou het opleiden van medewerkers van de ADB's kunnen zijn.

Naast repressieve benadering van internet-racisme zijn vormen van zelfregulering en educatie aan de orde geweest. De beperkingen van de repressieve mogelijkheden, ook na aangepaste wetgeving en verbetering van internationale samenwerking, doen de betekenis van deze beide strategieën toenemen. Zij verdienen derhalve nadere aandacht.

Het is van belang dat ook in de toekomst de ontwikkeling van uitingen van racisme en rechts-extremisme op internet worden gevolgd, met name de ontwikkelingen die voor Nederland van belang zijn (zoals Nederlandstalige sites). De Anne Frank Stichting heeft deze taak op zich genomen en een begin gemaakt met de opzet van een monitor racisme, extreem-rechts en internet. Doel van dit project is niet alleen de observatie en de collectionering van de diverse hate sites, maar ook het uitbrengen van periodieke rapportages over de bevindingen.

Geraadpleegde literatuur

- Action Plan on promoting safe use of internet, 1997 (<http://www2.echo.lu/legal/en/internet/actplan.html>).
- Albronda, Jeanine: *Een beeld van een partij!* Amsterdam, 1994.
- Alles wat u moet weten over internet. Dossier *de Volkskrant*, 1998 (<http://www.volkskrant.nl/dossiers>).
- Bais, Karolien: *Racisme als leerzaam incident*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek, 1995.
- Berghe, Gie van den: *De uitbuiting van de Holocaust*. Antwerpen/Baarn: HouteKiet, 1990.
- Birenbaum, Guy: *Le Front National en politique*. Paris: Éd. Balland, 1992.
- Bjørge, Tore: 'Role of the media in racist violence.' In: Tore Bjørge & Rob Witte (red.): *Racist violence in Europe*. New York: St. Martin's Press, 1993: 96-113.
- Bjørge, Tore (red.): *Terror from the extreme right*. London: Frank Cass, 1995.
- Bjørge, Tore: *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: patterns, perpetrators and responses*. Dissertatie RU-Leiden, 1997a.
- Bjørge, Tore: *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia: patterns, perpetrators and responses*. Tano Aschehoug, 1997b.
- Blom, J.C.H.: *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland*. Rede. Bergen (N.H.): Octaro, 1983.
- Boersema, B.R.C.A.: *De Linie, 1946-1963: een weekblad in handen van de jezuïten*. Amsterdam: APA-Hollands Universiteits Pers, 1978.
- Bol, M.W. & E.G. Wiersma: *Racistisch geweld in Nederland: aard en omvang, strafrechtelijke afdoening, dadertypen*. Arnhem: Gouda Quint, 1997.
- Bouw, Carolien, Jaap van Donselaar & Carien Nelissen: *De Nederlandse Volks-Unie: portret van een racistische splinterpartij*. Bussem: Wereldvenster, 1981.
- Brants, K. & W. Hoogendoorn: *Van vreemde smetten vrij: opkomst van de Centruumpartij*. Bussum: De Haan, 1983.
- Brinckman, Bart: 'Leven als God in Frankrijk: het stamland van de Holocaustontkenning.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust*. Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.
- Brinckman, Bart & Bruno de Wever: 'De stille krant van de ideologische dwaling: negationisme in Vlaanderen en Wallonië.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust*. Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.
- Brink, Rinke van den: *De internationale van de haat: extreem-rechts in West-Europa*. Amsterdam: SUA, cop., 1994.
- Buijs, Frank J. & Jaap van Donselaar: *Extreem-rechts: aanhang, geweld en onderzoek*. Leiden: LISWO, 1994.

- Cadat, Briec-Yves & Ronald Eissens: 'Het Bruine randje van het Internet.' *LBR-Bulletin*, 4 (1998): 6-11.
- Coliver, Sandra, Kevin Boyle & Frances D'Souza (red.): *Striking a balance: hate speech, freedom of expression and non-discrimination*. London & Colchester: Article 19, International Centre against Censorship & Human Rights Centre, University of Essex, 1992.
- Computercriminaliteit II. Concept. Voorstel van Wet en Memorie van Toelichting, 1998 (<http://www.db.nl/archief/ccompcrim2.html>).
- Cox, Michael: 'Beyond the Fringe: the extreme right in the United States.' In: Paul Hainsworth (red.): *The Extreme Right in Europe and America*. London: Pinter Publishers, 1992.
- De dagboeken van Anne Frank*. Amsterdam: RIOD/Bert Bakker; Den Haag: Staatsuitgeverij, 1986.
- Dietsch, Martin & Anton Maegerle: *Rechtsextreme deutsche Homepages*, mei 1998 (<http://iguwnext.tuwien.ac.at/deutschhp.html>).
- Dijk, Chr.H. van & J.M.J. Keltjens: *Computercriminaliteit*. Zwolle: Tjeenk Willink, 1995.
- Donselaar, Jaap van & Carlo van Praag: *Stemmen op de Centruumpartij: de opkomst van anti-vreemdelingen partijen in Nederland*. Leiden: Rijksuniversiteit, 1983
- Donselaar, Jaap van: *Fout na de oorlog: fascistische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990*. Amsterdam: Bert Bakker, 1991.
- Donselaar, Jaap van: 'Racistisch geweld en extreem-rechts.' *Migrantenstudies*, 9 (1993) 2: 2-15.
- Donselaar, Jaap van: 'Perspectieven voor centrumdemocraten?' *LBR-bulletin*, 9 (1993a) 5: 13-15.
- Donselaar, Jaap van: 'Inburgering van extreem-rechts schreeuwt om waakzaamheid.' *NRC Handelsblad*, 10 november 1994.
- Donselaar, Jaap van: *De staat paraat? De bestrijding van extreem-rechts in West-Europa*. Amsterdam: Babylon De Geus, 1995.
- Donselaar, Jaap van: *Reacties op racistisch geweld: het perspectief van allochtonen*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1996.
- Donselaar, Jaap van: 'In de schaduw van een fout verleden: historisch revisionisme in Nederland.' In: Georgi Verbeeck (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust*. Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.
- Eatwell, Roger: 'The Holocaust denial: a study in propaganda technique.' In: Luciano Cheles, Ronnie Ferguson & Michalina Vaughan (red.): *Neo-fascism in Europe*. London: Longman, 1991: 120-146.
- Eatwell, Roger: 'Surfing the great white wave: the internet, extremism and the problem of control.' *Patterns of prejudice*, 30 (1996) 1: 61-71.
- Elsdingen, Martijn van: 'Racisme op Internet moeilijk aan de pakken.' *LBR-bulletin*, 12 (1996) 3: 4-7.
- Errera, Roger: 'In defence of civility: racial incitement and group libel in French law.' In: Sandra Coliver, Kevin Boyle & Frances D'Souza (red.): *Striking a balance: hate speech, freedom of expression and non-discrimination*. London & Colchester: Article 19, International Centre against Censorship & Human Rights Centre, University of Essex, 1992.

- Extremistische Bestrebungen im Internet*. Bundesamt für Verfassungsschutz, mei 1998 (<http://www.verfassungsschutz.de/exint/>).
- Gibson, James L. & Richard D. Bingham: *Civil Liberties and Nazis: the Skokie free speech controversy*. New York: Praeger, 1985.
- Gijssels, Hugo: *Het Vlaams Blok*. Leuven: Kritak, 1992.
- Gijssels, Hugo: *Open je ogen voor het Vlaams Blok ze sluit*. Leuven: Kritak, 1994.
- Goffman, Erving: *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday Anchor Books, 1959.
- Goffman, Erving: *Stigma: aantekeningen over het omgaan met een geschonden identiteit*. Utrecht: Bijleveld, 1979.
- Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services / Groenboek over de bescherming van minderjarigen en de menselijke waardigheid in de context van de audiovisuele en informatiediensten. COM, 1996 (<http://www2.echo.lu/legal/internet/content/gpen-toc.html>).
- Groenendijk, Kees: 'Verboden voor Tukkers: reacties op rellen tussen Italianen, Spanjaarden en Twentenaren in 1961.' In: Frank Bovenkerk e.a. (red.): *Wetenschap en partijdigheid: opstellen voor André J.F. Köbben*. Assen: Van Gorcum, 1990: 55-95.
- Grossman, Wendy M.: *Netwars*. New York: University Press, 1997 (<http://www.nyupress.nyu.edu/netwars.html>).
- Haaf, Karel ten: *... en morgen de hele wereld? Het Aktiefront Nationale Socialisten (ANS), de Kühnenbeweging in Nederland 1984-1992: een documentaire*. Amsterdam: FOK, 1992.
- Hamm, M.S.: *American Skinheads. The Criminology and Control of Hate Crime*. Westport: Praeger, 1993.
- Hamm, M.S.: 'Hammer of the Gods Revisited: Neo-nazi Skinheads, Domestic Terrorism and the Rise of the New Protest Music.' In: J. Ferrell & C. Sanders (eds.): *Cultural Criminology*. 1995.
- Hitler, A.: *Mein Kampf*. Amsterdam: De Amsterdamse Keurkamer, 6^e druk.
- Holsteyn, Joop van: 'Groeistuipen of stuiptrekkingen: extreem-rechts en de verkiezingen van 1994.' *Socialisme en Democratie*, 1995, 2.
- Holsteyn, Joop van & Cas Mudde (red.): *Extreem-rechts in Nederland*. Den Haag: SDU, 1998.
- Hundseder, Franziska: 'Wie Medien mit dem Thema Rechtsextremismus umgehen.' In: K. Faller, R. Hahn & R. Zeimentz (red.): *Dem Hass keine Chance: wie ist die Gewalt zu stoppen?* Köln: PapyRossa Verlag, 1993: 81-89.
- Illegal and harmful content on the Internet. Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (<http://www2.echo.lu/legal/en/internet/content/Communic.html>).
- Internet Meldpunt Kinderpornografie: Jaarverslag 1996/1997 (<http://www.meldpunt.org>).
- Kafka: *CP'86 met name genoemd*. Breda: De Papieren Tijger, 1998.
- Klanwatch: *The Rise of the National Alliance*. 1998 (<http://www.splcenter.org/klan-watch/alliance.html>).

- Kniesmeijer, J.: *De crisis en de nieuwe zondebok: de racistische politiek van de Centruumpartij*. Amsterdam, 1983.
- Kooiman, Kees: 'Undercover in de CD: "Nog even en we zijn weer een provincie van Duitsland".' *De Groene Amsterdammer*, 118 (1994) 12: 6-11.
- Korzet, Michel: 'De mythe van de efficiënte massamoord.' *Intermediair*, 31 (1995) 50: 19-23.
- Leggewie, Claus: *Die Republikaner: ein Phantom nimmt Gestalt an*. Berlin: Rotbuch Verlag, 1990.
- Lipstadt, Deborah: *Denying the Holocaust: the growing assault on truth and memory*. New York: The Free Press, 1993.
- Meldpunt Discriminatie Internet: *Inhoudelijk en financieel jaarverslag 1997-1998*. Amsterdam: Stichting Magenta, maart 1998.
- Meldpunt Discriminatie Internet: *Inhoudelijk jaarverslag 1997-1998*. (<http://www.magenta.nl/mdi/1jaarverslag.html>).
- Neut, Hans van der: 'Strafzaak Verbeke.' *LBR-bulletin*, 11 (1995) 3: 20-27.
- Nooij, A.T.J.: *De Boerenpartij: desoriëntatie en radicalisme onder de boeren*. Meppel: Boom, 1969.
- 'Nutzung neuer Medien durch Extremisten.' In: *Medien und Gewalt*. Bonn: Bundesministerium des Innern, 1996.
- Paletz, David L. & Alex P. Schmid (red.): *Terrorism and the media*. London: Sage, 1992.
- Possel, A.C. (red.): *Rechtspraak rassendiscriminatie*. Editie 1995. Utrecht: Landelijk Bureau Racismebestrijding.
- Rensen, Peter: *Dansen met de duivel: undercover bij de Centrumdemocraten*. Amsterdam: L.J. Veen, 1994.
- Scientific and Technological Options Assessment (STOA): *Feasibility of censoring and jamming pornography, paedophilia and racism in informatics. Final Study*. Luxembourg: European Parliament, Directorate General for Research, june 1997.
- Schmidt, Michael: *Neonazi's: onderzoek naar een verschikking*. Amsterdam: L.J. Veen, 1993.
- Schoppen, Hajo: *Het zijn onze feesten. Jeugdculturen en geweld tegen allochtonen in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen, 1997.
- Schuijt, G.A.I. & D. Voorhoof (red.): *Vrijheid van meningsuiting: racisme en revisionisme*. Gent: Academia Press, 1995.
- Stöss, Richard: *Die extreme Rechte in der Bundesrepublik: Entwicklung, Ursachen, Gegenmassnahmen*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1989.
- Tristan, Anne: *Aan het Front: zes maanden geïnfilteerd bij Le Pen*. Amsterdam/Leuven, 1998.
- Troyna, Barry: 'The media and the electoral decline of the National Front.' *Patterns of prejudice*, 14 (1980) 3: 25-30.
- Velaers, Jan: 'Verdraagzaamheid ook t.a.v. onverdraagzamen? Enkele beschouwingen over de beteugeling van racistische en xenofobe uitingen in een democratische

- samenleving.' In: *Recht en verdraagzaamheid in de multiculturele samenleving*. Antwerpen: Maklu, 1993: 303-347.
- Verbeeck, Georgi (red.): *De verdwenen gaskamers: de ontkenning van de Holocaust*. Leuven/Amersfoort: Acco, 1997.
- Verfassungsschutzbericht*. Bundesminister des Innern. Bonn: Bonner Universitäts Buchdruckerei 1984-1994.
- Wetgeving voor de elektronische snelweg, 12 februari 1998 (<http://www.minjust.nl/sdu/index.htm>).
- Winter, R.E. de: 'De "Auschwitz-lüge" na 50 jaar: strafwaardig?' *Nederlands Juristenblad*, 70 (1995) 18: 653-659.
- Witte, R.: *Racist Violence and the State: A Comparative European Analysis*. Utrecht: Universiteit Utrecht, 1995.
- Yonah, Alexander & Richard Latter (red.): *Terrorism and the media*. Washington, 1990.